

Політичні науки
та публічне управління

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП



МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ



НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Засновано у 2001 р.

Випуск 50 (3–2016)

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2016

УДК 330-339; 321.7; 159.9
ББК 65.9(4УКР)29-2я43
М58

Редакційна колегія

Курко М. Н., д-р юрид. наук, проф. — головний редактор
Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — заступник головного редактора
Ігнатченко А. А., канд. техн. наук — відповідальний редактор

Політичні науки

Антонюк О. В., д-р політ. наук, проф., Бабкіна О. В., д-р політ. наук, проф., Бідзюра І. П., д-р політ. наук, Варзар І. М., д-р політ. наук, проф., Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф., Гончаренко О. М., д-р іст. наук, Мелков Ю. О., д-р філос. наук, доц., Піляєв І. С., д-р політ. наук, Попов В. Ж., д-р іст. наук, проф., Сурмін Ю. П., д-р соціол. наук, проф., Хижняк І. А., д-р іст. наук, проф., Шуба О. В., д-р політ. наук, проф.

Юридичні науки

Александров Ю. В., канд. юрид. наук, проф., Ануфрієв М. І., д-р юрид. наук, проф., Бандурка О. О., д-р юрид. наук, проф., Бородін І. Л., д-р юрид. наук, проф., Гаркуша В. С., канд. юрид. наук, доцент, Демченко С. Ф., д-р юрид. наук, Джуль В. В., д-р юрид. наук, проф., Ковальська В. В., д-р юрид. наук, ст. наук. співр., Корнієнко М. І., канд. юрид. наук, проф., Курко М. Н., д-р юрид. наук, проф., Мартиненко О. А., д-р юрид. наук, проф., Муравйов К. В., канд. юрид. наук, доц., Недюха М. П., д-р філос. наук, проф., Подоляка А. М., д-р юрид. наук, проф., Романенко Є. О., д-р наук з держ. упр., доц., Темченко В. І., канд. юрид. наук, доц., Хрис-

тинченко Н. П., канд. юрид. наук, Юлдашев О. Х., д-р юрид. наук, проф., Ярмиш О. Н., д-р юрид. наук, проф.

Економічні науки

Захожай В. Б., д-р екон. наук, проф., Дахно І. І., д-р екон. наук, проф., Дмитренко Г. А., д-р екон. наук, проф., Куроченко О. В., д-р екон. наук, проф., Пила В. І., д-р екон. наук, проф., Радзівський О. І., д-р екон. наук, Федоренко В. Г., д-р екон. наук, проф., Шостак Л. Б., д-р екон. наук, проф., Швець В. Я., д-р екон. наук, проф., Баєва О. В., д-р біол. наук, проф., Сафонова В. Є., д-р екон. наук, Хачатрян Г. Е., д-р екон. наук.

Педагогічні та психологічні науки

Чернуха Н. М., д-р пед. наук, проф., Юник Д. Г., д-р пед. наук, проф., Кучерявий О. Г., д-р пед. наук, проф., Рижиков В. С., д-р пед. наук, доц., Ельбрехт О. М., д-р пед. наук, доц., Гуменникова Т. Р., д-р пед. наук, доц., Добрянський І. А., д-р пед. наук, проф., заслужений працівник освіти України, Анісімов М. В., д-р пед. наук, проф., Балл Г. А., д-р психол. наук, проф., Лігоцький А. О., д-р пед. наук, проф., Ложкін Г. В., д-р психол. наук, проф., Приходько Ю. О., д-р психол. наук, проф., Синьов В. М., д-р пед. наук, проф., Чернуха Н. М., д-р пед. наук, проф., Чуприков А. П., д-р мед. наук, проф., Бучек А. О., д-р психол. наук, проф.

Рекомендовано до друку Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 10 від 28 вересня 2016 р.)

Міжрегіональна Академія управління персоналом.

М58 Наукові праці МАУП / редкол.: М. Н. Курко (голов. ред.) [та ін.]. — К. : МАУП, 2001. — Вип. 50 (3–2016). — К. : ДП “Вид. дім “Персонал”, 2016. — 212 с.: іл. — Бібліогр. в кінці ст.

У збірнику наукових праць публікуються статті науковців, які займаються проблемами розвитку політології, права і економіки.

Для науковців, викладачів, студентів, а також усіх, кого цікавить розвиток науки в Україні.

Збірник “Наукові праці МАУП” за наказом Міністерства освіти і науки України від 09.03.16 № 241 визнано як фахове видання з політичних наук (дата включення 26.05.10), юридичних наук (дата включення 31.05.11), економічних наук (дата включення 21.11.13).

ББК 65.9(4УКР)29-2я43+67.9(4УКР)я43

© Міжрегіональна Академія
управління персоналом (МАУП), 2016
© ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2016

ЗМІСТ

ЗВЕРНЕННЯ ДО ЧИТАЧІВ	5	Лебеденко С. Б. Проблема ядерної безпеки на Корейському півострові у зовнішній політиці США	67
ПОЛІТИЧНІ НАУКИ	7	ЮРИДИЧНІ НАУКИ	73
Гула Р. В. “Русский мир” — фантом чи реальність? Аспекти політологічного аналізу	7	Ануфрієв М. І. Адміністративно-правовий статус військово-цивільних адміністрацій в зоні проведення антитерористичної операції	73
Бондар Ю. В. Царське діло	15	Литвиненко В. І. Інтерактивність податкового обміну як механізм ефективності запобігання та протидії корупції в Україні	77
Ткач Д. І. Взаємодія церкви та політики (аналіз угорського досвіду)	23	Подоляка С. А. Особливості методологічного підходу в рамках дослідження прокуратури як суб’єкта адміністративного процесу	83
Гольцов А. Г. Міжнародні регіональні студії: геополітичні аспекти	29	Стасюк С. В. Інформаційний компонент ефективності взаємовідносин правової держави та платників податків	90
Колісниченко Р. М. Економічна складова глобалістичної свідомості у світлі аналізу класифікацій країн світу	36	Беляй О. І. Щодо актуальності розбудови методологічних засад дослідження розвитку інформаційного суспільства та інформаційного законодавства	96
Савойська С. В. Комунікативна політика Фінляндії в якості мовного досвіду для сучасної України	42	Іванов Д. В. Еволюція інституту суспільного телебачення і радіомовлення у Польщі, перспектива майбутніх трансформацій	100
Ткач Д. І., Цибух В. І. Туризм як важливий чинник соціально-культурного розвитку держави (на прикладі досвіду Угорщини та Греції)	48	Ляшенко О. В. Акцесорність поруки за римським правом	104
Ванчев І. В. Концептуальне конституювання прав людини: теоретико-методологічний аспект	53	ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ	110
Климков І. І. Електронна демократія та формування ціннісно-смыслових орієнтирів сучасного світу	57	Літвінов О. П., Логвінов Ю. В. Динаміка розвитку транспортного менеджменту і логістики	110
Кметик С. В. Фактори, що сприяють інноваційному розвитку вищої освіти у сучасному світі: парадигмальні особливості	63		

Резнік Н. П.

Особливості функціонування вітчизняного
біржового товарного ринку
у сучасних умовах 115

Баєв В. В.

Класифікація медичного туризму
в умовах глобалізації міжнародного
медичного простору 119

Дубовкіна М. Ю., Зінченко С. Г.

Інвестування та синергія в транспортних
системах морського порту 126

Слободяник А. М.

Сучасний стан похідних фінансових
інструментів на світових біржових ринках 130

Бояджієв Т. І.

Теоретичні аспекти формування свідомої
поведінки споживача у процесі
реалізації товарів та надання послуг 136

Зур'ян О. В.

Економічна сутність та класифікація
фінансових ризиків 141

Котляров В. О.

Інвестиційно-інтеграційна діяльність
агропромислового комплексу України
в сучасних ринкових умовах 147

Стефен Сінікієм Азаїкі І.

Бідність по-українськи в контексті
світової бідності: спільне і особливе 151

Чжан Лу

Економічний пояс Шовкового шляху:
історія, розвиток, перспективи 154

Захожай В. Б., Братусь Г. А.

Методичні засади формування стратегії
підвищення ефективності діяльності
промислових підприємств 159

Братусь Г. А.

Методичний підхід до розробки збалансованої
оцінки ефективності діяльності сучасних
промислових підприємств 165

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ 171**Sorokin I. I., Chernukha N. M.,****Yanyuk L. V.**

Integrity of modern educational environment:
response to the challenge of time 171

Bakhov I. S.

Theoretical foundations of the university
policultural education 176

Aslanov G. A.

Value attitude to health as a priority
of successful life self-realization
of modern personality 181

Golovach N. V.

Pedagogical conditions of successful
professional adaptation of students in the process
of professional training..... 187

Zakharova A. S.

Special aspects in foreign language
professional education of philology students
in Ecuador..... 192

Shtroble V. V.

Peculiarities of forming preparedness
for future psychologists to develop creativity
in the consultative interaction by means
of training exercises 198

Гончаренко Є. Ю.

Лексико-граматична концептуалізація
ділового мовлення та аспектний переклад
з німецької мови 202

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....207

ЗВЕРНЕННЯ ДО ЧИТАЧІВ

КУРКО Микола Несторович

*ректор МАУП, доктор юридичних наук, професор,
головний редактор збірника “Наукові праці МАУП”*

Шановні друзі, 8 жовтня виповнюється 15-та річниця виходу в науковий світ першого збірника “Наукові праці МАУП”, яку ознаменовано ювілейним 50-м випуском. За роки наполегливої праці авторського активу і редакції у збірнику опубліковано близько 1500 наукових статей провідних вчених та наукової молоді з економіки, політології, права, педагогіки та психології.

Загальновідомо, що багато вищих навчальних закладів України та світу мають видання, що фактично є своєрідною науково-освітньою візитівкою навчального закладу. Потужною авторською громадою, авторитетним складом редакційної колегії та актуальними і якісними публікаціями вони роблять йому постійну презентацію і популярність. Не є в цьому плані винятком і науково-освітній часопис МАУП.

По-перше, “Наукові праці МАУП” завдяки великому авторському колективу, включаючи і багатьох зарубіжних вчених, робили і роблять вагомий внесок у розвиток наукових знань, що стосуються насамперед загальноосвітніх і національних процесів, таких як глобалізація, інформатизація, світова інтеграція, мультикультуралізм, євроінтеграція та ін. У центрі уваги збірника багато років зосереджені різноманітні проблеми українського національного державотворення в контексті загальноосвітніх та європейських процесів розвитку і модернізації держав.

По-друге, у виданні “Наукові праці МАУП” упродовж багатьох років чітко розглядалися ті напрями наукових досліджень і аналіз практичного науково-освітнього досвіду, що стосуються: правових, економічних, політичних, духовно-моральних, психологічних, естетичних та інших аспектів формування та розвитку суспільств, але передусім України як суверенної, демократичної, соборної держави. Закономірно при цьому, що так звані фаховими, дисертаційно-обов’язковими у збірнику є публікації, що стосуються права, економіки і політології. До них логічно було б на майбутнє додати наукові доробки з педагогіки, публічного управління, психології, інших наукових напрямів, над чим нині й працюють наукова служба та редакційна колегія видання.

По-третє, “Наукові праці МАУП” здавна стали “базовим” виданням для навчального процесу, підготовки в Академії магістрів, докторів філософії та докторів наук більш як з десяти напрямів наукових знань. Варто зауважити, що зазначене видання — це хороший “посібник” для оволодіння технологією наукової праці, методологією наукового пошуку, підвищення майстерності в науковій праці, що має власну специфіку та особливості. Доречно додати, що “Наукові праці МАУП” щедро надають свої сторінки багатьом авторам з інших країн — Польщі, Чехії, Словаччини, Молдови, Російської Федерації, Німеччини, Болгарії тощо, що засвідчує вкрай

необхідну і корисну співпрацю у глобальній кооперації знань і науки у світі.

По-четверте, до створення підготовки і виходу у світ вже 50 номерів збірника “Наукові праці МАУП” за 15 років, що минули, мали безпосереднє відношення багато відомих, провідних вчених, передусім України, які безумовно долучилися і долучаються до розвитку вітчизняної та світової науки і освіти. Достатньо назвати такі імена, як Георгій

Щокін, Валерій Бебик, Микола Головатий, Валерій Захожай, Іван Бідзюра, Олена Баєва, Іван Варзар, Юрій Бондар, Ігор Піляєв, Іван Бахов, Ігор Слісаренко та багато інших.

Тож маємо підстави висловити всім фунда-
торам, авторам видання щирі подяки за їхню
працю, побажати плідної наукової, освітньої,
педагогічної, виховної, організаційної діяль-
ності в інтересах Академії, України задля роз-
витку вітчизняної та світової науки і освіти.

УДК 329 + 930.1

Р. В. ГУЛА

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

“РУССКИЙ МИР” — ФАНТОМ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ? АСПЕКТИ ПОЛІТОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

Наукові праці МАУП, 2016, вип. 50(3), с. 7–14

У сучасному світі на етапі глобальних геополітичних трансформацій усі держави потребують формування новітніх ідейно-політичних парадигм для подальшого цивілізаційного розвитку, тому аналіз наукових підходів до трактування сутності нової ідеологічної платформи сучасної політики РФ дає змогу адекватно оцінити ступінь ризиків і викликів для Української держави.

Драматичні події в країні впродовж останніх двох років, надзвичайний ступінь ескалації локального збройного конфлікту на сході України вкрай загострили проблему визначення ідеологічного, історичного, релігійного, інформаційного й світоглядно-імперативного напрямку цивілізаційного вибору народів Російської Федерації та України. Апелювання до спільного історичного минулого, релігійно-християнської єдності, загальнолінгвістичних основ розвитку російської та української мов діаметрально протилежно сприймаються усіма учасниками гібридної війни. Слід констатувати факт антагоністичного несприйняття більшістю соціуму в Україні концепції “Русского мира”, а також ідей інтегрального радикального українського націоналізму. Як у російському, так і в українському науковому дискурсі практично відсутні ґрунтовні наукові розвідки та визначення концепції “Русского мира”.

Тому існує реальна *проблема* проведення політологічного аналізу концепції “Русского мира” з метою визначення змісту цього науково-публіцистичного продукту, суспільно-політичної практики та еклектичного світоглядного міксту в партійному будівництві та ідеологічній, агітаційно-пропагандистській діяльності в умовах українських і російських реалій.

Розкриємо причини виникнення цієї концепції, виявимо її сутність через аналіз комплексу підходів до трактування змісту зазначеної форми раціонального пізнання.

Проблеми виникнення та реалізації концепції “Русского мира” досі не отримали належної уваги як серед вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Необхідно визнати, що в аналізі *історіографії* проблеми основою для теоретичних розробок є праці російських дослідників, зокрема, М. Гефтера, О. Дугіна, О. Кара-Мурзи, В. Кірчанова, С. Нікольсько-

го, В. Ніконова, Є. Островського, Г. Павловського, В. Тішкова, С. Чернишова, П. Щедровицького, В. Цимбурського. Особливістю цих праць є надзвичайно великий спектр трактування змісту концепції “Русского мира”. Емоційно-іраціональне сприйняття ідеї відродження російської держави притаманне представникам творчої інтелігенції сучасної Росії І. Глазунову та М. Міхалкову. Активно пропагуються ідеї слов’янського братерства, як синоніма “Русского мира”, у проповідях і виступах Патріарха Московського та всієї Русі Кирила. В українському науковому дискурсі цю концепцію аналізують С. Дацюк, Р. Іщенко, В. Корнілов та Ю. Романенко з діаметрально протилежних, навіть антагоністичних позицій.

Системні деструктивні процеси в СРСР наприкінці 80-х – на початку 90-х років минулого століття разом з питаннями майбутнього державного будівництва незалежних держав спровокували появу низки проєктів щодо збереження залишків наддержави.

Перше теоретичне оформлення поглядів, які стали основою для концепції “Русского мира”, відбулося у 1990 р. у статті видатного російського письменника О. Солженіцина “Як нам облаштувати Росію”, де була запропонована модель пострадянського державного утворення у складі Росії, України, Білорусі та Казахстану. В основу об’єднання були покладені положення про єдність історичного минулого, культурної ідентичності, релігійної віротерпимості [20].

Початок 90-х років Російська Федерація зустріла в стані комплексної системної кризи, яка в духовно-ідеологічній сфері визначалася такими чинниками:

- втрата статусу наддержави, розпад СРСР, розвал Радянської армії спровокували появу в суспільній свідомості так званого “веймарського” постімперського синдрому;
- розпад СРСР створив для російської нації абсолютно нову геополітичну та етнополітичну ситуацію, яка вимагала радикальної трансформації національної свідомості, переходу від радянського типу національної свідомості

до нових форм національної ідентичності;

- запропонований “ новою ” політичною елітою Росії ліберально-громадянський проєкт “ російської нації ”, через об’єктивно притаманний етноцентризм, не міг повністю ізолюватися від російської ідентичності та був сприйнятий як невдала копія проєкту “ радянського народу ”;
- дезорієнтація населення стосовно ідейних основ існування та розвитку суспільства нової країни, розвінчання міфів радянської доби з системною дегероїзацією історичних персоналій призвели до моральної деградації суспільства на тлі катастрофічної економічної кризи;
- дискредитація комуністичної ідеології та створення у суспільній свідомості міфологізованого образу гуманістичної сутності капіталістичного Заходу з подальшим розчаруванням у його цінностях об’єктивно стали причиною ностальгічних настроїв за радянським минулим, та його глорифікація;
- масштабна міграція російськомовного населення з країн Закавказзя, Центральної Азії, зменшення частки російськомовного населення трактувалися російським керівництвом як втрата геополітичного впливу на теренах колишнього СРСР;
- формування самостійної історичної науки в країнах колишнього СРСР об’єктивно ґрунтувалося на стійкій тенденції максимального дистанціювання від історичних парадигм Російської імперії, СРСР, РФ, що викликало активне несприйняття цієї позиції в наукових колах, які були орієнтовані на традиційну модель трактування історичного розвитку;
- формування симбіозу сприйняття історичного минулого та перспективного бачення майбутнього у лавах так званих “ червоних ” і “ білих ” патріотів Росії на основі нової трансформованої моделі самодержавного пострадянського пан-

славізму. Наприклад, КПРФ розглядає “Русскую идею” та православні основи як глибоко соціалістичні ідеї: “Завдання вирішення російського питання та боротьби за соціалізм за своєю сутністю збігаються” [16]. Тому близькість (а в деяких моментах і тотожність) сучасної ідеології КПРФ з багатьма тезами російського націоналізму нині є реальністю.

Це об’єктивно спровокувало проблему пошуку нової моделі ідеологічного наповнення національної ідеї нової Росії, створення стратегії геополітичного розвитку на теренах колишнього СРСР, одним із варіантів якої стала концепція “Русского мира”.

Перші спроби філософсько-програмного забезпечення формування геополітичних поглядів у пострадянській Росії були зроблені у 1993 р., коли під керівництвом Г. Павловського був створений “Русский институт” і його друкований орган “Русский журнал”. Автором ідеї “Русского мира” здебільшого називають П. Щедровицького, який стверджує, що “ідея виникла в період між 1993 і 1997 роками”, коли було сформовано гіпотезу про існування “Русского мира” — соціально-культурної реальності, ключем до розуміння якої стала думка про те, що “в Росії та за її межами проживає однакова кількість російських людей” [25]. Фактом декларативного проголошення цієї концепції можна вважати грудень 1997 р., коли було оприлюднено так званий “Маніфест молодого покоління” П. Щедровицького та Є. Островського. Загальні положення цього програмного документа можна класифікувати так:

1. Месіанізм — проголошення особливої ролі російського народу: “Вище призначення Росії — поєднувати в культурі тепло і холод, лід і полум’я, життя і машину, пронизувати вільні лани і вільні океани”.

2. Ірраціоналізм — абсолютизація містично-чуттєвих чинників: “Завжди нова Росія шукає нову мрію. Вічно рухаючись, Росія призначена пошуку. Світ нової Росії — це не наступаючий світ, який шукає нових земель. Світ Росії — це світ, що формує нові образи майбутнього. Світ Росії — це світ мрії про

волю і щастя. Про нові шляхи для всіх нових людей”.

3. Реваншизм — проголошення курсу на поновлення історичної величчя держави: “Росія вбирає в себе і глибину, і прагнення до розширення. То зменшуючись, то збільшуючись, Росія призначена дарувати Землі життєтворчі потоки серцевого сенсу людства” [26].

Загалом “Маніфест...” сприймається як емоційний публіцистичний твір, який більше орієнтований на невірніважену психіку молодої людини, ніж на усвідомлену позицію критичного аналізу об’єктивної реальності.

Надалі розвиток основних положень “Маніфесту...” сформував низку підходів до трактування концепції “Русского мира”. Однак виокремити і класифікувати підходи до трактування того, що є сутністю концепції “Русского мира”, досить складно, оскільки визначення є неконкретними й описовими.

Цивілізаційний підхід. Цивілізаційна концепція “Русского мира” найбільш поліваріантна та багатоаспектна.

Ще на початку 1990-х років Г. Щедровицький і С. Нікольський наголошували на необхідності формування “Русского мира”, який би міг стати мостом між новою Росією і західною цивілізацією, з одного боку, і країнами пострадянського простору — з другого [23].

На думку голови фонду “Русский мир”, політолога В. Ніконова, сутністю концепції “Русского мира” є трактування його як своєрідної цивілізації, що є ширшим, ніж етноси і території, а “належність до нього — насамперед самовідчуття” [13].

О. Афанасьєв, розглядаючи “Русский мир” з цивілізаційних позицій, вважає, що “Русский мир зарубіжжя”, який формувався впродовж тривалого часу під впливом кількох хвиль еміграції з Росії, не зберіг традиційних російських цінностей та не усвідомлює сучасних російських реалій. З цього випливає, що Росія і “Русский мир зарубіжжя” — різні за своєю внутрішньою природою і не здатні сформувати умовно унітарну російську цивілізацію. На думку автора, подальша доля великого “Русского мира” (що тотожний “російській цивілізації”) пов’язана із внутрішнім органічним розвит-

ком Росії, зміцненню її міжнародного авторитету [1].

В. Даренський розглядає “Русский мир” як одну з локальних цивілізацій з низкою особливостей соціокультурного буття, які зумовлені об’єктивними чинниками. Під “Русским миром” він розуміє об’єктивно сформовану культурно-історичну “спільність етносів, які населяють території, що впродовж тривалого часу перебувають або перебували під тотальним впливом російської державності та культури” [8, 42]. Він вважає, що у створенні цивілізації основоположна роль належить російському народу, тому що він має певні унікальні здібності, які сформувалися під впливом цінностей православної віри [8, 42–43].

Водночас цивілізаційний підхід розглядає “Русский мир” не тільки як замкнену транс-етнічну світоглядну конструкцію, а й як необхідний компонент у процесі загальносвітового модернізаційного розвитку. “Концепція “Русского мира” ... повинна бути утилітарною системою (підсистемою) світового цивілізаційного розвитку поряд з усіма іншими системами та елементами загальносвітової цивілізаційної структури”. Тобто “Русский мир” є поліетнічним, внутрішньоцілісним, ментально, духовно і культурно своєрідним і єдиним позадержавним цивілізаційним утворенням у системі сучасних цивілізацій” [14].

Умовно до цивілізаційного підходу можна зарахувати еклектичну суміш поглядів О. Дугіна та М. Міхалкова [5; 6]. На думку О. Дугіна, лінія розподілу цивілізацій проходить на “кордонах Суші та Моря”. Характеризуючи цивілізацію Суші, як географічну основу слов’янського світу, автор створює ідеалістичну картину інтернаціонального братерства народів колишнього СРСР, а також китайців, індусів, іранців. Противником такого об’єднання виступає цивілізація Моря — “атлантисти”, капіталісти, імперіалісти [12]. Нові ідеократичні “фігури” створюють ілюзію трансцендентного існування Радянської імперії та її сателітів. Окремі твердження О. Дугіна висловлює і М. Міхалков у “Маніфесті Освіченого Консерватизму”. Він досить своєрідно пояснює ідею євразійства, зарахо-

вуючи до її культурних констант релігійну ідею месіанського масштабу. “Росія–Євразія — це не Європа, не Азія та не механічне їх об’єднання. Це самостійний культурно-історичний материк, органічна національна спільнота, геополітичний та сакральний центр світу” [15]. Еклектичним поєднанням монархізму та євразійства є підміна поняття російського народу, як єдності великоруського, білоруського та малоруського народів (що було основою поняття “народність” у “тріаді” графа С. С. Уварова) множиною всіх народів Російської Федерації та колишнього СРСР (що є основою “геополітики” О. Дугіна). Це істотно не вплинуло на зміст трансформованої монархічної ідеології, яку пропонує М. Міхалков. Ілюстрацією цієї тези є цитата із маніфесту: “Нам притаманна особлива наднаціональна свідомість, яка визначає російське буття в системі євразійських координат. Ритм нашого розвитку та територія нашої відповідальності ... континентального масштабу” [Там само].

Історико-ментальний підхід. Директор Інституту філософії РАН А. Гусейнов вважає, що “Росія ніколи не вміщувалася в свої державні кордони”. У поняття “російськості” він вкладає насамперед “ментальність та історичні амбіції”. Розмови про “Русский мир” і “російську цивілізацію” він також вважає викликом: чи зможе Росія “утримати в орбіті свого культурного і ціннісного впливу країни близького зарубіжжя?” [22]

Культурно-цивілізаційний підхід. О. Батанова трактує “Русский мир” як “глобальний культурно-цивілізаційний феномен, що складається з Росії як материнської держави та еміграції, який об’єднує людей, що незалежно від національності вважають себе росіянами, є носіями російської культури і російської мови, духовно пов’язані з Росією” [2, 83–84].

Геокультурний підхід нестандартно відображає завдання Росії у світі: їй необхідно встановлювати тісні зв’язки не з тими країнами, куди впродовж століть емігрували росіяни, а з державами, звідки нині люди приїжджають в РФ. С. Градіровський і Б. Межуєв вважають, що саме така політика дасть можливість Росії зайняти своє особливе місце у

світі, що динамічно трансформується в умовах глобалізації та модернізації [3].

Геополітичний підхід. Російський етнолог, історик і соціальний антрополог В. Тішков зазначає, що не кожен народ і держава здатні витворити феномен настільки глобального масштабу, що його можна було б назвати “світом”, під яким він розуміє “глобальний феномен трансдержавної і трансконтинентальної спільноти, яка об’єднана причетністю до певної держави і лояльністю до її культури” [21]. На думку дослідника, до таких держав слід віднести Росію, Іспанію, Францію, Португалію, Китай, Великобританію [9].

Російський філософ, лінгвіст і політолог В. Л. Цимбурський вважає, що “острів Росія” — це острів “посеред суші”, цілісна геополітична ніша для російського етносу. Її геополітичні параметри визначаються географічною глобальністю складних для освоєння просторів на сході Росії до кордонів романогерманської Європи [24, 6].

Мережево-глобалістський підхід діалектично пов’язаний із геополітичним, але відрізняється від нього принципово новим трактуванням природи організації соціуму. На думку В. Тішкова, концепцію “Русского мира” в сучасних умовах можна розглядати як соціокультурне явище, “... у якого давня історія, але яке сьогодні набуло іншої конфігурації і смислів, що стали частиною культури для нових мережевих спільнот і частиною державної політики та міждержавних відносин” [21]. “Русский мир” у цьому розумінні є “мережевою структурою, що об’єднує великі й малі спільноти, які думають і розмовляють російською мовою” [27]. Таким чином, на думку П. Щедровицького, концепція “Русского мира” — це ідея сучасної мережевої наднаціональної імперії, що об’єднана єдиною логікою мережевого управління за принципами екстериторіальності.

Соціокомунікативний підхід. Політолог О. Громико концентрує увагу на слові “світ”, який він визначає як людську спільноту, що сформована на чотирьох принципах: територіально-часовому (хронотопічному), культурному (у значенні “Великої культури”), онтологічному (смысловому) та аксіологічному

(ціннісному) [4]. Для того щоб визначити, що таке концепція “Русского мира”, на думку О. Громико, необхідно виявити, як характеристики виявляються в ньому.

Релігійно-клерикальний підхід. Особливе місце в пропаганді концептуальних засад “Русского мира” посідає Руська православна церква. Патріарх РПЦ Кирил наполягає на необхідності “пробудження цивілізаційної свідомості в межах історичної Русі”, що є для Білорусі, України та Росії основою для створення центрів спільної цивілізації, які за своєю могутністю здатні на рівні вести діалог з іншими цивілізаціями [11; 19]. Для патріарха абсолютною цінністю нової цивілізації є православ’я, єдина історична пам’ять, російська культура та мова. “Становим хребтом” цього об’єднання, на думку московського первосвященника, повинні бути Росія, Україна та Білорусь.

Цікаво, що ідея “Русского мира”, за визначенням патріарха, не має чітко визначених географічних меж та характеризується наявністю носіїв православної віри та російської мови у різних частинах світу, що надає цій ідеї планетарного масштабу. Патріарх для пояснення необхідності створення “Русского мира” ввів поняття “руськість”. Руськість як православ’я, як домінанта в культурі та мові, як єдина історична пам’ять є своєрідним ірраціональним ґрунтом для ностальгічних спогадів про імперську велич великої Росії. Поняття “руськість” сакралізується за відсутності раціональної системи доказів щодо обґрунтування необхідності створення “Русского мира”. Прикладом цього є постійне цитування апокрифічного вислову Лаврентія Чернігівського: “Русь, Україна та Білорусь — це є Свята Русь”.

Концепція сучасного “Русского мира”, за основними показниками, характерними рисами та суспільно-політичною практикою, може бути розглянута й через призму *державно-інструментального підходу*, як форми боротьби, сукупності спеціальних (політичних, економічних, дипломатичних, технологічних, військових, інформаційно-маніпулятивних тощо) методів, способів і засобів масованого впливу державних, соціальних

інститутів та інформаційно-комунікативної інфраструктури держави на суспільну свідомість об'єкта впливу. Особливістю застосування концепції у внутрішній політиці РФ є досить нейтральне відношення до її постулатів як матеріалу для наукового дискурсу. У суспільно-політичній практиці — свідоме акцентування уваги на інтернаціональній складовій — російському народові на відміну від “руського”, а у зовнішньополітичному аспекті концепція використовується як інструмент різних форм тиску на країни колишнього СРСР. У виступі на першому Всесвітньому конгресі співвітчизників, які проживають за кордоном, у 2001 р. Президент РФ В. Путін вперше вжив термін “Русский мир”, стверджуючи, що це “поняття ... споконвіку не визначалося географічними межами Росії чи російського етносу” [17].

Сутність концепції “Русского мира” як форми сучасного радикального російського націоналізму при використанні державно-інструментального підходу можна розглядати як:

- ідеологію, політику і соціальну практику протиставлення націй у дихотомії “свій–чужий” на основі абсолютизованої культивування почуття власної унікальності (месіанізму);
- програму політичної мобілізації мас елітою, яка узурпує основоположні цінності і тотально підкоряє інтереси індивіда колективістському служінню нації в умовах формування жорстко авторитарної вертикалі державного управління;
- синтезоване явище суспільного життя, яке розкривається через догматизовані цінності власної нації перед демократією, правами людини і громадянина заради величі держави (на першому місці серед причин ностальгії за СРСР громадянами РФ є “втрата належності до великої держави” (56 %, Левада-Центр, листопад 2014 р.) [18];
- соціокультурний феномен свідомості людини, її ставлення до нації, як світоглядного ідеалу;
- силу, що провокує виникнення конфліктів, воєн між націями і державами

на основі абсолютизації національних цінностей та державних інтересів [7].

Отже, радикальний “русский” моноетнічний націоналізм розглядає націю як винятково “русский” етнос, який сформований або на принципах мовної, історичної та культурної уніфікації, або на основі стратегії сепаратного етноізоляціонізму [10].

Варто зазначити, що за цими самими чинниками можна ідентифікувати й український радикальний націоналізм, який у багатонаціональній країні перехідного етапу є об'єктивно дестабілізуючим чинником.

Таким чином, можна стверджувати, що концепцію “Русского мира” в Росії переважно розглядають як цивілізаційну. У цьому сенсі в уявленні про “Русский мир” входять: 1) православ'я; 2) російська культура та російська мова; 3) спільна історична пам'ять і бачення майбутнього.

На кожному етапі розвитку національна ідентичність російської нації ґрунтувалася (і зараз також) на домінанті православної релігії, російській мові, історії та культурі. Тож поняття “русский” етнос є основоположним, і дефініція “російської” нації, яка намагається нівелювати етнічну складову владно-домінуючого етносу, на практиці не може бути реалізована, оскільки націоналізм не може існувати без етнічної складової.

Концепція “Русского мира” на сучасному етапі теоретичного оформлення характеризується науковою еkleктикою, світоглядним хаосом та ідеологічним безладом. Народившись на уламках суперечливого симбіозу монархічної ідеології та комуністично-месіанської утопії, ця концепція реалізувалася на практиці у формах радикального російського націоналізму на основі діаметрально протилежних процесів культурної автаркії й глобалістських геополітичних потуг, утопічно-ідеалістичних поглядів на складний спектр політичних симпатій українського суспільства та ірраціональних ксенофобських уявлень про вороже оточення російських народів, історичної міфології та спроб реалізації квазідержавних проєктів на теренах колишнього СРСР. Слід зазначити, що політичному керівництву сучасної РФ вдалося сформува-

ти значний прошарок населення, який лояльно сприймає постулати концепції “Русского мира” у формі ірреальних ідеалізованих почуттів. Як свідчить історичний досвід розвитку сучасних держав, штучно сформовані утопічно-еталонні ідеології не мають перспектив у майбутньому. Тому лише звільнення від догматів радикального націоналізму, формування національної ідентичності в кордонах російської держави, незважаючи на наявність рецидивів постімперської свідомості, дасть можливість російській нації завершити історично об’єктивні процеси трансформації національної свідомості на принципах пріоритетності гуманізму, інтернаціоналізму та толерантності.



Література

1. Афанасьев А. П. Смысл и предназначение России / А. П. Афанасьев. — М.: Звонница-МГ, 2013. — 544 с.
2. Батанова О. Н. Русский мир и проблемы его формирования: дис. ... канд. полит. наук: 23.00.04 [Текст] / О. Н. Батанова. — М.: Рос. акад. гос. службы при Президенте РФ, 2009. — 163 с.
3. Градировский С. Н. Русский мир как объект геокультурного проектирования [Электронный ресурс] / С. Н. Градировский, Б. В. Межуев // Русский архипелаг. Сетевой проект “Русского мира”. — Режим доступа: http://www.archipelag.ru/ru_mir/history/histori2003/gradirovsky-russmir
4. Громыко А. Русский мир: понятие, принципы, ценности, структура [Электронный ресурс] / А. Громыко // Информ. портал фонда “Русский мир”. — Режим доступа: <http://www.russkiymir.ru/analytics/tables/news/119902/>
5. Гула Р. В. Манифест освіченого патріотизму “Право і правда” М. Міхалкова як спроба відродження та трансформації монархічної ідеології в Росії на сучасному етапі / Р. В. Гула, О. М. Щурко // Проблеми політ. історії України. — Д., 2011. — Вип. 6. — С. 145–154.
6. Гула Р. В. Російський месіанізм та Україна — від монархізму до “Русского мира” / Р. В. Гула // Проблеми політ. історії України. — Д., 2012. — Вип. 7. — С. 191–200.
7. Гула Р. В. Патриотизм и национализм. Опыт историософского анализа: монография / Р. В. Гула. — Д.: Герда, 2014. — 196 с.
8. Даренский В. Ю. Украина как локальный феномен Русского мира: историософские и культурологические аспекты / В. Ю. Даренский // Сб. материалов научно-практической конф. “Крым в контексте Русского Мира: история и современность”. — Симферополь: СПД “Барановский А. Э.”, 2008. — С. 42–43.
9. Дацюк С. Война за русский мир [Электронный ресурс] / С. Дацюк // Укр. правда. — 2014. — Режим доступа: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/53858ffc9666fc/>
10. Дорожкин Ю. Н. Русский национализм как социально-политический феномен постсоветского периода [Электронный ресурс] / Ю. Н. Дорожкин, А. Ф. Зорин, С. Н. Шкель. — Уфа, 2008. — Режим доступа: www.bagsurd.ru/tmpoee/detail.phpID=1293
11. Друзенко Г. Геополитика от Патриарха: Царство Небесное vs “Русский мир” / Г. Друзенко // Зеркало недели. — 2010. — № 44.
12. Дугин А. Г. Геополитика Постмодерна [Электронный ресурс] / А. Г. Дугин. — Режим доступа: http://yanko.lib.ru/books/politologiya/dugin-geopolitics_postmodern-a.htm
13. Зарипов А. А. Всем миром [Электронный ресурс] / А. А. Зарипов // Рос. газета (Федеральный выпуск). — 2010. — Режим доступа: <http://www.rg.ru/2010/03/19/filosofia.html>
14. Кислов В. В. Русский мир как элемент мирового цивилизационного разнообразия [Электронный ресурс] / В. В. Кислов // Русский мир. Украина. — 2010. — Режим доступа: <http://russmir.info/pay/817-russkij-mir-kak-yelement-mirovogo.html>
15. Михалков Н. С. Манифест Просвещенного Консерватизма [Электронный ресурс] / Н. С. Михалков. — Режим доступа: <http://www.polit.ru/kino/2010/10/26/manifest.html>
16. Программа КПРФ [Электронный ресурс] // Официальный сайт КПРФ. — Режим доступа: kprf.ru/party/program
17. Путин В. В. Национальный успех России должен стать нашим общим успехом... (Выступление на конгрессе соотечественников в Москве, 2001) [Электронный ресурс] / В. В. Путин // Русский мир. — 2001. — № 4. — Режим доступа: <http://www.russkiymir.ru/out.php?cat=15&did=384>
18. Рыжков В. Ностальгия по империи [Электронный ресурс] / В. Рыжков // Независимая газета. — Режим доступа: http://www.ng.ru/ng_politics/2015-03-03/10_nostalg.html
19. Святейший патриарх Кирилл. Из выступления в Военной академии Генерального штаба Вооруженных сил РФ / Кирилл, Святейший патриарх // 2000. — 2011. — № 24 (562). — С. F4.

20. Солженицын А. И. Как нам обустроить Россию: послынные соображения / А. И. Солженицын. — Ленинград: Сов. писатель, 1990. — 64 с.

21. Тишков В. Русский мир: меняющиеся смыслы и стратегии [Электронный ресурс] / В. Тишков // Стратегия России. — 2007. — № 7. — Режим доступа: http://sr.fondedin.ru/new/fullnews_arch_to.php?subaction=showfull&id=1185274651&archive=1185275035

22. Философы обсудили русский мир за круглым столом [Электронный ресурс] // Информ. портал фонда "Русский мир". — 2010. — Режим доступа: <http://russkiymir.ru/news/19471/>

23. Хорькова М. Русский мир — это миф? [Электронный ресурс] / М. Хорькова // Сайт Татянин день. — Режим доступа: <http://www.taday.ru/text/351974.html>

24. Цымбурский В. Л. Остров Россия. Перспективы российской геополитики / В. Л. Цымбурский //

Полис. Политические исслед. — 1993. — № 5. — С. 6–24.

25. Щедровицкий П. Г. Русский мир: восстановление контекста [Электронный ресурс] / П. Г. Щедровицкий // Русский архипелаг. Сетевой проект "Русского мира". — Режим доступа: http://www.archipelag.ru/ru_mir/history/history01/shedrovitsky-russmir

26. Щедровицкий П. 1111 знаков за 1111 дней до Нового Тысячелетия. Манифест нового поколения [Электронный ресурс] / П. Щедровицкий, Е. Островский // Русский архипелаг. Сетевой проект "Русского мира". — Режим доступа: http://www.archipelag.ru/ru_mir/history/history95-97/shedrovitsky-1111zn/

27. Щедровицкий П. Русский мир и транснациональное русское [Электронный ресурс] / П. Щедровицкий // Русский архипелаг. Сетевой проект "Русского мира". — Режим доступа: http://www.archipelag.ru/ru_mir

Проаналізовано причини ренесансу націоналістичних ідей у середовищі політичного істеблішменту в сучасній Росії. Розкрито чинники формування концепції "Русского мира", як органічної стадії розвитку монархічної та комуністичної ідеології. Класифіковано основні підходи до трактування сутності концепції "Русского мира". Розглянуто зв'язок концепції з радикальним російським націоналізмом.

The reasons nationalist renaissance in the circles of the political establishment of modern Russia. The factors of formation of the concept of "Russian World", as the organic phase of the monarchist and communist ideology. Classify and highlight the main approaches to the interpretation of the essence of the concept of "Russian World". Feedback is analyzed concept of radical Russian nationalism.

Проанализированы причины националистического ренессанса в кругах политического истеблишмента современной России. Раскрыты факторы формирования концепции "Русского мира", как органической стадии развития монархической и коммунистической идеологии. Классифицированы и освещены основные подходы к трактовке сущности концепции "Русского мира". Рассмотрена связь концепции с радикальным русским национализмом.

Надійшла 11 квітня 2016 р.

ЦАРСЬКЕ ДІЛО

Розглянуто проблематику творення так званих царських книг — публічних творів давнього часу, що використовувалися в управлінській практиці правителів Стародавнього світу у процесі здійснення влади, реалізації трансформацій, в тім числі суспільно-політичних.

Писемність, засоби письма у давнину сприймали (не завжди, втім, переважно) як символи влади, її верховенства. Письму й навіть засобам письма надавали сакраментального значення, проектуючи цю святість і на владні інституції.

У різних народів, територіально віддалених країнах писемність однаково найчастіше трактували як дарунок богів чи винахід обоженних правителів, що могли отримати сокровенні знання так само від вищих сил. Так тлумачать, приміром, походження *клинопису* (його вигадали, за давніми переказами, можновладці Межиріччя), єгипетських та китайських *ієрогліфів* (їх винахід, за легендами, приписують, відповідно, фараону Нармеру та імператорові Фусі) тощо. Особливе ставлення до письма і всього, що з ним пов'язане, ілюструє і термінологія давнього часу. Приміром, “ієрогліф” означає “святі знаки”, “папірус”, за одним із тлумачень, — “те, що належить царю” [7, 34–35], так само “царські” та “імператорські” назви мали й різні матеріали та приладдя для писання. Причини обоження у давні часи писемної творчості, надання їй “керівного” значення дехто з дослідників пояснює також первісними уявленнями про, так би мовити, всепоходження на землі, а відтак і дотичними до цього “фрейдистськими” мотивами: коліно бога, паличка для писання, стела чи колона з текстами, патериця правителя (а пізніше і глашатая) латентно символізували чоловіче

початок, а отже, і право тих, кому вони належали, верховодити.

У тих чи інших контекстах *царські книги* або *царські написи* розглядали і аналізували різні науковці. Можливо, першою спробою подивитися на них як на окремий феномен, зокрема й видавничої історії Стародавнього Сходу, була праця Івана Франка “Вавилонські гімни й молитви”, що побачила світ 1911 року у серії “Літературно-наукова бібліотека” Українсько-руської Видавничої Спільки у Львові [16, 7–65]. Простежуючи вавилонські міфи і легенди, насамперед релігійного змісту, інші різномовні літературні твори, написані царями чи приписані їм, дослідник звертає увагу і на схожі риси їх “духовної фізіономії”, яку наразі потрактуємо як функціональний сенс таких публікацій.

Правителі намагалися підкреслити свою освіченість, належність до “книжників” і часто й насправду мали на те підстави. Збереглися свідчення Шульги — царя Ура, Шумера і Аккада, де він не без гордості згадує своє навчання в юні роки: “Коли я був маленьким, то вивчав у школі мистецтво писця за табличками Шумера та Аккада. Ніхто із знаних не міг писати так, як я. Там, куди приходять за писцевим мистецтвом, я оволодів відніманням, складанням, рахунком і обліком. Прекрасні богині Нанібгаль та Нісіба щедро наділили мене знанням і розумінням. Я уважний писець, який нічого не випускає” [2, 78]. Похвалявся знаннями письма і цар Ассирії Ашшур-

банапал, що уславився багатьма проектами, в тім числі інформаційними. У своєму літописі він пише: “Я осягнув мудрість бога Набу, все мистецтво писців, засвоїв їх, усі знання всіх майстрів, скільки їх є”. Ашшурбанапал і справді майстерно володів клинописом, знав шумерську та аккадську мови, писав літературні твори, що, поза сумнівом, позначалось і на його справах та світоглядних пріоритетах [9, 557; 13, 111–112].

Правителі вважали за потрібне інформувати про свої діяння. Найдавніші подібні написи дійшли до нових часів від приблизно середини V ст. до н. е. Іван Франко пише про принаймні дві знахідки пошкоджених кам'яних стовпів з написами, що належать Ур-Гану, засновникові царської династії, де повідомляється про зведені ним будівлі, подібну форму “звітів” про зроблене використовували й інші правителі. Багато писемних пам'яток залишив після себе Гудеа, впливовий правитель міста-держави Лагаш, який прагнув згуртувати довколишні міста і централізувати державне управління. У написах — розповіді про власне походження, воєнні походи, широкі торговельні зносини із сусідніми землями, а також молитви, що вражають своєю літературною майстерністю. Освічений правитель, вочевидь, прихильно ставився до літераторів і митців: від часів правління Гудеа збереглися численні зображення самого царя, виконані з каменю, а також глиняні циліндри з письмовими творами шумерів [16, 12, 14–15].

За допомогою написів правителі позначали, застерігали зроблене ними. Подібні написи були віднайдені у багатьох давніх містах. У Вавилоні, приміром, такий “автограф” залишений на плитах мощеної дороги, що веде до храму, збудованого за царя Навуходоносора. Він гласить: “Я — Навуходоносор, Цар Вавилону, син Набопаласара, царя Вавилону. Я вимостив вавилонську дорогу процесій великого володаря Мардука плитами з каменю шеду...” [15, 75]. Прикметним у цьому сенсі є також і напис царя Ніневії Сінаххеріба, який був зроблений за його повелінням на камені: “Я повиросував навколо палацу найрізноманітніші трави, фруктові та інші дерева... Щоб вони зростали, я звелів прорубати залізними

кайлами канал від міста Кізірі до рівнини біля Ніневії і спрямував воду через гори і низини. Я примусив вічні води Хосра потекти в іригаційні канали...” [15, 77].

Окрім інформування, написи нерідко стверджували роль царя-будівничого саме як державного верховода. Показовим тут є напис на великому каналі Євфрату, що належить вавилонському царю-реформатору Хаммурапі, де йдеться про те, що саме діяння на благо народу дають йому право бути царем [16, 21].

Часто написи були розповідями про успішні походи та військові звершення царів. Так, здолавши військо міста Умми, що порушило міждержавні кордони, правитель Лагаша Еаннатум наказав увічнити свою перемогу на кам'яній плиті, що дістала назву “Стела шулік”. У “книзі” давні видавці мистецьки зобразили розповідь про переможний похід лагашських воїнів, а також інші події, які, на погляд творців, стосувалися перемоги та повернення забраних ворогом земель. Про переможні військові експедиції аккадського правителя Нарамсина, війська якого доходили до гір Вірменії та Курдистану, розповідають написи в давніх храмах, на статуях і навіть посуді. Так само возвеличенню звершень царя служили і кам'яні стели з рельєфними розповідями про перемоги. Одна з таких пам'яток, знайдена в Сузах, присвячена перемозі аккадців над гірським племенем луллубеїв [9, 212]. Про воєнні перипетії йдеться і у “публікації” правителя сирійського царства Самаль Кіламуви, який правив у 30-х та 20-х роках IX ст. до н. е. У написі він розповідає про перемоги свого війська, а також і тимчасову поразку від войовничих данунітів. Цар останніх — Азітавад, до слова, також поспішив повідомити про вже власні звитяги, заявивши у своєму написові, що зберігся, про виконання “доручення” від бога Ваала розширити кордони держави “від сходу сонця і до його заходу” [9, 506–507].

Цікавою, з погляду дослідження, є й “висвітлення” так званої Битви при місті Кадеші — грандіозного зіткнення “тисяч колісниць” найсильніших тогочасних держав Близького Сходу — Єгипетського та Хетсько-

го царств, яка стала, за визначенням істориків, останньою великою битвою бронзового віку. Здобувши радше моральну, аніж військову перемогу¹, єгипетський фараон Рамзес II розпорядився увічнити і возвеличити успіх. Ілюстровані розповіді про битву поширили по всьому царстві, викарбували, зокрема, на стінах храмових комплексів у Карнаці, Луксорі, Абідосі та інших місцях. Відомі кілька варіантів таких “публікацій”, що різняться стилем викладу та обсягом. Найвідомішою з письмових пам’яток про битву є поема, складена придворним писцем Пентауром, найповніший текст якої зберігся у папірусному “виданні”. Свої письмові пам’ятки про історичну подію, у трактуванні вже, звісно, свого правителя, залишили також і хетські автори.

Різновидом “царських творів” — різних за тематикою і обсягом, можна назвати і давні *аннали* — літописи правителів за роками. До таких віднесемо наразі списки фараонів, що увічнені на стінах багатьох храмів, що повідомляють (інколи, втім, по-різному) імена давньоєгипетських правителів та роки їх правління, а також ширші оповіді про життя і діяльність фараонів, що творилися часто за участю і під контролем самих правителів. Серед таких найвідоміших творів — “Аннали Тутмоса III”, що розповідають про військові походи фараона часів Нового царства у Сирію, Нубію та Палестину і витримки з яких розміщено на стінах Карнакського храму Амона у Фівах. Оригінал літопису — текст у шкіряному сувої, значно більшого обсягу, зберігався, з огляду на джерела, у храмовій бібліотеці. Доволі-таки пізнавальними є й історичні хроніки так званого Палермського каменю, який дослідники датують періодом Давнього царства. Діоритово-письмова пам’ятка, від якої збереглися, втім, лише уламки, містить розповідь про найважливіші події, що відбувалися під час правління перших п’яти єгипетських династій, а також переможні реляції правителів. Відомі також і схожі написи на стінах храмів у Медінет Абу,

¹ Обидва супротивники зазнали важких втрат, але про перемир’я попросили хети. Єгиптяни повернулися додому, святкуючи успіх, а хети повернули раніш втрачені території.

що розповідають про військові успіхи фараона Рамзеса III, правління якого позначене піднесенням єгипетської державності, а також інші подібні тексти. До “кам’яних книг”-хронік віднесемо і так звану Стелу Піанхі, яку знайшли 1862 року під час розкопів одного з храмів у Джебель Баркала в Нубії. На плиті з рожевого граніту розміром 1,8 на 1,84 метра вміщено опис політичних та інших подій у Нижньому та Середньому Єгипті після руйнування Нового Царства, зокрема про зусилля фараона Піанхі знову об’єднати країну.

Безумовно “царськими” були і зведення перших законів, нормативно-правових актів, укази і повеління, що творилися і поширювалися від імені правителів і знову ж таки за їхньою участю. Найпослідовнішими у кодифікації правових норм були, стверджують дослідники, правителі Межиріччя. Нині встановлено наявність таких письмових правових комплексів за царів Урукаґіні, Ур-Намму, Ліпіт-Іштара, Білалами, Ешнунні та ін. Одні з найвідоміших — клинописні закони месопотамського правителя Хаммурапі, які стали об’єктом багатьох спеціальних досліджень [6; 11]. У ранг закону була введена і абсолютна воля єгипетських фараонів, розпорядження яких регламентували усі сфери життя суспільства, що обґрунтовувало також і “божественність” їхнього правління. Поділ суспільства на варни, а отже, і суспільну організацію, де були “вищі” і “нижчі”, обґрунтовували давньоіндійські “Закони Ману” [11, 29–30].

До “царських” жанрів, зважаючи на місце і особливості використання писемності в державах Стародавнього Сходу, віднесемо наразі й епістолярії, які, попри переважно особистісний характер спілкування між правителями, були важливим засобом насамперед дипломатії та міждержавної комунікації [9, 398; 11, 34].

Оглядаючи “царські написи” давнього часу, варто вести мову і про їх, поза сумнівом, “спрямовуючу” функцію, про використання таких публікацій як засобів впливу, інформаційної технології [4].

Програмуючу роль виконували, безумовно, згадувані твори про військові походи, де

не лише інформувалося про події, а й цілком свідомо творився образ непереможного, грізного для ворогів правителя. Деталі деяких, подеколи неоднозначних, царських повідомлень повинні були справляти емоційне враження, вочевидь, як на “своїх”, так і на “чужих”. Для прикладу наведемо уривки з публікацій наразі асирійських правителів:

Тіглатпаласар I:

“Мов буря кинувся я на ворогів. Я напоював їхніми трупами гірські яри. Я повідтинав їм голови. Я зруйнував мури їхніх міст”.

Сіннахеріб:

“Неначе лев, я розлютився, убрався в панцир і поклав на свою голову бойовий шолом... Ворожих воїнів простромив дротиком і стрілами... Я перерізає їм горло, мов ягнятам...”

Ашшурнасіранпал:

“З усіх ватажків, які повстали, я здер шкіру. Їхньою шкірою я вкрив стовпи; одних прибив цвяхами до стінки, інших посадив на палю...”

І навіть найгуманніший, найосвіченіший серед асирійських царів, пише Паола Утєвська, шанувальник наук і мистецтв Ашшурбанапал, вважав за потрібне сповістити, що:

“Я повиривав язика тих воїнів, що їх нахабні вуста лихословили і які проти мене задумали лихе... Решту людей я живцем приніс у жертву...” [15, 78].

Складником управління зробив пропаганду і правитель Лагаша Урукагіна (Урунімгіна), який увійшов до історії як реформатор і успішний державний управлінець. Захопивши владу насильницьким шляхом, він не став стверджувати, що має царське походження, як було заведено, обмежившись твердженням про ніби схвалення богами його правління. Задумавши реформи, що були спрямовані на послаблення знаті з метою здобуття підтримки широких верств населення та посилення, вочевидь, особистої влади, Урукагіна розпочав з публічного викриття попередників, із звинувачень їх у зловживаннях та гнобленні підданих. В одному з написів, авторства, ймовірно, самого царя, йдеться про те, що саме він відновить “божественний закон”, тобто справедливість. Слова новий правитель зміцнював справами. Він знизив або ж скасував окремі податки для ремісників та сільських

громад, скоротивши, відповідно, і кількість чиновників, які займалися, напевно, “адмініструванням” зборів, зменшив плату за здійснення релігійних обрядів, вжив інших популярних серед народу заходів. Унаслідок цензової реформи значно (за деякими підрахунками — вдсятеро, до 36 тисяч осіб) зросла кількість повноправних громадян, права ж вільних та найбідніших людей заборонили утискувати. Усі храмові землі, привласнені до того багатіями, повернули богам, тобто храмам. Реформи Урукагіна обґрунтовував поведіннями головного бога Лагаша Нінгірессу, виконавцем волі якого він ніби й був. У наступні роки правитель продовжив перетворення, зміцнивши, зокрема, правове майнове становище “нижчих” воїнів та вдосконаливши сімейне право, про що так само збереглися письмові свідчення [1, 54; 9, 203–208].

На попередників покладав відповідальність за негаразди у державі й перський цар Кір Великий, про що розповідає текст так званого Циліндра Кіра (інша назва — Маніфест Кіра): “Набонид (вавилонський цар, якого подолав Дарій. — Ю. Б.) видалив стародавні статуї богів... Він ворожим чином скасував щоденні жертви богам і забувся про шанування Мардука, царя богів. Він завжди творив зло своєму місту... Через скарги людей Мардук розгнівився і почав оглядати усі країни, шукаючи справедливого правителя... Він назвав Кіра... щоб той став владикою всього світу... Мардук, великий владика, захисник свого народу, будучи задоволений добрими справами і праведним серцем Кіра, велів йому виступити проти свого міста Вавилону... Він йшов поруч з ним як друг, дозволив йому вступити у своє місто Вавилон без бою, не заподіявши Вавилону ніякого лиха...”² Всі жителі Вавилону і всієї країни... князі і намісники схилилися перед ним у поклоні та поцілували його ноги, радіючи, що царство у нього” [12, 20–21].

Вправним пропагандистом був також і персидський цар Дарій I — один із найвизнач-

² Історичні джерела свідчать, втім, про те, що столиця Вавилону була підкорена Кіром після відчайдушно-го спротиву вавилонян, у результаті чого було навіть зруйновано зовнішні стіни міста [12, 21].

ніших державних діячів Стародавнього Сходу. Найвідомішою писемною пам'яткою про його правління є так званий Бехістунський барельєф. У клинописному тексті, висіченому на скелі близько 520 року до н. е., детально описується звершення царя з наведення порядку в державі, відновлення єдності Перського царства після смуті 522–521 років до н. е. У “книзі”, що складається зі вступу, основної частини та епілогу, розповідається про родовід царя, детально описуються битви під його началом, наводиться кількість убитих і взятих у полон противників Дарія. Правитель стверджує не лише свою силу, а й пропагує чесноти, наголошуючи на тому, що він повернув народу майно, пасовиська, будинки, які відбирали інші, напевно ж, ті, хто виступав проти царя. Над текстом вміщено ілюстрацію до оповіді — велике (висотою три і завширшки майже п'ять з половиною метрів) рельєфне зображення, на якому Дарій, зображений у повний зріст, отримує благословення верховного бога персів Ахурамазда, що вручає царю символи влади [12, 21–22].

Інколи право на царювання обґрунтовували і за допомогою, так би мовити, мовних формул. Так, приміром, зробив войовничий правитель Аккаду Саргон I. За легендою, він був підкидьком і виховувався у родині водоноса. Прийшовши внаслідок державного перевороту до влади, Саргон, не будучи царського роду, назвався “Справжнім царем”. Прибране ім'я, втім, не завадило йому правити державою впродовж 55 років і стати засновником нової царської династії [1, 56]. До нового часу дійшов глиняний валок, на якому вміщено розповідь Саргона про своє життя і царювання “над людьми чорноголовими родом”. Іван Франко, вказуючи на повноту і пізнавальність тексту, підкреслює, що твір, який називає автобіографічним, не є, втім, автобіографією у пізнішому розумінні цього слова, а, швидше, “легендою, зложеною царем для додавання собі поваги” [16, 12]. Надавали важливого значення пропаганді (і досягли тут успіхів) й інші правителі Стародавнього світу, серед яких Нарамсин — спадкоємець Саргона I, єгипетські фараони Аменхотеп IV та Тутмос III, ізраїльсько-іудейський цар

Іосій, давньокитайський імператор Ван Ман та ін. [6].

Багато давніх правителів насправду були глибокими мислителями та здібними літераторами. Чудовим письменником був, приміром, хетський цар Мурсілі II, який залишив після себе продумано структуровані аннали про часи свого батька Суппілуліуми та своє правління, а також літературні твори, найвідомішим з яких є, напевно, молитва, написана у формі листа до бога, де автор розповідає про втрату ним дару мови. Перу іншого хетського царя Хаттусілі III належить розповідь про його сходження від низів до царського трону, що є однією з найперших автобіографій у світовій літературі. “Виникає природне запитання, — пише, захоплюючись творами наразі хетів, дослідник Олексій Глухов. — Якщо так писали царі, то як же писали тоді поети?!” [10, 16–17].

Молитви та гімни також мали, безумовно, “технологічне” значення, адже через них, вірили, відбувалося спілкування з богами, які могли надати допомогу у різних питаннях, використовуючи при цьому і письмо та інші засоби комунікації. Про це свідчать, приміром, і рядки молитви вавилонського правителя Набукаднецаря II до бога Небо:

*“Дай силу побідити ворогів,
Краї ворожі здобувати!
На твоїй таблиці неземній,
Що встановля землі та неба межі,
Впиши днів моїх довжину,
Впиши потомності на пам'ять!
І перед Мардуком, царем землі й небес,
Перед вітцем, що породив тебе,
Зроби приємними мої діла,
Промов за мене слово:
“Набукаднецар справді цар всещедрий”, —
Отак промов про мене”* [16, 30].

Авторами відомих творів називають також інших правителів Стародавнього світу, зокрема єгипетських фараонів, царя Ізраїльсько-Іудейської держави Соломона, хоча не всі вони такими, можливо, і були.

До жанрів “царських книг” варто віднести, окрім згаданих, також різні Повчання, Про-

роцтва та Заповіти правителів, метою яких, як бачиться, було не лише форматування “громадської думки” сучасників, а й смислове “кодування” наступних поколінь [4, 6].

Історія створення і побутування “царських книг” не лише віддзеркалює бачення правителями давнини суспільно-політичних процесів, еволюції поглядів панівних верств на державні устрої та шляхи їх удосконалення, в тім числі за допомогою письмових та інших творів, а й свідчить про поступальний рух видавництва, що полягав у вдосконаленні способів підготовки, оприлюдненні та розповсюдженні таких творів. Слід, напевно, зазначити наразі і про естетичну функцію “царських книг”, які творили з особливою ретельністю і котрі часто є справжніми витворами мистецтва.

Над “царськими книгами” працювало, безумовно, багато людей — від “писців царевих справних, улюблених ними” [14, 314] до художників і різальників по каменю. Кожен напис потребував значного часу і умінь. Такі написи на, приміром, тому-таки камені ретельно вирізали і шліфували, вони були своєрідним уособленням непорушності та істинності, в тім числі символом влади.

Дослідники вказують, зокрема, і на появу інституції “літзаписувачів”, завданням яких було не лише переписування текстів, а й літературне їх опрацювання, а часто і створення. Таким був, вочевидь, і вельможний писець Чаніні, який залишив після себе рядки про написання “Анналів Тутмоса III”: “Я слідував за благим богом, царем правди. Я бачив перемоги царя, здобуті ним у всіх країнах, коли він полонив князів фінікійських і вів їх до Єгипту... і ніяка країна не могла встояти проти нього. Я увічнив перемоги, здобуті ним у всіх країнах, письмом відповідно досконалим”.

Потреба у поширенні “царських книг” сприяла розвитку технологій їх виготовлення та засобів розповсюдження. Ілюстрацією тут може бути і “видавнича” діяльність правителя Індії Ашока, яка увічнена у так званих Едиктах — надписах, викарбуваних на камінних колонах, що розставляли за наказом правителя по всіх провінціях та на кордонах держави.

Царські тексти “указів про праведність”, зроблені різними діалектами та алфавітами староіндійського письма (що вказує на тогочасне розуміння мовної політики), готували у столиці, звідкіля доправляли у регіони. Місцевій владі пропонували увічнити, висікти доставлені тексти на кам’яних плитах та скалах, щоб з ними могли ознайомитися піддані. З провінційних центрів тексти розвозили також по невеличким містам та фортецям, де також “тиражували”. Було заведено і періодичне усне зачитування едиктів під час свят та народних зібрань, про що, на думку дослідників, опосередковано свідчить і побудова текстів, які вочевидь були розраховані на речитацію [8, 130].

Кожен посланець царя доправляв до місця призначення “видавничий оригінал” публікації³. З цієї причини навіть очевидні помилки, допущені в ньому, могли тиражувати у різних місцях. Безумовне слідування оригіналу призводило до того, що на місцях копіювали для оприлюднення іноді і супровідні послання, причому не лише від царя намісникам, а й “проміжних інстанцій”. Відомо, втім, і про те, що інколи тексти надісланих документів редагували, скорочуючи їх. Про це свідчить і сам Ашока, який вказує на помилки у публікаціях, що трапляються з різних причин, в тім числі й через неувважність писця [8, 130–132].

За схожим алгоритмом діяв і згадуваний перський цар Дараявауш (Дарій I). За його вказівкою текст Бехістунського барельєфу було перекладено різними мовами і поширено з пропагандистською метою в різні землі імперії. Один із примірників твору на папірусі арамейською мовою віднайдено на єгипетському острові Елефантіні, у руїнах Вавилону збереглась кам’яна брила з текстом аккадською, є обґрунтовані припущення, що перекладали текст також грецькою та іншими мовами [12, 21–22]. Своєрідним і промовистим посланням у майбутнє є слова напису, які наводить Паола Утєвська:

³ Існує також припущення, що інколи гонець міг і не мати записаного тексту, а доправляв його у, так би мовити, завченій формі, начитуючи згодом едикт місцевому писцю.

*“Говорить Дараявауш, цар:
“Ти, що у майбутньому
Побачиш цей напис,
Який я наказав викарбувати на скелі,
Або ці зображення, —
Не руйнуй їх!
Зберігай.
Поки можеш...” [15, 97].*

Традиція створення “царських книг”, започаткована у Стародавньому світі, мала продовження у пізніші часи, дійшовши і до найновіших [3; 5].

Отже, інформаційна, в тім числі видавнича діяльність була важливим складником внутрішньодержавної комунікації, здійснення й забезпечення влади, внутрішньої та зовнішньої політики країн Стародавнього світу. Практика інформаційної політики відображає бачення правителями, управлінцями перших держав суспільних відносин, місця й ролі владних інституцій у функціонуванні суспільств і була спрямована на забезпечення непорушності влади, права верхів на її здійснення, обґрунтування зумовленості суспільної нерівності.

Генезис видавничої справи у процесах суспільно-політичних трансформацій Стародавнього світу є складником розуміння загальної картини цивілізаційного розвитку, організації та функціонування первісних держав, системи, підходів і методів управління давнього часу. Окремий сюжет давньої видавничої справи Стародавнього Сходу — так звані царські написи або царські книги, які ілюструють феномен уваги можновладців давнини до письма, письмових творів, а отже, і видавничої справи. До активних засобів такої пропаганди належать, зокрема, “кам’яні книги” — плити, стели та інше, котрі не лише “монументували” важливі, з погляду можновладців, твори й документи, а й були своєрідним комунікаційним засобом, який давав змогу не лише інформувати, а й впливати на споживачів інформаційного контенту.

Письмо, завдяки сакральності, несло ознаку знань і уособлювало, в уявленнях давніх народів, не лише латентну, а й цілком виразну владу. Володіння письмом було цариною

жерців та мистецтвом писців, які служили владі, а часто і були частиною влади. Надання законам та іншим правовим документам, що унормовували життя суспільства, письмового характеру так само “освячувало” високу статусність і навіть соціальну суб’єктність письма. З формуванням держав, адміністративного апарату, ускладненням суспільних інституцій письмова комунікація ставала необхідною і, фактично, безальтернативною у процесах державного управління, коли влада, насамперед правителі, об’єктивно мали бути грамотними або ж створювати видимість володіння знаннями, зосередженими у письмових творах. Чимало правителів Стародавнього світу чудово розуміли значення і можливості слова, використовуючи письмові твори, інформаційно-видавничі технології для здійснення політики, управління суспільними процесами та трансформації суспільств.



Література

1. Авдиев В. И. История Древнего Востока / В. И. Авдиев. — М.: Высш. шк., 1970. — 609 с.
2. Архипов И. С. Писцы Месопотамии в протописьменный и раннединастический периоды / И. С. Архипов // Вестн. РГГУ. — 2013. — № 17 (118). — С. 76–101. — (Серия “Исторические науки”).
3. Бондар Ю. Издавнича журналістика: служба чи актор політики / Ю. Бондар // Київський журналіст. Альманах Київської спілки журналістів [укл. Ю. В. Бондар, В. Г. Проненко]. — К.: ВПК “Експрес-Поліграф”, 2012. — С. 179–192.
4. Бондар Ю. Інформаційні війни на Стародавньому Сході / Ю. Бондар // Вісн. книжкової палати. — 2012. — № 10. — С. 38–45.
5. Бондар Ю. Книги пишуть президенти, або “Диктаторська проза” чи одкровення посвячених? / Ю. Бондар // Вісн. книжкової палати. — 2012. — № 3. — С. 44–48.
6. Бондар Ю. Перша інформаційна... (Інформація та інформаційна політика на Стародавньому Сході): навч. посіб. / Ю. Бондар. — К.: ВПК “Експрес-Поліграф”, 2013. — 80 с.
7. Борухович В. Г. В мире античных свитков / В. Г. Борухович / под ред. Э. Д. Фролова. — Саратов: Из-во Саратовского ун-та, 1976. — 222 с.

8. Вигасин А. А. Письменность и писцы в Древней Индии / А. А. Вигасин // Вестн. РГГУ. — 2013. — № 17 (118). — С. 126–141. — (Серия "Исторические науки").
9. Всемирная история: в 10 т. / [под ред. Ю. П. Францева (отв. ред.), И. М. Дьяконова, Г. Ф. Ильина, С. В. Кисилева, В. В. Струве]. — М.: АН СССР, Госполитиздат, 1955. — Т. 1. — 734 с.
10. Глухов А. И. Из глубины веков. Очерки о древних библиотеках мира / А. И. Глухов. — Москва: Книга, 1971. — 112 с.
11. Державне управління в країнах Стародавнього Сходу: навч. посіб. / [В. В. Омельчук (кер. авт. кол., вступ); авт. передм. Ю. С. Шемшученко]. — К.: МП "Леся", 2015. — 624 с. — (Серія "Світові традиції державного управління": вип. II).
12. Историография истории Древнего Востока: Иран, Средняя Азия, Индия, Китай [под ред. проф. В. И. Кузищина]. — СПб.: Алетейя, 2002. — 303 с.
13. История Древнего Востока / под ред. В. И. Кузищина. — [3-е изд., перераб. и доп.] — М.: Высш. шк., 2003. — 462 с.
14. Перепелкин Ю. Я. История Древнего Египта / Ю. Я. Перепелкин; общ. ред., вступ. ст. и коммент. А. Л. Вассоевича. — СПб.: Летний сад; Журнал "Нева", 2000. — 560 с.
15. Утевська П. В. Невмирущі знаки / Паола Утевська. — К.: Веселка, 1969. — 171 с.
16. Франко Іван. Зібрання творів: у 50 т. / Іван Франко. — К.: Наук. думка, 1977. — Т. 8. — 642 с.

Розглядається проблематика та специфіка творення так званих царських книг — публічних творів давнього часу, що використовувалися в управлінській практиці правителів Стародавнього світу у процесі здійснення влади, реалізації трансформацій, в тім числі суспільно-політичних.

In this article author investigates problems and specifics of creating so-called royal books. It's public works of ancient times, which used in the management practices of ancient rulers, including the implementation of socio-political transformations.

Рассматривается проблематика и специфика создания так называемых царских книг — публичных произведений древнего времени, которые использовались в управленческой практике правителей Древнего мира в процессе осуществления власти, реализации трансформаций, в том числе общественно-политических.

Надійшла 26 липня 2016 р.

ВЗАЄМОДІЯ ЦЕРКВИ ТА ПОЛІТИКИ (АНАЛІЗ УГОРСЬКОГО ДОСВІДУ)

Наукові праці МАУП, 2016, вип. 50(3), с. 23–28

Аналізується угорський досвід взаємодії церкви та політики. Відмічається, що найпоширенішим релігійним напрямом в Угорщині є католицизм, друга за поширеністю релігія — протестантизм. Підкреслюється, що вихідним завданням церковної політики в Угорщині є створення і підтримання такого порядку, за якого церква зможе діяти самостійно, без жодного втручання з боку держави. Водночас у країні існує державне субсидування церкви.

Внутрішні чинники життєдіяльності держави істотно впливають на її зовнішню політику. Внутрішньополітичні проблеми створюють небезпечну тенденцію переходу у розряд зовнішньополітичних. Тому так важливо науковцям аналізувати всі аспекти життєдіяльності країни, на цій основі розробляти відповідні рекомендації владним структурам.

Релігія — це сукупність вірувань і віровчень, наявних у суспільстві. Вона охоплює звичаї, обряди, правила життя і поведінку людей тощо. Як суспільний інститут релігія відіграє важливу роль у житті кожної держави. Взаємодія церкви та політики є надзвичайно актуальною темою для України, і тому аналіз угорського досвіду в цій царині, на наш погляд, є цікавим та корисним для нашої держави.

Найпоширенішим релігійним напрямом в Угорщині є католицизм. Католиками, за даними загальнонаціонального перепису 2001 року, вважає себе 5 млн 558 тис. 901 особа, або 54,5 % загального населення країни. Більшість угорського католицького населення належить до латинського обряду, до грекокатоликів себе зарахувало 268 тис. 935 осіб (2,6 % населення).

Друга за поширеністю релігія — протестантизм (головним чином кальвінізм). Про-

тестанти становлять 19,5 % населення країни. Протестантизм з історичних причин поширений на сході країни (особливо в районі Дебрецена), де є найчисленнішою релігією. Більше ніж 90 % угорських протестантів — кальвіністи, лютерани, баптисти та ін.

Серед релігійних меншин — православні (головним чином етнічні серби, румуни, українці та русини), іудеї, мусульмани та ін. Кількість послідовників релігій, що належать до католицизму і протестантизму, не перевищує в сумі 0,5 %. Число атеїстів та агностиків, згідно з даними перепису, — 1 млн 483 тис. 369 осіб (14,5 %). Близько 10 % громадян Угорщини відмовилися відповідати на питання про релігійну належність.

Аналізуючи взаємозв'язки угорської церкви і політики сучасного уряду в Угорщині, ми стикаємося з великими труднощами. До 1948 р. церкви були авторитетними інститутами держави і суспільства. Соціалісти, що прийшли до влади (1948 р.), спочатку прагнули знищити їх, а пізніше використати у своїх цілях. Після 1990 р. курс "християнсько-національної політики" знову поставив на порядок денний використання церкви як інструменту політики. Аналіз нинішньої ситуації сьогоденних зв'язків церкви і урядової політики утруднюється передусім тим, що

політична вага церкви в ході її історії за минулі півстоліття не раз значно мінялася, при цьому не слід забувати і про відмінності між окремими церквами, конфесіями.

Труднощі полягають і в тому, що кожна передуюча епоха створювала свою ідеологію, що відповідала політиці, яка проводилася нею, а тому і в оцінках церкви відзначається безліч ідеологічних елементів і упереджень, які мають визначальне значення.

Суперечливі також спогади і досвід людей. Не дивно, що ті, кому особисто або через членів їхніх сімей довелося пережити голокост, не в змозі неупереджено ставитися до тієї ролі, яку в цей період відіграла церква. На мислення ж тих, хто, сподіваючись на звільнення і розвиток суспільства в період з 1948 по 1989 рр., приймав критику діяльності церкви, це так чи інакше впливає, ймовірно, і до цього дня. Не могли залишатися неупередженими і ті, хто піддавалися дискримінації за свою належність до церкви. Таким чином, церква, причетність або непричетність до неї породили і є носіями глибоко укорінених почуттів, які зовсім не слабшають від того, що їх замовчують.

І нарешті труднощі вбачаються і у відсутності належної інформованості. Антицерковна політика соціалістичних десятиліть значною мірою сприяла тому, що державна система інформації (від школи і засобів масової інформації до науки) в цьому відношенні дезінформувала населення. Церкви, своєю чергою, велику частину своєї діяльності намагалися приховати. Це привело до того, що і в наші часи ми маємо дуже непевні, а в окремих випадках навіть помилкові уявлення як про діяльність церкви, так і про її конкретні стосунки з державою, причому це стосується не лише угорської церкви, а й європейської церкви, або церкви навіть усього світу.

Визначимо, які завдання покладені на угорський уряд у зв'язку з визнанням статусу церкви як суспільного інституту і як він вирішував їх досі.

Хто є партнером держави, уряду, тобто що таке церква як така?

Існують такі церкви, які об'єднують більшість віруючих, та: а) з морально-світогляд-

них доктрин виводять приписи щодо повсякденної поведінки; б) навчають, оскільки вони становлять такі цінності і цілі, які повинні служити загальним принципам, що регулюють мислення і поведінку віруючих; в) ці основні принципи необхідно якомога повніше здійснювати в громадській діяльності та у суспільному устрої.

Вихідним завданням церковної політики держави є створення і підтримання такого порядку, за якого церква зможе діяти самостійно, без жодного втручання з боку держави (заборона на втручання держави впливає як з нормативного нейтралітету держави по відношенню до світогляду своїх громадян, так і з особливо декларованого відділення церкви від держави).

У церковній діяльності політичного характеру існують три головних напрями: а) забезпечення і охорона прав віруючих, обумовлених свободою віросповідання, і своєї автономії (тобто нагляд за дотриманням загальних норм, яких можна вимагати від державної політики по відношенню до церкви); б) обумовлена релігійним вченням роль представника інтересів окремих нужденних груп, наприклад, соціально залежних, багатосімейних, різних меншин, у тому числі і національних, а також осіб, які відмовляються від несення військової повинності з релігійних міркувань (функція "громадського адвоката" насправді є політичним захистом прав, і її не можна змішувати з каритативною діяльністю); в) виявлення та відстоювання конкретних норм "суспільного блага" і "суспільної справедливості" (утлумачених у світлі релігійного вчення), тобто критичний і соціотехнічний підхід до суспільної моралі, визначення того, що ж має бути її мірилом.

Спроби вплинути на політику як за змістом, так і за способами втручання можуть бути найрізноманітнішими, але найчастіше вони залишаються в рамках принципових закликів до віруючих, їх мобілізації. Два останніх напрями політичної діяльності церкви не можуть викликати заперечень. Проте якщо ця політична роль церкви не легітимізується ні демократичною підтримкою, ні професіоналізмом (внутрішніми закономірностями її як

сфери суспільного життя), то виникає низка питань. Однак автономія церкви — це внутрішня незалежність її як колективу, інституту. Якщо автономна церква “включається” в політику (хоча б тільки шляхом принципових заяв), то вона не може вимагати жодних пільг, ніякого особливого ставлення порівняно з іншими учасниками цієї політики.

Навпаки, участь у політиці супроводжується тим, що і внутрішні справи церкви стають предметом публічного й політичного інтересу, потрапляють під перехресний вогонь суперечок, причому не з чиєїсь злої волі, а відповідно до самої природи речей.

Своїм існуванням, легітимністю і автономією церква зобов’язана не державі, оскільки, згідно з цивільним правом, ці основоположні принципи випливають із свобод, що належать кожній людині з моменту її народження. І все-таки держава в інтересах виконання своїх завдань приймає існування церкви до відома, тим самим лише вирішуючи питання про її становлення юридичною особою, але жодним чином не про її існування.

Оскільки церква відокремлена від держави, все це, на перший погляд, не настільки важливо. Церква вільно вирішує, якою їй бути і як юридична особа формує організаційні і правові відносини з державою. Насправді ж багато церков в організаційному плані далеко не єдині і не є неподільними.

По-перше, всі великі угорські церкви є сукупністю супідрядних одиниць здебільшого одного рівня (епархій, церковних округів тощо), яких координує церковний орган (єпископат, собор, канцелярія головного єпископа і т. д.), де-юре (католицької церкви) чи принаймні де-факто (в протестантській церкві) має дуже обмежену владу. Питанням залишається те, наскільки представницькі повноваження церкви або укладені з нею угоди обов’язкові для її інших посадових осіб і членів. (Не випадково, що католицька церква віддає перевагу закріпленню “основної угоди” з державою у формі конкордату між Ватиканом та згаданим державою, тобто у формі міжнародного юридичного договору [1]. Такий укладений від імені папи договір стає

безумовно обов’язковим для всіх підрозділів, підпорядкованих римо-католицькій та уніатській церкві).

По-друге, хоча церкви і можна уявити як централізовані або з іншої точки зору — ієрархічні організації, однак поряд з вертикальною структурою на різних горизонтальних рівнях існують елементи й одиниці, що володіють більшою або меншою автономією. Так, наприклад, угорське право реєструє чернечі ордени як самостійні юридичні особи. Те саме може стосуватися й інших конфесійних організацій і рухів.

По-третє, все ще не повністю з’ясовано, як далеко поширюються конкретні повноваження керівників церкви. Тут переплітаються різні аспекти: спільність віри і моралі, тобто віровчення; єдина релігійна громада; організаційний порядок; існування церковних інститутів та їх матеріальні справи; професійні питання мирської діяльності церкви та її інститутів тощо. Внутрішні недоліки церковної організації призводять до невизначеності у політичній діяльності церкви і обтяжують відносини держави і церкви.

У світі відомі незліченні ступені та форми поділу церковної і світської влади. Зв’язок між державою і церквою формувався різноманітними системами інститутів [2]. У значній частині Європи (у Великобританії, Скандинавських країнах, Греції, у багатьох таких малих країнах, як Андорра, Ісландія, Ліхтенштейн і Мальта, а також у багатьох кантонах Швейцарії) щодо правового регулювання, принаймні де-факто (в Туреччині), діє конструкція державної церкви. Відбувається висока ступінь переплетення релігійної та політичної (економічної) організацій. У виграші від цього виявилася, мабуть, та церква держави, яка об’єднувала більшість віруючих. Однак зазначене переплетення обмежує незалежність як церковної, так і політичної влади. У більшості країн, за винятком Греції та Туреччини, останніми роками розвиток відбувається у напрямі розділення держави і церкви.

На будь-який уряд у зв’язку з його політикою щодо церкви лягають три групи завдань. Насамперед необхідно на принциповому

рівні (конституцією, законами) забезпечити свободу, автономію і рівність церков. Варто постійно піклуватися про відповідне тлумачення та гармонійне поєднання цих принципів з іншими галузями суспільного і правового порядку. Все це одночасно правотворча і правороз'яснювальна робота і є політичним завданням урядового рівня. В Угорщині, як відомо, межі цих дій закріплені в Конституції та Законі України “Про свободу совісті і про церкви”. Однак питання про правовий статус церков і у зв'язку з цим характер відносин церкви і держави залишається відкритим. Його не можна вирішити правовим шляхом, він чекає політичного рішення.

Другу групу завдань становить життєве наповнення цих принципів, тобто забезпечення свободи і автономії церкви не тільки в теорії та правових нормах, а й у її практичній діяльності. Можна, звичайно, аргументувати тим, що держава зобов'язана лише надавати можливості, вже після чого від окремих товариств і організацій залежить, як вони скористаються цими можливостями. Проти цього можна заперечити, що раніше держава не тільки обмежувала право церкви, а й присвоювала собі частину її майна, необхідного для життєдіяльності церкви. Забезпечення “свободи” (яка, природно, має на увазі можливість існування), таким чином, вимагає повернення або відшкодування цього майна (або, принаймні, справді життєво необхідної її частки). Ця вимога складається з двох важливих частин: відновлення діяльності церковних установ і матеріальне забезпечення існування і діяльності церкви, де потрібні вагомі політичні рішення.

Закон, чинний нині в зв'язку з церковними установами, постановляє “врегулювати порядок володіння колишньою церковною нерухомістю” [3]. Конкретне виконання закону було пов'язане з багатьма труднощами і суперечностями. Однак нові політичні завдання виникнуть лише в тому разі, коли уряд внаслідок економічних труднощів у країні виявиться не в змозі дотримати термінів, визначених законом.

Ще більш вагомим і глобальним є питання про систему інститутів, що забезпечують

основи суспільної діяльності, яке слід розглядати з двох аспектів. Першим з них є децентралізація, другим — право на забезпечення нейтралітету щодо світогляду і право на інституційне його виявлення. Предметом політичного рішення на вищому рівні є те, якою мірою мережа таких інститутів (або окремі її сектори) повинна: а) залишатися під центральним керівництвом або бути децентралізованою; б) діяти під владою держави і в будь-якій іншій, недержавній формі (церкви, інші інститути, фонди, приватні установи тощо); в) яким чином можна більш оптимально забезпечити, з одного боку, здійснення прав громадян, яке не залежить від світогляду, а з другого — їх право на здійснення свободи розділяти будь-які погляди, мати будь-який світогляд. Очевидно, йдеться про принципове питання, пов'язане з організацією суспільства і держави, а церковні інститути — хоч і значна, але тільки частина цього загального питання. Зменшення державної централізації, розвиток у напрямі децентралізації та самодіяльності суспільства помітно збільшує частку і роль церковних установ. У будь-якому випадку — це одне з важливих політичних питань, і уряд зобов'язаний заявити про свою позицію, попередньо обговорити свою точку зору як з широкою громадськістю, так і з зацікавленими групами (не в останню чергу з церквами) в парламенті.

До другої групи урядових завдань, виконання яких забезпечує діяльність церкви, належить і завдання формування системи фінансування цієї діяльності. Бажає зберегти уряд утримання церков на кошти держави чи ні — питання принципове. Здається, нині на тривалу перспективу цього не бажає жодна парламентська партія. Тому основним обов'язком є створення такого джерела доходів, який потім зміг би без державного втручання й участі надавати церквам кошти на покриття їхніх матеріальних потреб. Таке рішення, принаймні частково, перекладає відповідальність за церкву на плечі віруючих (прихожан). Європейська та американська практика дає цьому багато прикладів [4].

Головним матеріальним джерелом церкви, як відомо, тимчасово є щорічно затвер-

джена парламентом стаття бюджету, що лімітує безпосереднє державне субсидування церков. Ця сума як на 2014 р., так і на 2015 р. склала 3695,5 млн форинтів. Така форма фінансування церкви ставить безліч політичних питань, щодо яких уряд має зайняти певну позицію: а) що означає “тимчасова” підтримка? До яких пір вона триватиме і від чого залежить? б) чи можна вважати її, хоча б частково, відшкодуванням збитків за націоналізоване у минулому церковне рухоме і нерухоме майно (частиною конфісковане без законних підстав)? Якщо так, то в якому співвідношенні і на основі якої домовленості? Якщо ні, то чи не суперечить ця позиція європейській юридичній практиці (грецькій, італійській, австрійській тощо, яка забор’язує у подібних випадках конкретне відшкодування завданої шкоди)? в) підтримка церкви є одностороннім подарунком уряду або ж і з його боку можуть бути пред’явлені свої законні вимоги? г) на основі якого критерію розподіляється ця підтримка держави між окремими церквами? Чи може держава (не порушуючи права суспільного світу) довільно, у всякому разі не пояснюючи своїх міркувань, розподіляти кошти між церквами? д) як може держава, згідно з конституцією, будучи нейтральною щодо світогляду своїх громадян, здійснювати рівність церков перед законом при наданні цієї підтримки? е) яким чином може бути забезпечена незалежність церкви від держави і політики за подібної системи матеріальної підтримки?

При вирішенні цієї дуже складної проблеми як принципова політична, так і практична ініціатива повинна виявлятися від уряду. У минулому році тут було зроблено крок, швидше, назад, ніж вперед. За пропозицією парламентської комісії з прав людини у справах національних меншин та церкви парламент у 2014 р. встановив співвідношення конфесій за кількістю їх членів [5]. Воно було проведене одним із інститутів Міністерства культури і освіти на початку 2014 р. Безпосередньо перед цим Центральне статистичне управління оприлюднило дані про конфесійний поділ населення. Але при розподілі церквам матеріальної підтримки, затвердженої на

2015 р., і дані, очевидно, не бралися до уваги. Статистичні ж дані свідчили, що церква, члени якої становлять 3–4 % населення країни, отримала 8 % від сум, що розподілялися, а та, до якої належить 0,5 % — отримала більше ніж 3 %. І навпаки, більшість церков отримала набагато менші суми, ніж їм належало б за кількістю їх осіб.

Третю групу урядових завдань у сфері церковної політики становлять формування методів, установ і системи інститутів, що мають здійснювати зв’язок держави і церкви. Ставлення держави до церкви може відбуватися трьома шляхами. Держава може спробувати підпорядкувати церкву своїй владі, обмеживши її автономію чи навіть переслідуючи її діяльність. За демократичного державного устрою таке і уявити неможливо.

Інший шлях вирішення питання — “негативна сепарація”. Так, церковна політика держави (у Франції, Мексиці, Португалії та інших країнах) не сприймала навіть сам факт існування церкви і відповідно з цим не створювала інститутів для зв’язку з нею (або створювала недостатню їх кількість).

Принципи “негативної сепарації” угорський уряд, звичайно, не дотримується, але деякі заходи, вжиті ним у минулі роки, вказують на те, що деякі його елементи використовуються. Так, були скасовані пости двох державних секретарів у справах церкви при прем’єр-міністрі, створені ще попереднім урядом. На сьогодні немає жодного спеціального інституту чи відповідальної особи, які займалися б питаннями зв’язку уряду і церкви. Це можна розцінити і так, що уряд не вважає церкву настільки важливим інститутом.

Щоб викликати і зберегти довіру, уряд має прагнути запобігти або позбутися побоювань з боку груп віруючих, які не повинні відчувати, що державні установи ущемляють їхні релігійні почуття, свободу совісті. Демонстрування по телебаченню фільмів, які деякі віруючі можуть вважати блюзнірськими, також може призвести до конфлікту. Звичайно, це не становить безпосереднього предмета церковної політики уряду, однак про щирість і доброзичливість урядової політики стосов-

но церкви частина віруючих тлумачить саме за такими дрібницями.

Нині спілкування між державою і церквою на вищому рівні, крім спорадичних зустрічей і нарад, здійснюється, з одного боку, через парламентську комісію з прав людини, національних меншин у справах церкви. З іншого боку, на практичному рівні в церковних справах компетентний головний відділ Міністерства культури та освіти по зв'язках з церквою.

Третій шлях можливий за умов, коли заохочується не централізація, не державний сектор, а самодіяльність суспільства [6]. В інтересах здійснення зв'язків, діалогу між державою і церквою — цими двома різними за організацією і логікою дії системами — проводиться двостороннє створення спеціально призначених для цього інститутів. Однак створення системи підтримки цих зв'язків вимагає урядової постанови.

Крім вирішення практичних завдань, будь-який уряд повинен переконати суспільство у своєму нейтралітеті по відношенню до будь-якого світогляду, тобто в однакових критеріях підходу до різних ідейних угруповань та інститутів.

Отже, проаналізувавши угорський досвід взаємодії церкви та політики, видно, що в

Угорщині за роки незалежності створено гармонійну систему у цій царині. Звичайно, система відносин між урядом та представниками провідних конфесій має свої недоліки, але головне, що ці проблеми знаходяться у центрі уваги громадянського суспільства та держави і відбувається постійний пошук їх рішення демократичним шляхом.



Література

1. Julg J. L'Eglise et les États. Histoire des condordats / J. Julg. — Paris, Nouvelle Cité, 1990.
2. Tomka M. Az állam és egyház elválasztása. Nemzetközi tapasztalatok / M. Tomka // Keresztények és a szabadság. Katolikus Szemle. Ed. Békés G., Boór J. — Róma, 2012. — 125–142 p.
3. Erdő P. Egyház és vallás a mai magyar jogban / P. Erdő, B. Schanda. — Budapest: Szent István Társulat, 2013.
4. Delia Cava R. Financing the Faith: The Case of Roman Catholicism / R. Delia Cava // Journal of Church and State. — 1993. — № 1. — 37–60 p.
5. Kozma T. Felekezeti megoszlás Magyarországon / T. Kozma, et al. — Budapest: Oktatáskutató Intézet, 2014.
6. Die staatliche Förderung von Gesellschaft und Kirche / Ed. J. Krautscheidt, H. Marrek. — Münster: Aschendorff, 2014.

Проаналізувавши угорський досвід взаємодії церкви та політики, видно, що в Угорщині за роки незалежності створено гармонійну систему у цій царині.

Analysis of the Hungarian experience of interaction between the church and politics has shown that during the years of Hungary's independence the harmonious system in this area was created.

Анализ венгерского опыта взаимодействия церкви и политики показал, что в Венгрии за годы независимости создана гармоничная система в этой области.

Надійшла 1 вересня 2016 р.

МІЖНАРОДНІ РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ: ГЕОПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ

Наукові праці МАУП, 2016, вип. 50(3), с. 29–35

Проаналізовано сучасні підходи до вивчення міжнародних регіонів. Визначено основні завдання їх міждисциплінарних досліджень. Розглянуто основні геополітичні аспекти міжнародних регіональних студій.

На фоні прогресуючого розвитку глобалізації у світі водночас відбуваються процеси міжнародної регіоналізації. Припускається, що фрагментація (регіоналізація) світу виступає як об'єктивний процес його політичного та економічного розвитку. Формування міжнародних регіонів є результатом сукупності різнобічних відносин у межах груп географічно пов'язаних країн. Наукові дослідження міжнародних регіональних структур у принципі мають складати міждисциплінарний характер, проте забезпечення останнього в регіональних студіях є дуже складним методологічним завданням. Попри значні досягнення міжнародного регіонознавства численні актуальні явища та процеси сучасної регіоналізації світу залишаються недостатньо дослідженими, зокрема геополітичні аспекти. При цьому питання геополітичної регіоналізації світу мають не лише науково-теоретичне, а й прикладне значення для стратегічного планування у сфері зовнішньої політики та міжнародних відносин. Слід також відзначити важливість геополітичних аспектів міжнародних регіональних студій для підготовки кваліфікованих фахівців з міжнародних відносин.

Регіональні студії ґрунтуються на працях класиків регіональної науки — Е. Айсермана, У. Ізарда, М. Рассета, Р. Хартшорна та ін. Серед сучасних представників зарубіжного регіонознавства, зокрема міжнародного, варто виокремити Б. Бузана, Т. Бьорцель, О. Воскресенського, А. Гембла, Л. Канторі, Л. ван

Лангенхове, Е. Маркузен, Е. Солінген, Ф. Сьодербаума, Е. Хааса, Е. Харелла, Б. Хеттне та ін. В Україні розвинулися такі наукові напрями регіонознавства, як географічний, економічний та історичний, і об'єктами регіональних досліджень здебільшого виступають регіони субнаціонального рівня, а от науковий доробок у царині міжнародного регіонознавства ще недостатній.

Виявимо сутнісні особливості сучасного міжнародного регіонознавства, методологічні проблеми комплексних регіональних досліджень та геополітичні аспекти міжнародних регіональних студій.

У сучасному науковому дискурсі не вироблено загальноприйнятого визначення поняття регіону. У радянській науці віддавали перевагу терміну “район”. За класичним визначенням Е. Б. Алаєва: “район — це територія (геоторія), яка за сукупністю складових елементів відрізняється від інших територій і характеризується єдністю, взаємопов'язаністю елементів, цілісністю, причому ця цілісність — об'єктивна умова і закономірний результат розвитку цієї території” [1, 67]. Таке трактування регіону не втратило актуальності й нині. Для західної регіональної науки одним із основоположних вважається визначення Е. Маркузен, за яким регіон — це “компактна територіальна спільнота, що історично еволюціонує й містить фізичне довкілля, соціально-економічне, політичне та культурне середовище, а також просторову структуру, відмінну від інших регіонів

та територіальних одиниць, таких як місто чи нація” [15, 17]. Важливе значення для трактування поняття регіону має належність дослідника до певної наукової галузі — географії, історії, економіки, політології тощо. З точки зору ієрархічної організації геопростору регіони виділяються як на субнаціональному (внутрішньодержавному), так і наднаціональному (міжнародному) рівні.

У сучасній системі міжнародних відносин регіон може вважатися вже “фактично визаним елементом” [7, 14]. Важливою теоретичною і методологічною проблемою є дефініціювання “міжнародного регіону”. Існує досить просте трактування К. Дойчем регіону як групи країн, які за багатьма параметрами більш взаємопов’язані одна з одною, ніж з іншими країнами. Ґрунтуючись на комплексному підході, відзначаємо, що міжнародним регіоном, як правило, називають групу географічно близьких країн, які мають багато спільних расових, етнічних, мовних, релігійних, культурних ознак, демографічних характеристик населення, значну схожість економічних та соціальних процесів і рис політичного розвитку.

Сучасні уявлення про міжнародні регіони передбачають, крім держав, врахування ще й недержавних акторів міжнародних відносин. До того ж увага часто акцентується на проблемних аспектах функціонування міжнародних регіонів — безпекових, економічних, екологічних тощо. Так, у розумінні І. Барігіна регіон — це “певна територія, обмежена просторово-часовими рамками існування “проблемного поля” та/чи “проблемних вузлів”, “діяльних вузлів” міжнародних рівнів” [2, 75]. Пропонуємо виокремити міжнародні регіони передусім за економічними, політичними та культурно-цивілізаційними ознаками. На думку О. Воскресенського, міжнародно-політичний регіон — це “прив’язана до територіально-економічного й національно-культурного комплексу <....> регіональна сукупність явищ, об’єднаних спільною структурою та логікою таким чином, що ця логіка та історико-географічні координати її існування взаємообумовлені” [3, 46].

Геопросторове виокремлення та змістовне наповнення виділених міжнародних регіонів залежать від належності тих чи інших авторів до певних наукових шкіл і досить часто мають суб’єктивний характер. Предметне наповнення конкретних досліджень також накладає свій відбиток на виокремлення авторами регіонів різного рівня. У регіональних дослідженнях як на внутрішньодержавному, так і міжнародному рівні досить часто “регіон визначається досліджуваною проблемою” [14, 5]. Ключовою ознакою для міжнародного регіону може вважатися наявність певної згуртованості країн-учасниць та інших акторів, їхньої регіональної консолідації (“regioness”), концептуальні засади якої розроблені Б. Хеттне та Ф. Сьодербаумом [12]. При цьому географічні межі регіону, як правило, не є константою — його властивості й контури можуть змінюватися залежно від динаміки міжнародних відносин чи під впливом інших факторів, наприклад, зіткнення інтересів кількох країн [7, 14]. Як було зазначено, ті чи інші міжнародні регіони виділяються різними авторами, з огляду на їхні наукові погляди, залежно від ключових ознак (геополітичних, геоекономічних, культурно-цивілізаційних тощо), які кладуться в основу дослідницького підходу. Предметом нашої наукової розвідки є міжнародні геополітичні регіони.

Досить складною проблемою є виявлення “вертикальної” структури міжнародних геополітичних регіонів у світі. Основним вважаємо рівень міжнародних регіонів як таких, або мезорегіонів. У межах регіонів можуть бути виокремлені деякі невеликі локальні групи країн, що, як правило, характеризуються: спільністю геополітичного положення та природного середовища; етнічною, релігійною, культурною близькістю (хоча можуть бути й різкі відмінності, наприклад, у межах Леванту чи Південного Кавказу); спорідненістю господарських механізмів; тривалими та різноманітними зв’язками; сформованістю спільних геополітичних структур (чи, навпаки, поширенням конфліктних геополітичних полів). Можливо, логічніше було б назвати регіони цього рівня “мікрорегіонами”. Проте

останній термін укорінився щодо внутрішньодержавних регіонів. До того ж, наприклад, називати Центральну Америку, Магриб чи Скандинавію мікрорегіонами не дуже доречно.

У сучасному світі розвиваються процеси взаємодії між регіонами, субрегіонами, окремими країнами в межах великих ділянок геопростору, формуються геополітичні макрорегіони. Останні виступають як сукупності держав і наднаціональних регіональних угруповань, об'єднаних загальнопланетарним геополітичним положенням, спільними рисами історичного розвитку, закономірностями геополітичних, а також гео економічних та історико-цивілізаційних процесів. Отже, ми є прихильниками виокремлення у “вертикальний” структурі світу геополітичних макро-, мезо- та субрегіонів.

На Заході, особливо в США, значними досягненнями відзначилася регіональна наука (Regional Science), особливо з погляду регіональної економіки. Не вдаючись у тонкощі відмінностей між регіональними дослідженнями в межах Regional Studies та Area Studies, зазначимо, що й на Заході залишаються значні методологічні проблеми дослідження регіонів різних ієрархічних рівнів і типів. За відомим висловом Е. Айсермана, регіональна наука є “позичальником, віяльником, адаптером, синтезатором — і була такою від початку” [14, 29]. Однією з важливих проблем залишається різноманіття трактувань концепту “регіон” окремими дослідниками, науковими групами та цілими школами. Спостерігається прагнення окремих наукових течій обмежитися переважно теоретичними працями. Інші, навпаки, наполягають на переважно аналітичному чи прикладному характері регіональних досліджень. У зв'язку з цим Е. Айсерман слушно наголошував на тому, що необхідно уникати поширеної помилки, коли регіональна наука характеризується як лише одна з трьох “мотивацій”: чиста регіональна наука, регіональний аналіз та регіональне планування [14, 28]. Серед головних завдань сучасних регіональних досліджень визначено систематичне вивчення генезису, зростання, інституційної структури та ефективності

регіональних організацій у часі та просторі [9, 27].

У російській (колишній радянській) науці для напрямку, що вивчає регіони, існує велика кількість назв: “регіонологія”, “регіонознавство”, “регіоналістика”, “регіональна наука”, “регіональні студії”. Е. Алаєвим було запропоновано навіть назву “регіоніка” [1, 38]. У вітчизняній науці вживається, як правило, традиційна назва “регіонознавство”. Щоправда, є також прихильники назв “регіонологія” чи “регіоналістика”. Під “регіональними студіями” можна розуміти не лише наукові дослідження регіонів, а й їхнє поєднання з можливостями (та потребами) вищої освіти.

Давно відомими є обґрунтовані претензії географів взяти на себе інтегративні (навіть синтезуючі) функції в регіонознавстві. Ю. Гладкий та А. Чистобаєв трактують його як “галузь наукового та освітнього знання, що має своєю метою вивчення специфіки соціально-економічного, політичного, культурного, природного, екологічного розвитку стосовно цілісних територіальних утворень, що звуться регіонами” [4, 43]. Навіть при уявленні про регіонознавство як “конгломерат знань” саме географії відводять чільну (“цементуючу”) роль в об'єднанні різних складових “конгломерату”. Географія, як відомо, є водночас і природничою (фізична географія), і суспільною наукою (суспільна географія), головним методологічним підходом (“наріжним каменем”) якої є саме хорологічний (просторовий). Проте монополія географічних наук на хорологічний підхід нині “підривається” геополітикою, гео економікою, а ще й перспективною геокультурологією.

Регіонознавство (у широкому розумінні) можна уявити як мультидисциплінарний науковий напрям, що займається комплексним дослідженням природи, населення, господарства, політичних та культурних процесів у межах геопросторових систем різних ієрархічних рівнів (внутрішньодержавних, державних та наддержавних). Із функціональної точки зору в межах регіонознавства можна виокремити такі взаємопов'язані напрями, як науково-пізнавальний (теоретичний), освітній, популярний, інформаційний та приклад-

ний (“конструктивний”). З об’єктного погляду доречним є вирізнення міжнародного регіонаознавства, країнознавства та внутрішнього регіонаознавства. Особливе становище посідає транскордонне регіонаознавство, яке все ж доречно віднести до міжнародного. З точки зору предмета дослідження регіонаознавство може бути політичним, економічним, культурологічним, екологічним тощо.

Комплексний характер регіонаознавства означає, що воно має ґрунтуватися на науково-термінологічному апараті, дослідницьких підходах та методиках різноманітних наукових дисциплін. Існує думка, згідно з якою взаємодія між науками виливається в мультидисциплінарні, міждисциплінарні та трансдисциплінарні дослідження [6, 21]. В ідеалі регіонаознавство повинно мати мультидисциплінарний характер, забезпечуючи синтез усіх провідних наук, що вивчають різні предметні аспекти регіонів. Проте навіть у “материнській” географічній науці повноцінна методологія країнознавчого (регіонаознавчого) синтезу недостатньо розроблена.

Міждисциплінарність у принципі полягає у взаємодії наукових дисциплін задля створення цілісної картини “соціально-регіональної реальності” [6, 22] з метою її адекватного вивчення. Однак, попри певні досягнення, істотними методологічними проблемами залишаються: інтерпретація фактів, отриманих різними науками; “переклад” з одних дисциплінарних наукових “мов” на інші; теоретичне узагальнення отриманих результатів; наукова об’єктивність набутих знань; можливості прикладного застосування результатів досліджень.

У регіонаознавстві міждисциплінарна інтеграція здійснюється, звичайно, на базі певної наукової дисципліни, а здобутки решти наук вже прилаштовуються для потреб “головної”. Тому, попри проголошувану комплексність та міждисциплінарність, такі регіонаознавчі дослідження насправді виявляються переважно географічними, історичними, економічними, політичними чи культурологічними.

Очевидно, що міжнародне регіонаознавство має полягати в міждисциплінарних (ін-

тердисциплінарних) дослідженнях міжнародних регіонів. Розвиток цього наукового напрямку ускладнюється багатоаспектністю об’єктів та предметів вивчення і, всупереч незрозумілому за обсягом теоретичним напрацюванням, недостатньою розробленістю методології ефективних прикладних досліджень. Під час досліджень у сфері міжнародного регіонаознавства застосовується такий собі “аналітичний еклектизм”, який, по суті, передбачає використання різноманітних методологічних підходів до вивчення тих чи інших проблем за прагматичним принципом — саме той метод вважається виправданим, який уявляється вченому найбільш доцільним [16]. У межах міжнародного регіонаознавства, серед інших напрямів, важлива роль відводиться регіональній компаративістиці. В її рамках досить прогресивно розвивається міжнародна політична компаративістика на основі використання нових методологічних підходів, наприклад, авторитетного в західній науці конструктивізму [9].

Доречно виокремити також у міжнародному регіонаознавстві геополітичний напрям. Міжнародне геополітичне регіонаознавство займається дослідженням процесів виникнення, трансформації, функціонування та взаємодії геопросторових політичних систем наднаціонального рівня, а також прогнозуванням їхнього розвитку. У міжнародних геополітичних студіях міждисциплінарні дослідження повинні концентруватися на основі теоретичного та методологічного арсеналу геополітики (геополітології), міжнародної (світової) політики, політичної компаративістики та інших політичних наук. З ними мають бути інтегровані наукові здобутки політичної географії, геоekonomіки, геокультурології, геоeкології та інших взаємопов’язаних дисциплін, що вивчають різні аспекти утворення та розвитку геопросторових (територіальних) систем. Проте розроблення методології такого міждисциплінарного синтезу поки що тільки розвивається.

Дуже важливим завданням регіональних студій є вивчення міжнародної регіоналізації. Остання постає як сукупність процесів інтернаціоналізації в політичній, економіч-

ній, культурній та інших сферах суспільного життя, що призводить до формування наднаціональних геопросторових комплексів. Ю. Гладкий та А. Чистобаєв розрізняють “активну” регіоналізацію, пов’язану з цілеспрямованою діяльністю щодо формування регіональних політичних інститутів, та “пасивну”, “яка визначається спільною ідентичністю, історією, культурою, географією” [4, 28]. Міжнародній геополітичній регіоналізації властивий “активний” характер, вона призводить до виникнення у світі геополітичних макро-, мезо- та субрегіонів. За сучасних умов особливого значення набув безпековий чинник геополітичної регіоналізації, пов’язаний з необхідністю реалізації співробітництва держав насамперед для захисту від воєнних і терористичних загроз, а також задля підтримки стабільного функціонування політичних та економічних інститутів, боротьби з транснаціональною злочинністю тощо.

Міжнародна регіоналізація тісно пов’язана з регіоналізмом, і дослідження останнього постає ще одним із найактуальніших завдань регіональних студій. Свого часу Е. Харелл запропонував досить широке за змістом визначення регіоналізму як природного, органічного принципу територіальної організації соціальних, політичних, економічних та культурних процесів [13, 333]. Регіоналізм можна розглядати в двох “іпостасях”. По-перше, з науково-теоретичного погляду його можна трактувати як напрям політичної, соціально-економічної чи культурологічної думки. У такому разі регіоналізм виконує функцію ідеологічного базису регіоналізації. По-друге, регіоналізм можна трактувати з прикладного погляду як практичну політику регіоналізації.

Варто розрізняти “внутрішній” та “зовнішній” (або міжнародний) регіоналізм. Міжнародний регіоналізм традиційно здійснювався “згори” і призводив до формування, як правило, геоекономічних регіонів, захищених протекціоністськими бар’єрами. Нині, у поєднанні з цим “старим”, поширився “новий” регіоналізм, що формується “знизу”, реалізується як “відкритий”, може передбачати економічну взаємозалежність, має багатови-

мірний характер (торговельно-фінансовий, екологічний, соціально-політичний та інші виміри), допускає участь недержавних та субнаціональних акторів [11, 7]. Неоднозначна роль міжнародного регіоналізму виявляється на різних його рівнях. Відомий регіонолог та урбаніст Е. Сої досить критично зауважив, що “географії, які ми виробляємо, можуть пригнічувати нас, завдавати нам шкоди та серйозно обмежувати наші життя” [10, 10]. Цілеспрямовано нав’язаний зовнішніми чи внутрішніми акторами регіоналізм істотно впливає на політичні, правові, економічні та культурні процеси в групах країн світу.

Предметом нашого розгляду виступає міжнародний геополітичний регіоналізм. Його можна уявити як сукупність політичних ідей та дій, спрямованих на формування міждержавних геопросторових систем. Розвиток геополітичного регіоналізму зумовлюється спільними геополітичними інтересами держав-учасниць, насамперед щодо захисту їхньої безпеки, а також потребами в реалізації інших спільних стратегічних цілей. Дуже важливим науково-теоретичним та прикладним завданням міжнародних регіональних студій є моделювання нових наднаціональних геополітичних систем, а також виявлення оптимальних шляхів якісної трансформації вже існуючих.

Відповідно до геополітичних інтересів акторів створюються геополітичні моделі, що, своєю чергою, є основою для розроблення геополітичних проектів. Геополітичні моделі, крім того, виступають як своєрідні “образи” для формування суспільної свідомості. Регіональний геополітичний проект, по суті, є стратегічним планом дій, що має на меті трансформацію геопросторової структури певної політичної системи. На основі таких проектів здійснюється конструювання міжнародних геополітичних регіонів для реалізації стратегічних цілей певних акторів як державних, так і недержавних, особливо транснаціональних.

В освітній площині звернемо увагу на труднощі формування міждисциплінарного знання про регіони та країни світу. З окремих навчальних дисциплін студенти отримую-

ють вузькопрофільні знання, на основі яких у принципі має здійснюватися регіональний синтез. Однак постає досить складна проблема щодо визначення тієї дисципліни (чи блоку взаємопов'язаних дисциплін), яка повинна відігравати роль “ядра”, навколо якого має відбуватися синтез. В університетських міжнародних регіональних студіях формально заявлена міждисциплінарність часто полягає у формуванні конгломерату слабопов'язаних знань з різних наукових дисциплін: історії, географії, політології, економіки тощо. Практична реалізація освітніх програм з регіонаознавства є більшою мірою “багатопредметною”, ніж міждисциплінарною [5]. Спостерігається дублювання знань, “перетягування ковдри” на користь “своїх” дисциплін тощо. Тому в регіональних студіях як в Україні, так і за кордоном практичне забезпечення міждисциплінарності та комплексного підходу залишається вельми складною методологічною проблемою.

Досить актуальним питанням вважається дослідження поточних і, тим більше, перспективних процесів участі України в регіональних геополітичних проектах на різних ієрархічних рівнях. Забезпечення потреб сучасного інтенсивного розвитку участі України в міжнародних політичних відносинах на світовій та регіональній (європейській) арені ставить на порядок денний необхідність якісного оновлення кадрового потенціалу фахівців з міжнародних відносин. Існує потреба, зокрема, у висококваліфікованих, всебічно освічених знавцях країн та регіонів світу. Тому підготовка майбутніх фахівців, що мають ґрунтовні знання з міжнародного регіонаознавства, має велике значення для потреб забезпечення повноцінної участі України в багатоаспектних міжнародних відносинах. Нині якісне оновлення змісту освіти за рахунок досягнень сучасного міжнародного регіонаознавства набуває особливої актуальності у зв'язку із запровадженням підготовки за новою спеціальністю “Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії”. Отже, науково-дослідницьке та науково-освітнє значення міжнародних регіональних студій важко переоцінити.

Таким чином, при визначенні сутності міжнародних регіонів нині враховують широкий діапазон акторів та різновидів їхньої взаємодії в межах певних геопросторів. Дослідження міжнародної геополітичної регіоналізації світу мають істотне науково-теоретичне та практичне значення. Досить актуальною проблемою залишається забезпечення повноцінної міждисциплінарності в міжнародних регіональних студіях. Можна відзначити прикладне значення геополітичного проектування для забезпечення науково обґрунтованої регіональної політики держави на міжнародній арені. Міжнародне геополітичне регіонаознавство як у науково-дослідницькому, так і освітньому сенсі має значні перспективи для розвитку в Україні. Зазначимо важливість міжнародних регіональних студій для підготовки дослідників-аналітиків та практичних фахівців у сфері міжнародних відносин. Тож саме геополітичний аспект міжнародних регіональних студій має, на нашу думку, особливе значення для підготовки фахівців зі спеціальності “Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії” для забезпечення зовнішньої політики України та її участі в міжнародних відносинах.



Література

1. Алаев Э. Б. Социально-экономическая география: понятийно-терминологический словарь / Э. Б. Алаев. — М. : Мысль, 1983. — 350 с.
2. Барыгин И. Н. Международная регионалистика : учеб. для вузов / И. Н. Барыгин. — СПб. : Питер, 2009. — 384 с.
3. Воскресенский А. Д. Концепции регионализации, региональных подсистем, региональных комплексов и региональных трансформаций в современных международных отношениях / А. Д. Воскресенский // Сравнительная политика. — 2012. — Т. 3. — № 2 (8). — С. 30–58.
4. Гладкий Ю. Н. Регионоведение : учебник / Ю. Н. Гладкий, А. И. Чистобаев. — М. : Гардарики, 2002. — 384 с.
5. Зиневич О. В. Регионоведение как комплекс исследовательских и учебных дисциплин в ракурсе меж-

дисциплінарності / О. В. Зиневич, Е. А. Рузанкина // Сравнительная политика. — 2014. — Т. 3. — № 3 (17). — С. 159–167.

6. Междисциплинарность в науках и философии [Текст] / Рос. акад. наук, Ин-т философии ; отв. ред. И. Т. Касавин. — М. : ИФРАН, 2010. — 205 с.

7. Межевич М. М. К вопросу об идентификации понятия "Балтийский регион" / М. М. Межевич // Псковский регионологический журн. — 2007. — Вып. 5. — С. 14–17.

8. Стародуб-Підберезна Т. С. Методологічні аспекти регіональної компаративістики як наукового напрямку міжнародної політичної регіоналістики [Електронний ресурс] / Т. С. Стародуб-Підберезна // Наук. огляд. — 2014. — Т. 8. — № 7. — Режим доступу: <http://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/308/501>

9. Börzel T. A. Comparative Regionalism : a New Research Agenda / T. A. Börzel // KFG Working Paper. — 2011. — № 28, August. — 38 p.

10. Ehrenfeucht R. The New Regionalism: a Conversation with Edward Soja / R. Ehrenfeucht // Critical Planning. — 2002. — Vol. 9. — P. 5–12.

11. Hettne B. Globalization and the New Regionalism: the Second Great Transformation / B. Hettne // Globalism and the New Regionalism / B. Hettne, A. Inotai, O. Sunkel (eds.). — Vol. 1. — London: MacMillan Press Ltd., 1999. — P. 1–24.

12. Hettne B., Söderbaum F. Theorising the Rise of Regionness / B. Hettne, F. Söderbaum // New Political Economy. — 2000. — Vol. 5. — № 3. — P. 457–473.

13. Hurrell A. Explaining the Resurgence of Regionalism in World Politics / A. Hurrell // Review of International Studies. — 1995. — Vol. 21. — № 4. — P. 331–358.

14. Isserman A. Lost in Space? On The History, Status, and Future of Regional Science / A. Isserman // The Review of Regional Science. — 1993. — Vol. 23. — № 1. — P. 1–50.

15. Markusen A. Regions: The Economics and Politics of Territory / A. Markusen. — Totowa; N.Y. : Rowman & Littlefield Publishers, 1987. — 304 p.

16. Sil R. Beyond Paradigms. Analytic Eclecticism in the Study of World Politics / R. Sil, P. Katzenstein. — N.Y.; Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2010. — 263 p.

Регіональні дослідження відіграють важливу роль у науковому забезпеченні ефективного розвитку міжнародних відносин. Складною проблемою є досягнення міждисциплінарності в регіональних студіях. Міжнародні регіональні студії відіграють важливу роль у професійній підготовці дослідників-аналітиків та практичних фахівців у сфері міжнародних відносин. Використання в міжнародних регіональних студіях геополітичних проєктів є перспективним напрямом досліджень.

Regional studies play an important role in the scientific provision of effective development of international relations. Achieving of the interdisciplinarity in the regional studies is a challenging problem. International regional studies play an important role in training of the researchers and practitioners in the sphere of international relations. Use of geopolitical projects in international regional studies is a promising direction of researches.

Региональные исследования играют важную роль в научном обеспечении эффективного развития международных отношений. Сложной проблемой является достижение междисциплинарности в региональных студиях. Международные региональные студии играют важную роль в подготовке исследователей-аналитиков и практических специалистов в сфере международных отношений. Использование в международных региональных студиях геополитических проектов является перспективным направлением исследований.

Надійшла 10 березня 2016 р.

**ЕКОНОМІЧНА СКЛАДОВА ГЛОБАЛІСТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ
У СВІТЛІ АНАЛІЗУ КЛАСИФІКАЦІЙ КРАЇН СВІТУ**

Наукові праці МАУП, 2016, вип. 50(3), с. 36–41

Розв'язання більшості глобальних проблем людства тісно залежить від трансформації світової економічної системи, рівномірності її розвитку, справедливості розподілу матеріальних та культурних цінностей. Рівень об'єктивної обізнаності населення планети з основними класифікаціями країн світу, типологічними характеристиками глобалістичної свідомості є вагомим чинником подолання диспропорцій глобального розвитку.

Незважаючи на істотну міжнародну допомогу, яка надається країнам, що розвиваються, на сьогодні спостерігається слабкість їх науково-технічного поступу, поглиблення фінансових дисбалансів, посилення відставання за рівнем розвитку економіки від розвинених держав, що свідчить про тривалу відсутність глобальної соціально-економічної рівноваги. У світі все ще зберігається постколоніальна залежність, крайня бідність, продовжує посилюватися контрастна різниця між статками найбагатших сімей планети та доходами решти населення світу. Розв'язання усіх цих проблем значною мірою залежить від рівня розвитку економічної складової глобалістичної свідомості людства як одного з найвагоміших чинників глобальної політики, чим зумовлена чимала актуальність дослідження її сутності, типології й особливостей трансформації. Першочерговий інтерес викликає типологія глобалістичної свідомості в контексті дослідження сучасних класифікацій країн, які цілком доступно проливають світло на картину світової соціально-економічної несправедливості.

На вивченні особливостей становлення планетарної свідомості людства зосередилися О. Бабкіна, Д. Беттельгейзе, В. Горбатенко, Є. Зеленов та інші дослідники [1; 2; 6, 107–108; 7, 218–220]. Класифікації країн світу

досліджували В. Козик, В. Поляков, П. Юхименко і багато інших вчених [4; 5, 23–32; 8]. Проте економічна складова глобалістичної свідомості в контексті аналізу сучасних класифікацій держав залишається недостатньо проаналізованою.

Проаналізуємо економічну складову глобалістичної свідомості в світлі аналізу класифікацій країн світу.

Під економічною складовою глобалістичної свідомості необхідно розуміти частину глобалістичної свідомості, що відображає ставлення до глобальних економічних проблем, зокрема, таких як значна диспропорційність економічного розвитку країн і регіонів, несправедливість розподілу світового багатства, бідність значної частини людства. Економічна складова глобалістичної свідомості є однією з найважливіших її підсистем, ступінь розвитку якої особливо впливає на формування екологічної, воєнно-політичної та інших складових глобалістичної свідомості, вступаючи з ними у багаторівневі відносини синергетичної взаємозалежності.

Господарська діяльність людини на всіх етапах історичного процесу майже завжди характеризувалася нерівномірністю як свого розвитку, так і розподілу виробленої продукції. Ще за далеких часів кам'яного віку з появою перших надлишків продуктів харчу-

вання з'являються перші вияви матеріальної диференціації суспільства, соціального виокремлення племінної верхівки, що починає концентрувати в свої руках більше ресурсів, ніж рядові члени племені. У міру розвитку господарської діяльності і збільшення надлишку продукту спостерігається посилення суспільного розшарування й різниці в доходах певних верств населення і країн. З часом нерівномірність політичного розвитку регіонів, економічних систем і воєнних технологій призводить до появи одного з найвідоміших виявів соціальної несправедливості світового масштабу — колоніалізму.

Колоніалізм (від лат. *colonia* — поселення) у класичному розумінні є пануванням найрозвиненіших країн (метрополій) над залежними від них і розташованими, як правило, поза їх межами країнами, територіями та їх населенням. Метою колонізаційної політики зазвичай був визиск економічних ресурсів підконтрольних територій, використання джерел дешевої сировини і робочої сили. Колоніальні завоювання виявилися досить вигідною справою, що активно підтримувалася заможними верствами метрополій, зацікавленими в отриманні додаткових прибутків. Найбільшого апогею експлуатаційна система колоніальної залежності досягла у ХІХ ст., коли більша частина території земної кулі була розподілена між найбільшими світовими імперіями. Площа колоніальних володінь найбільшої з них — Британської імперії налічувала понад 32 млн км, тоді як площа самої метрополії становила лише 309,8 тис. км (менше 1 %) [6, 266].

У ХХ ст. завдяки розгортанню антиколоніальних національно-визвольних рухів, зумовлених відсталістю, безправ'ям і злиденністю населення колоній, класичну світову колоніальну систему було зруйновано. Проте офіційне визнання політичного суверенітету підконтрольних територій зовсім не означало руйнування системи їх економічної залежності від колишніх метрополій. Власниками багатьох найбільш прибуткових підприємств регіонів, що розвиваються, нині залишаються нащадки колишніх колоністів, першочергово зацікавлених у вичерпанні природних

ресурсів та розширенні ринків збуту готової продукції. У більшості випадків міжнародна економічна експлуатація набрала ще більших обертів. Таким чином, на зміну світовій системі відкритого колоніального панування прийшла система неокolonіальної залежності, в основі якої лежить економічна експлуатація слабких країн більш розвиненими державами [3, 23–32; 6, 266; 8].

Значною мірою під впливом означених історичних процесів відбувається глобальне розшарування країн світу за рівнем соціально-економічного розвитку. Диспропорційність глобального розвитку чітко простежується на прикладі сучасних класифікацій держав, важливість інформованості суспільства щодо яких для повного розуміння картини світу дає підстави для набуття ступенем такої інформованості функції одного з критеріїв типологізації глобалістичної свідомості.

За ставленням до класифікації країн світу глобалістичну свідомість доцільно поділити на такі типи: 1) класифікаційно-нейтральний, який передбачає низький ступінь обізнаності щодо існуючих підходів до класифікації держав, байдуже ставлення до процесів глобального розвитку, що робить його найменш корисним з точки зору подолання нерівномірностей глобального розподілу; 2) класифікаційно-мотивуючий, якому властиве володіння неповними, фрагментарними знаннями щодо однієї з основних класифікацій країн, розроблених міжнародними організаціями, що поєднується з наявністю мотивації до подальшого пошуку знань з метою розуміння сучасних особливостей економічного розвитку світу; 3) класифікаційно-компетентний, який характеризується високим рівнем компетентності у питаннях сучасних класифікацій країн світу, запропонованих ООН, Світовим банком та МВФ, а також стійким інтересом і бажанням подальшого набуття нових знань щодо глобальних соціально-економічних процесів. Цей тип глобалістичної свідомості суспільства є найефективнішим у контексті сприяння подоланню тенденцій посилення світових диспропорцій, оскільки передбачає чітке розуміння людьми глобальної соціально-економічної

несправедливості з формуванням відповідних висновків щодо нагальної необхідності гармонізації глобального розвитку.

Імперативною ознакою класифікаційно-компетентного типу глобалістичної свідомості є обізнаність щодо класифікації, запропонованої Міжнародним валютним фондом. Офіційний сайт МВФ є надійним джерелом актуальних статистичних даних, що у відкритому доступі містить характеристики соціально-економічного розвитку переважної більшості країн світу в розрізі окремо взятої країни. З огляду на те, що серед дослідників немає єдності у поглядах щодо актуальних на сьогодні показників глобального економічного розвитку, зокрема, часток основних груп країн у світовому ВВП, обсягу їх ВВП на душу населення, ми спробували визначити ці показники на основі математичного аналізу даних МВФ. Результати оброблення статистичних даних за групами країн, виділених МВФ, наведено нижче.

Міжнародний валютний фонд зі 189 країн, що є його членами, вирізняє 37 розвинених держав та 152 країни, що розвиваються, і з ринком, що формується. До розвинених держав, за класифікацією МВФ, належать: 1) країни “Великої сімки” (США, Японія, Німеччина, Великобританія, Франція, Італія та Канада) — найбільш економічно потужні країни, які, за нашими підрахунками, сукупно виробляють близько 45 % світового ВВП і мають груповий показник річного ВВП на душу населення близько 47 тис. дол.; 2) країни Єврозони — 16 європейських держав (Австрія, Бельгія, Греція, Естонія, Ірландія, Іспанія, Кіпр, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Португалія, Словаччина, Словенія та Фінляндія), на долю яких припадає майже 6 % ВВП світу, їх річний ВВП на душу населення становить 35 тис. дол.; 3) “інші розвинені країни” — 14 держав (Австралія, Гонконг, Данія, Ізраїль, Ісландія, Корея, Нова Зеландія, Норвегія, Сан-Марино, Сінгапур, Тайвань, Чеська Республіка, Швейцарія та Швеція), доля яких у світовому ВВП становить майже 9 %. Річний ВВП на душу населення цієї групи країн складає майже 42 тис. дол. [9].

Як видно, базовим критерієм класифікації розвинених країн, запропонованої МВФ, виступає традиційна належність до “Великої сімки” чи Єврозони. Група країн “Великої сімки” займає міцні лідируючі позиції як за сукупною часткою у світовому ВВП, так і за рівнем річного ВВП на душу населення, який є вищим на 5 тис. дол., ніж у групі “інші розвинені країни”, та на 12 тис. дол., порівняно з групою країн Єврозони. Зважаючи на те, що річний обсяг ВВП на душу населення, порівняно з іншими показниками розвитку економіки, найбільш чітко відображає рівень, темпи й відповідно перспективи економічного розвитку, країни “Великої сімки” доцільно вважати такими, що мають найвищі перспективи подальшого розвитку економічних систем.

Група країн Єврозони за обома показниками виявилася найменш економічно успішною поряд з двома іншими групами розвинених держав і за річним ВВП на душу населення поступається “іншим розвиненим країнам” на 7 тис. дол. Це дає підстави вважати “інші розвинені країни” більш економічно перспективними, порівняно з країнами Єврозони.

Згідно з класифікацією МВФ до 152 країн, що розвиваються, і з ринком, що формується, належать такі групи держав [9]:

1) країни Співдружності Незалежних Держав, що охоплює 12 країн (Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Казахстан, Киргизька Республіка, Молдова, Росія, Таджикистан, Туркменістан, Україна та Узбекистан), частка яких у світовому ВВП коливається в межах 3,5 %. Річний ВВП на душу населення цієї групи країн становить 8,8 тис. дол.;

2) 29 країн Азії (Бангладеш, Бруней, Бутан, Вануату, В’єтнам, Індія, Індонезія, Камбоджа, Китай, Кірибаті, ЛНДР, Малайзія, Мальдіви, Маршаллові Острови, Мікронезія, Монголія, М’янма, Непал, Палау, Папуа-Нова Гвінея, Самоа, Соломонові Острови, Таїланд, Тимор-Лешті, Тонга, Тувалу, Шрі-Ланка, Фіджі, Філіппіни), на долю яких припадає майже 20 % світового ВВП. Груповий ВВП на душу населення на рік становить 4,3 тис. дол.;

3) 12 європейських країн (Албанія, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Косово, КЮР Македонія, Польща, Румунія, Сербія, Туреччи-

на, Угорщина, Хорватія, Чорногорія), частка яких у світовому ВВП коливається у межах 2,5 %. Річний ВВП на душу населення цієї групи держав становить 10,9 тис. дол.;

4) 32 країни Латинської Америки і Карибського басейну (Антигуа і Барбуда, Аргентина, Багамські Острови, Барбадос, Беліз, Болівія, Бразилія, Венесуела, Гренада, Гватемала, Гайяна, Гаїті, Гондурас, Домініка, Домініканська Республіка, Еквадор, Колумбія, Коста-Ріка, Мексика, Нікарагуа, Панама, Парагвай, Перу, Сальвадор, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадини, Суринам, Тринідад і Тобаго, Уругвай, Чилі, Ямайка), на долю яких припадає близько 7,5 % світового ВВП. Груповий ВВП на душу населення на рік складає 9,6 тис. дол.;

5) країни Близького Сходу, Північної Африки, Афганістан і Пакистан — всього 22 країни (Афганістан, Алжир, Бахрейн, Джибуті, Єгипет, Ємен, Ісламська Республіка Іран, Ірак, Йорданія, Катар, Кувейт, Ліван, Лівія, Мавританія, Марокко, Об'єднані Арабські Емірати, Оман, Пакистан, Саудівська Аравія, Сирія, Судан, Туніс), частка яких у ВВП світу є близько 4,5 %. Груповий ВВП на душу населення складає 5,4 тис. дол., що досягається переважно за рахунок країн — експортерів нафти;

6) країни Африки на південь від Сахари, до яких належать 45 держав (Ангола, Бенін, Ботсвана, Буркіна-Фасо, Бурунді, Габон, Гамбія, Гана, Гвінея, Гвінея-Бісау, Демократична Республіка Конго, Екваторіальна Гвінея, Еритрея, Ефіопія, Замбія і Зімбабве, Кабо-Верде, Камерун, Коморські Острови, Республіка Конго, Кот-д'Івуар, Кенія, Лесото, Ліберія, Мадагаскар, Малаві, Малі, Маврикій, Мозамбік, Намібія, Нігер, Нігерія, Південна Африка, Південний Судан, Руанда, Сан-Томе і Принсіпі, Сенегал, Сейшельські Острови, Сьєрра-Леоне, Свазіленд, Танзанія, Того, Уганда, Центральна-Африканська Республіка, Чад). На долю цих країн припадає близько 2 % ВВП світу. Річний ВВП на душу населення цієї групи країн є менше ніж 2 тис. дол.

Тож в основі наведеної класифікації країн, що розвиваються, і з ринком, що формується, лежить географічна належність до певного

регіону чи історично утвореної групи держав (СНД). Найпотужнішою в економічному відношенні регіональною групою є країни Азії, які впевнено лідирують за показником сукупного ВВП. Проте, залежно від обсягу ВВП на душу населення, ця група держав має найнижчі показники порівняно з усіма іншими групами країн, що розвиваються, і з ринком, що формується, крім країн Південної Африки.

Найвищий річний ВВП на душу населення спостерігається у групі європейських країн, які за цим показником перевищують досягнення групи держав Латинської Америки і Карибського басейну на 1,3 тис. дол. Це дає підстави вважати європейські держави найбільш перспективною групою країн, що розвиваються, і з ринком, що формується, з точки зору майбутнього економічного розвитку. Після європейських держав, країн Латинської Америки і Карибського басейну виокремлені МВФ групи країн, що розвиваються, і з ринком, що формується, за рівнем майбутніх економічних перспектив слід розташувати таким чином: СНД, країни Близького Сходу і Північної Африки, азіатські країни та група країн Африки, південніше Сахари, яка об'єднує переважно найбільш бідні країни світу з найнижчими показниками як частки світового ВВП, так і ВВП на душу населення. Останній з цих показників є сукупно у 5,8 разів меншим, ніж у групі країн з найвищим аналогічним показником.

У зв'язку з тим, що перелічені країни згруповані за географічною ознакою, а не за показниками розвитку економіки, спостерігається значна строкатість економічного розвитку окремих країн у межах одних і тих самих груп. Якщо Катар, який належить до групи країн Близького Сходу та Північної Африки за рівнем ВВП на душу населення, входить у трійку світових лідерів (понад 93 тис. дол.), то аналогічний показник Афганістану, що віднесений до тієї самої групи держав, є одним із найнижчих у світі (близько 650 дол.). При цьому річний ВВП на душу населення Екваторіальної Гвінеї, яка представляє найбільш бідну групу держав Південної Африки, становить майже 20 тис. дол., що на 9 тис. дол. перевищує аналогічний показник найрозвиненішої групи європейських

держав. Така класифікація не дає змоги чітко виокремити групи найбільш чи найменш економічно розвинених держав, оскільки істотна різниця економічних показників країн у середині однієї групи притаманна усім без винятку групам країн, що розвиваються, і з ринком, що формується, виділенням МВФ.

Світовий банк класифікує 213 країн світу залежно від показника ВВП на душу населення, поділяючи їх на три основні групи: країни з низьким доходом — до 1,045 дол. (30 країн), країни з середнім доходом — від 1,045 до 12 736 дол. (107 економік) та країни з високим доходом — понад 12 736 дол. (76 держав). Своєю чергою в групі країн з середнім доходом виділяється підгрупа країн з нижчим середнім доходом — до 4 125 дол. (51 країна) і підгрупа з вищим середнім доходом — понад 4 125 дол. (56 держав) [10].

Проте така типологія, незважаючи на чітку визначеність критерію, теж має свої недоліки, оскільки не дає можливості відобразити рівень розвитку країн за іншими не менш важливими характеристиками економічного розвитку, такими як ступінь модернізованості економічної системи, сприятливість інвестиційного клімату, рівень диференційованості галузей економіки, розвиток промисловості, зокрема її наукоємних галузей, частка ВВП, отриманого за рахунок видобутку й торгівлі енергоносіями тощо. Поза увагою залишаються і показники соціальної політики, такі як ступінь нерівномірності розподілу доходів між громадянами, матеріальна диференціація населення, питома вага дорослих людей, які мають освіту, доступність фахового медичного обслуговування тощо.

Організація Об'єднаних Націй залежно від рівня соціально-економічного розвитку поділяє країни на 3 групи: промислово розвинені, країни з перехідною ринковою економікою та країни, що розвиваються. До розвинених держав, які досягли найвищого рівня розвитку і сукупно виробляють більшу частину світового ВВП, ООН відносить країни "Великої сімки", країни Західної Європи (крім Мальти, яка вважається країною, що розвивається), а також Австралію, Нову Зеландію та Ізраїль [3, 15–17].

Країни з перехідною економікою — це 28 держав, що переходять від планово-адміністративної до ринкової економіки і поділяються на: 1) "групу високорозвинених країн" (Польща, Словаччина, Словенія, Угорщина, Чехія), що демонструють активне економічне зростання; 2) "країни, що наближаються до групи високорозвинених", які здійснили успішні економічні реформи (Болгарія, Румунія, країни Прибалтики); 3) 12 країн СНД та деякі держави на території колишньої Югославії, які ще не мають значних результатів реформування економічних систем та потребують продовження економічних реформ і стабілізації розвитку економіки [4].

Переважає більшість країн, що розвиваються, є колишніми колоніями і донедавна значно відставали за рівнем економічного розвитку від розвинених держав. До них належать: 1) нові індустріальні країни (Аргентина, Бразилія, Гонконг, Китай, Мексика, Республіка Корея, Сінгапур, Тайвань, Туреччина), частка промислової продукції у ВВП яких становить не менше ніж 30 %, питома вага готових виробів в експорті є не менше ніж 50 %, відмічається значний дохід на душу населення; 2) проміжна група країн, зокрема країни Близького Сходу, що характеризуються середнім рівнем розвитку, значною диференціацією галузей виробництва і верств населення; 3) найменш розвинені країни, які мають вузьку структуру виробництва, мізерний ВВП на душу населення, питома вага дорослого населення яких не перевищує 20 % і обробна промисловість становить не більше ніж 10 % у структурі ВВП. До цієї групи належить близько 50 країн Африки (Ангола, Ефіопія, Сомалі, Судан, Танзанія, Уганда, Чад тощо), Азії (Афганістан, Бангладеш, Непал, М'янма, Ємен, Лаос) та Латинської Америки (Гаїті) [3, 15–17; 4].

Наведена класифікація є достатньо умовною і базується не стільки на сучасних макроекономічних показниках, скільки на історичних традиціях і моделях суспільних відносин [3, 15–17]. Деякі країни, що розвиваються (Бермуди, Макао, Сінгапур та ін.), за рівнем ВВП на душу населення випереджають значну частину розвинених країн. Це дає підста-

ви вважати, що традиційна класифікація країн світу, розроблена ООН, потребує коригування з урахуванням світових економічних тенденцій сьогодення. Актуальною є необхідність віднесення частини нових індустріальних країн, що розвиваються, до категорії розвинених країн, перегляду складу їх підкатегорій.

Отже, жодна з наведених класифікацій в існуючому вигляді не є універсальною, а орієнтована лише на виконання конкретних відносно вузьких завдань, що стоять перед дослідником. Проте всі вони однозначно підтверджують різочу диспропорційність економічного розвитку країн і регіонів світу та потребують суспільного вивчення. Нагальна потреба у розв'язанні глобальних соціально-економічних проблем зумовлює високу перспективність здійснення подальших наукових досліджень економічної складової глобалістичної свідомості людства як важливого чинника досягнення справедливого світового порядку.



Література

1. Беттельгейзе Д. Д. Феномен планетарної свідомості: філософсько-антропологічний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук : спец. 09.00.04 "Філософська антропологія, філософія культури" / Д. Д. Беттельгейзе. — Х., 2007. — 19 с.
2. Зеленов Є. А. Теоретико-методологічні основи планетарного виховання студентської молоді: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.07 "Теорія та методика виховання" / Є. А. Зеленов. — Луганськ, 2009. — 44 с.
3. Міжнародна економіка: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [Ю. Г. Козак, Д. Г. Лук'яненко, Ю. Г. Макогон та ін.]; за ред. Ю. Г. Козака, Д. Г. Лук'яненка, Ю. В. Макогона. — [3-тє вид.] — К.: Центр учбової л-ри, 2009. — 560 с.
4. Козик В. В. Міжнародні економічні відносини: навч. посіб. [Електронний ресурс] / В. В. Козик, Л. А. Панкова. — [9-тє вид.]. — К.: Знання, 2013. — 469 с. — Режим доступу: <http://readbookz.com/pbooks/book-37/ua/chapter-1932/>
5. Мировая экономика и международный бизнес : учебник / кол. авторов ; под общ. ред. В. В. Полякова, Р. К. Щенина. — [5-е изд., стер.]. — М.: КНОРУС, 2008. — 688 с.
6. Політологічний енциклопедичний словник / упор. В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. — [2-ге вид., доп. і перероб.]. — К.: Генеза, 2004. — 736 с.
7. Політологія: підручник / ред. О. В. Бабкіна, В. П. Горбатенко. — К.: ВЦ "Академія", 2003. — 528 с.
8. Юхименко П. І. Історія економіки та економічної думки: підручник [Електронний ресурс] / П. І. Юхименко, П. М. Леоненко. — К.: Знання, 2011. — 646 с. — Режим доступу: http://pidruchniki.com/1675110942360/politekonomiya/zrostannya_nerivnosti_dohodiv
9. World Economic Outlook Database, October 2015 [Електронний ресурс] // International Monetary Fund. — Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/02/weodata/weoselgr.aspx>
10. Gross national income per capita ranking table based on the World Bank Atlas method and purchasing power parity [Електронний ресурс] // The World Bank. — Режим доступу: <http://data.worldbank.org/data-catalog/GNI-per-capita-Atlas-and-PPP-table>

Трансформація економічних характеристик глобалістичної свідомості людства є однією з основних передумов справедливого вирішення глобальних економічних проблем сучасності, подолання різочої диспропорційності світового економічного розвитку, бідності, соціальної незахищеності, забезпечення гармонійного поступу глобальної економіки на основі стабільного економічного зростання.

Transforming of the economic characteristics of globalistion consciousness of humanity is one of the main prerequisites for a just resolution of global economic problems today, overcoming striking unbalanced world economic development, poverty, social insecurity, ensuring harmonious progress of the global economy based on sustainable economic growth.

Трансформация экономических характеристик глобалистического сознания человечества является одной из основных предпосылок справедливого решения глобальных экономических проблем современности, преодоления поразительной диспропорции мирового экономического развития, бедности, социальной незащищенности, обеспечения гармоничного развития глобальной экономики на основе стабильного экономического роста.

Надійшла 10 травня 2016 р.

КОМУНІКАТИВНА ПОЛІТИКА ФІНЛЯНДІЇ В ЯКОСТІ МОВНОГО ДОСВІДУ ДЛЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Наукові праці МАУП, 2016, вип. 50(3), с. 42–47

Метою здійснення мовної політики в Україні є її вдосконалення та розв'язання мовно-політичних проблем з урахуванням успішного досвіду в окремих аспектах мовної політики європейських країн.

Мовна політика Фінляндії як мовний досвід для сучасної України є актуальною проблемою, позаяк на нього часто посиляються проросійськи налаштовані політики [12, 233], які, замовчуючи поступову маргіналізацію шведської мови, намагаються акцентувати увагу на фінсько-шведській двомовності та нав'язати її Україні. Вони замовчують, що фінська мова, як українська у складі Російської та Радянської імперій, багато років утискала шведською мовою. Комунікативна політика фінів для проросійськи налаштованих політиків спростувала міф про мирне співжиття в одній країні двох і більше мов, приміром, шведської і фінської, оскільки остання з них все життя боролася за відновлення та поширення на рідній землі. Шведській мові було надано статусу офіційної лише тоді, коли вона нічим не могла загрожувати фінській. Тобто міф про введення в Україні двомовності під гаслом тріади: дві мови — дві культури — дві державотворчі нації та безпроблемне співіснування української і російської мов у статусі офіційних, який поширювався протягом усіх років української незалежності проросійськими націоналістами [10, 331], не має ніякого сенсу.

Комунікативна політика є складовою і невід'ємною частиною мовної політики у Фінляндії, на території якої вона здійснювалася упродовж багатьох століть у контексті розвитку шведської культури, де мовне питання врегульовувалося на користь етнічних

шведів. Те саме відбувалося з українською мовою, яка тривалий час перебувала під тиском російської мови і культури. Щоб повернути українській спільноті самоповагу та патріотичні почуття, необхідно, на думку Л. Нагорної, навчитися поважати власні корені [7, 277].

Таким чином, мовна політика, яка є конструктивною і деструктивною [11, 159], а також мовний досвід фінів є актуальним для українців у контексті розв'язання мовно-політичних проблем у сучасній Україні, де “розкол політичних еліт унеможлиблює досягнення базового політичного компромісу, оскільки усі вони стоять, на думку В. Логвинчук, на протилежних позиціях” [5, 15]. Деструктивна складова комунікативної політики у Фінляндії свідчить, що комунікації фінською мовою утверджувалися і поширювалися за рахунок витіснення шведської мови з усіх сфер і галузей суспільно-політичного життя країни, яка під тиском фінської мови відступала від своїх займаних позицій за принципом: “чия влада, того й мова, чия мова, того і влада”. Конструктивна складова комунікативної політики фінського суспільства спрямована на забезпечення міжетнічної злагоди [2, 11], задоволення прав і потреб корінних народів та національних меншин.

Окремі науковці, зокрема, О. Заремба, В. Кулик, О. Куць, А. Погрібний, С. Римаренко, а також Е. Allardt, Аммон Ульріх, МкРае

та інші лише частково погоджуються з таким твердженням, якщо зважити на згортання комунікацій шведською мовою та їх поширення фінською в усіх сферах суспільно-політичного життя країни. Втім, на думку О. Заремби і С. Римаренка, “сфера мовної практики і мовна політика повинні перебувати у стані взаємних поступок і компромісів”, а тактика тиску, нехтування мовними і культурними потребами національних меншин та корінних спільнот можуть обернутися величезними втратами для усіх [6, 256]. Це добре розуміли і фіни, і шведи, коли перед ними нависла загроза російського поневолення [11, 42] та асиміляції. У зв’язку із захопленням Росією Фінляндії на її території стала стрімко поширюватися російська мова. Загроза русифікації, що ставала дедалі реальнішою, сприяла солідаризації обох мовних груп — фінської і шведської, згуртованих загальнонаціональними інтересами. Тобто проти мовної політики російщення об’єдналися і повстали як фінська, так і шведська спільноти [3, 122].

Значний відсоток носіїв шведської мови є нащадками шведських переселенців, які прибули до Фінляндії ще у IX–XIII ст. Серед них є й етнічні фіни, які зазнали нетолерантного відношення від шведів і вимушені були під їх тиском асимілюватися саме у той час, коли комунікації шведською мовою були поширені в усіх галузях суспільно-політичного життя Фінляндії, зокрема, в освіті, науці, культурі та ін. У середині XVII ст. шведськомовні комунікації поширилися на всю територію Фінляндії, яку було перетворено на губернії шведського королівства. Наслідком інформаційно-комунікаційної політики Швеції наприкінці XVIII ст. було те, що столиця Фінляндії Гельсінкі стала шведськомовним містом, де шведською мовою послуговувалися не лише соціально-політичні верстви шведської спільноти, а й робітники та селяни фінського походження. Втім, на початку XIX ст. усе стало поступово змінюватися на користь фінської мови і культури. Про це свідчить національно-патріотичний рух шведськомовної і фінськомовної спільнот, що виник у 1830-х роках, де провідна роль визнавалася за фінською культурною спадщиною.

Це дало фінам можливість утверджувати у правах власну ідентичність [11, 237], а також рідну мову і культуру. На початковому етапі руху до фінської незалежності майже всі усні і друковані комунікації здійснювалися шведською мовою, позаяк більшість комунікантів не володіла фінською мовою належним чином. Щоб виправити ситуацію, що склалася під час багатовікової асиміляції [11, 42] фінської культури шведською, Юхан Снельман доклав немало зусиль, аби фінська мова була визнана офіційною. У зв’язку з цим у 1840–1860 рр. він поширював комунікації фінською і шведською мовами: видавав газети, журнали, книги тощо. Особливого значення він надавав мовній єдності країни: на цій основі науковець формував і розвивав національну самосвідомість та патріотичність. Неабияким фактором було і те, що мовна політика Фінляндії демонструвала свою толерантність, яка ґрунтувалася на порозумінні між представниками різних мовних груп, збалансовуючи їх інтереси і можливості на центральному рівні [6, 312].

Об’єднатися шведськомовній етнічній меншині навколо фінської спільноти, її мови і культури перед російськомовною асиміляційною загрозою спонукали не лише виснажливі війни Швеції і Московії у минулому, а й збереження рідної мови і культури шведів на фінській землі. Шведська спільнота розуміла, що зберегти рідну мову і культуру від російської асиміляції вона зможе лише у Фінській державі, яку шведськомовні фіни вважали власною Батьківщиною. Доречною вважається думка, аби цей досвід у фінів запозичили проросійськи налаштовані політики [5, 15–16] та російськомовна спільнота. Тобто якби усі етнічні росіяни, як шведи у Фінляндії, вважали Україну своєю Батьківщиною, то вони змогли б разом з етнічними українцями захистити територію України від російської агресії, анексії АР Крим та війни на сході держави. Інакше кажучи, етнічним росіянам, на відміну від етнічних шведів, на думку В. Логвинчук, не вистачає тієї толерантності, яка присутня шведам. Будь-який проект взаємодії представників різних спільнот має ґрунтуватися на толерантності, оскільки це єдиний, на

її думку, універсальний принцип запобігання конфліктам [5, 13].

Щоб виправити мовно-політичні наслідки глобалізаційних процесів, необхідно було фінську мову перетворити із соціально підпорядкованої на панівну. Для цього у 1843 р. її було запроваджено у шкільну освіту як навчальний предмет, а першу школу із викладанням фінською мовою було засновано у 1858 р. Однак російська влада, починаючи із 1850 р., гальмувала розвиток комунікацій фінською мовою. Вона забороняла видавати книжки цією мовою, крім сільськогосподарської та релігійної літератури. Незважаючи на те що фінська і шведська мови у 1863 р. мали статус офіційних мов, остання продовжувала поширювати комунікації в офіційно-діловій сфері, освіті, культурі тощо. Мовна політика фінів була спрямована на те, щоб протягом 20 років зрівняти у правах фінську й шведську мови в адміністративній сфері. Для цього фіни видали мовний едикт, у результаті якого на території Фінляндії було проголошено фінсько-шведську двомовність. Вона була запроваджена не лише для того, аби зрівняти комунікаційні можливості цих двох мов, а щоб вивести фінську мову на новий рівень комунікацій, позаяк перший перепис населення, проведений у Гельсінкі у 1870 р., засвідчив, що комунікативно потужнішою у Фінляндії є шведська мова, якою користувалися на той час 57 % мешканців: фінською — 27 %, російською — 12 %, німецькою — 5 %, іншими мовами — 3,2 %. У 1880-ті роки комунікативна потужність двох мов практично зрівнялася, а згодом комунікації фінськомовної спільноти перевищили комунікативні спроможності шведськомовної, чисельність якої весь час скорочувалася. Через 30 років фінською мовою користувалося майже дві третини населення столиці (64 %), а шведською — лише третина (33 %), іншими мовами — 3 % [3, 122].

У зв'язку з міграцією фінських селян до міст у кінці XIX ст. та завдяки комунікативній політиці російської влади, зацікавленої у послабленні фінського впливу на суспільно-політичне життя країни, співвідношення стало таким: 45,6 % громадян послуговува-

лося шведською мовою, 45,5 % — фінською, 6 % — російською і 2,9 % — іншими мовами. Незважаючи на таку мовну політику росіян, комунікативна потужність фінської мови поступово зростала. Боротьба за поширення комунікацій фінською мовою тривала. Вона зустрічала спротив як від Росії, так і шведськомовної спільноти аж до кінця XIX ст. Зростання комунікацій фінською мовою в останні десятиліття пояснюється поверненням до етнічних коренів тих фінів, які були асимільовані панівною шведською культурою [11, 235].

Найпомітнішою нетолерантністю між шведськомовними і фінськомовними спільнотами у період між двома світовими війнами була боротьба за фінську мову у Гельсінському університеті, де ще панували шведськомовні комунікації. Це стимулювало фінів відкривати нові фінськомовні навчальні заклади, що супроводжувалося загальним піднесенням рівня освіти. Втім, шведськомовні фіни розуміли, що мовно-культурна толерантність допоможе їм зберегти рідну мову і культуру не від фінів, а від російської асиміляції. Така толерантність досягалася у багатьох дискурсах, що у перекладі з англійської (discourse) означає мова, бесіда, виступ, діалогічна мова, тому остаточного розв'язання мовно-культурної проблеми вдалося досягти після Другої світової війни, коли було гарантовано певну кількість вакансій для шведськомовних викладачів, а студентам надано право слухати лекції і складати іспити рідною мовою [3, 121].

Після повернення етнічних фінів до комунікацій фінською мовою темпи мовних змін стали повільнішими, а шведська етнічна меншина отримала у країні проживання належні умови для розвитку власної мови і культури. Таким чином, на початку XX ст. фінською мовою навчалося вже вдвічі більше молоді, ніж шведською, а серед громадян із вищою освітою, які представляли соціальну верхівку, кількість фінськомовних перевищила відсоток шведськомовних. Тобто переважну більшість спільнот із вищою освітою становили фіни, які надали лапландській мові [4, 23] статусу офіційної, що свідчить про суспіль-

ну злагоду, підтримання миру і стабільності у фінському суспільстві, яке, незважаючи на функціонування інших офіційних мов у країні, системно утверджувало фінську мову [1, 90].

На поширення комунікацій фінською мовою позитивно вплинуло проголошення Фінляндією незалежності (6 грудня 1917 р.) від Росії. Почуття захищеності й відносної безпеки щодо майбутнього фінської мови і культури дало можливість Фінляндії виявити шляхетність до шведської мови та надати їй статус офіційної мови на рівні з фінською. Проте це відбулося лише тоді, коли фінській мові вже нічого не загрожувало. Особливість цієї події полягала у тому, що фінською мовою користувалося вже понад 80 % населення і понад половина населення столиці, яка свого часу зазнала найбільшої асиміляції з боку панівної шведської верхівки. Шведською мовою на цей час послуговувалося лише 6 % населення Фінляндії, а це означало, що ця мова на фінську ніякого тиску чинити не зможе [9, 42]. Це, на думку В. Кулика, має ілюструвати безпідставність заперечень проти надання такого статусу російській, носіїв якої в Україні, вочевидь, набагато більше, ніж у Фінляндії [6, 300]. Однак справа не у кількості носіїв російської мови в Україні, а у їхньому відношенні до української мови. Тобто перед тим, як запровадити російську мову як другу державну в Україні, чого так домагаються проросійськи налаштовані політики [8, 328], в українському суспільстві мають поширити комунікації українською мовою до 80 % в усіх регіонах країни. Українська мовно-політична ситуація відрізняється від фінської тим, що в Україні на статус другої державної претендує мова колишньої метрополії у той час, коли українська мова ще не утвердилася у своєму статусі, тому й не зможе повноцінно конкурувати з російською. А це загрожує, на думку більшості науковців, назавжди втратити українцям рідну мову і культуру.

У зв'язку з толерантним відношенням шведів до фінів комунікації фінською мовою продовжували поширюватися в усіх галузях суспільно-політичного життя, зокрема в освіті, де з кожним роком збільшувався відсоток

фінськомовних студентів, за кількістю яких у середині XX ст. фіни посіли провідне місце не тільки у скандинавському регіоні, а й у Західній Європі. Перепис 1950 р. свідчить, що комунікації фінською мовою стрімко поширювалися в усіх галузях і регіонах країни: 11 % фінів володіли обома мовами, а лише фінською — 84 %, шведською — 5 %. Зокрема, у столиці, яка сто років тому була повністю шведськомовною, кількість фінсько-шведських білінгвів становила 42 %. Втім, дискусії навколо двомовності не припинялися. Дбаючи про інтереси шведськомовної меншини, її представники у парламенті на початку 1960-х років домоглися двомовного статусу для кількох міст. В обмін на цю угоду було позбавлено одномовного статусу частину громад, де переважала шведська мова. У 1970 р. кількість шведськомовних мешканців столиці становила 11 %, у 1980 р. — 10 % [6, 322].

Комунікації фінською мовою розвивалися і в законодавчій галузі. Згідно із ст. 5 Закону, який було ухвалено у 2003 р., у Фінляндії муніципалітети могли бути одномовними (фінськими або шведськими) або двомовними (шведсько-фінськими), де мешкає не менше ніж 8 %, або від 3 тис. представників відповідної національності. Кожних 10 років статус муніципалітету переглядає фінська громада. Загалом у Фінляндії діють такі муніципалітети: 21 двомовний із фінською більшістю, 23 двомовні із шведською більшістю, три шведськомовні і 399 фінськомовних. Загалом, за даними 2003 р., фінською мовою послуговувалося 92 % фінських спільнот, а шведською — лише 5,6 % [3, 123]. На сучасному етапі 86 % населення столиці Фінляндії розмовляє фінською мовою, 5,6 % — шведською, близько 4 % вважають рідною російську і ще 4 % — інші мови. Наразі мовну ситуацію у Фінляндії можна назвати монолінгвальною, якщо зважити, що фінською мовою послуговується 95 % громадян. У зв'язку з цим у діловодстві не завжди застосовується двомовність.

Отже, не було б зайвим досягти такого результату у мовному питанні й українським політикам, які, на відміну від фінів і шведів,

рухаються не до консенсусу, а до конфлікту. Якби мовний досвід у шведськомовних фінів запозичили етнічні росіяни та російськомовні українці, тоді вони належним чином могли б захищати інтереси Української держави. Водночас українцям у фінів не було б зайвим повчитися прагматичності, наполегливості, системності, відповідальності, патріотичності, а також поваги до історії автохтонного народу, його культури та державної мови. Якщо порівняти україномовну і російськомовну політичні спільноти в Україні, то останні, на відміну від шведськомовної, не лише не намагаються вивчити українську мову, а й гальмують поширення комунікацій цієї мовою на сході та півдні держави.



Література

1. Кириченко В. Злагода й розсудливість нам на роду написані / В. Кириченко // Віче. — 1994. — № 4 (25). — С. 90–93.
2. Корж А. Мовний чинник суспільної трансформації в Україні: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. — Чернівці, 2004. — 20 с.
3. Куць О. Мовна політика деяких зарубіжних держав: навчально-методичний посібник з питань мовної політики й міжнаціональних відносин для студентів, розрахований на поглиблене вивчення курсу "Політологія" / О. Куць. — Харків: Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2011. — 200 с.
4. Куць О. Мовна політика в Україні: аналіз та впровадження: монографія / О. Куць, В. Заблоцький. — Харків: ХНУ ім. В. Каразіна, 2007. — 300 с.
5. Логвинчук В. Толерантність як ціннісна детермінанта політичної культури: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.03 / Нац. академія наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. — К., 2007. — 20 с.
6. Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом. — К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2008. — 397 с.
7. Національна культура в сучасній Україні / гол. ред. колегії І. Ф. Курас. — К.: Асоціація "Україна", 1995. — 335 с.
8. Вдовичин І. Я. Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотвори) / І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.; за заг. ред. Н. М. Хоми. — Львів: Новий Світ-2000, 2015. — 488 с.
9. Погрібний А. Світовий мовний досвід та українські реалії: Інститут відкритої політики / А. Погрібний. — К.: Медобори (ПП Мошак М. І.), 2003. — 70 с.
10. Політологія: сучасні терміни і поняття. Короткий навчальний словник-довідник для студентів ВНЗ I–IV рівнів акредитації / уклад. В. М. Піча; наук. ред. Л. Д. Климанської, Я. Б. Турчин, Н. М. Хоми. — [4-те вид., випр. і допов.]. — Львів: Новий Світ-2000, 2015. — 512 с.
11. Денисенко В. М. Політологія: навчальний енциклопедичний словник-довідник для студентів ВНЗ I–IV рівнів акредитації / В. М. Денисенко, О. М. Сорба, Л. Я. Угрин та ін.; за наук. ред. Н. М. Хоми. — Львів: Новий Світ-2000, 2014. — 778 с.
12. Вдовичин І. Я. Сучасна політична лексика: енциклопедичний словник-довідник / І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.; за наук. ред. Н. М. Хоми. — Львів: Новий Світ-2000, 2015. — 394 с.

Одним із пріоритетів мовної політики є комунікативна політика. Здійснено аналіз комунікативної політики Фінляндії як мовного досвіду для сучасної України. Визначено конструктивні аспекти мовної політики Фінляндії, які можуть бути запозичені сучасною Україною для розв'язання мовно-політичних проблем. Спростовано міф, який систематично нав'язувався українському народу проросійськи налаштованими політиками про те, що в одній державі можуть успішно функціонувати і розвиватися на офіційному рівні дві мови і культури. Зазначено, що фіни постійно витісняли шведську мову як мову колишньої метрополії із вжитку до того часу, поки її носіїв залишилося усього 6 %. Лише коли фіни впевнились у тому, що шведська мова уже нічим не загрожує фінській, шведській було надано статус другої державної у Фінляндії.

One of the priorities of language policy is communications policy. The analysis of communication policy Finland as the speech experience for modern Ukraine is conducted. Constructive aspects of language policy in Finland that can be borrowed by modern Ukraine to solve linguistic and political problems are identified. The myth that pro-Russian politicians systematically imposed on Ukrainian peo-

ple that in one country can successfully operate and grow officially two languages and cultures, are refuted. It is shown that the Finns permanently forced out the Swedish language as the language of the former metropolis to use as long as it remains carriers around 6 %. Only when the Finns ascertained that the Swedish language has nothing threatens Finnish, Swedish was granted the status of a second state in Finland.

Одним из приоритетов языковой политики является коммуникативная политика. Осуществлен анализ коммуникативной политики Финляндии в качестве языкового опыта для современной Украины. Определены конструктивные аспекты языковой политики Финляндии, которые могут быть заимствованы современной Украиной для решения культурно-политических проблем. Опровергнут миф, который систематически навязывался украинскому народу пророссийски настроенными политиками о том, что в одном государстве могут успешно функционировать и развиваться на официальном уровне два языка и две культуры. Показано, что финны постоянно вытесняли шведский язык как язык бывшей метрополии из употребления до тех пор, пока ее носителей осталось всего 6 %. Только когда финны убедились в том, что шведский язык уже ничем не грозит финскому, шведскому был предоставлен статус второго государственного в Финляндии.

Надійшла 13 червня 2016 р.

Д. І. ТКАЧ*Університет економіки та права "Крок", м. Київ***В. І. ЦИБУХ***Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ*

ТУРИЗМ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ (НА ПРИКЛАДІ ДОСВІДУ УГОРЩИНИ ТА ГРЕЦІЇ)

Наукові праці МАУП, 2016, вип. 50(3), с. 48–52

Розглядаються специфічні аспекти розвитку туризму в зарубіжних країнах з виокремленням спільного і особливого.

У сучасному глобалізованому світі туризм став вирішальним фактором розвитку цивілізації, однією зі складових економіки, соціальної сфери, духовної культури [1]. Для України, яка прагне зайняти достойне місце у світовій спільноті, розвиток туризму є однією із пріоритетних сфер економіки та культури [2, 5].

Саме тому вивчення позитивного досвіду у цій царині країн світу є актуальним завданням. Серед країн ЄС, які мають великі досягнення у туристичній сфері, можна виділити Грецію та Угорщину.

Саме у цих країнах активно використовуються культурне різноманіття для розвитку туризму як ресурсу економічного розвитку, а також впливу на соціальну й культурну сферу, екологію, зовнішньоекономічну діяльність і міжнародні відносини. Таким чином, туризм перетворюється на потужний соціальний та культурний фактор створення позитивного іміджу держави.

Тема туризму як важливого чинника соціально-культурного розвитку країни протягом останніх років активно досліджувалась українськими та зарубіжними фахівцями. Назвемо найвидатніших українських та зарубіжних вчених, які вивчали роль культури в розвитку туризму, а саме: О. О. Бейдик [3], В. Г. Гуляєв, А. П. Дурович, О. О. Любіцева, І. М. Мініч,

Л. Г. Лук'янова, В. С. Пазенок [12], Д. М. Стеченко, В. К. Федорченко [11; 12], Л. М. Черчик, Л. М. Яцун, Дж. Уррі [6], Г. Марсель [5], А. Оло, Ф. Депре, Ж. Фереоль [4], Ж.-П. Норек, Р. Макінтош, С. Стечів, І. Інджейчик, Я. Фечко, М. Кабушків, В. Квартальнов, І. Зорін, А. Сесьолкін та ін.

Однак аналіз опублікованих наукових праць показав, що дослідники приділяють недостатню увагу проблемі взаємозв'язку туризму та культури. Тому дослідимо вплив культури, національних традицій на розвиток туристичної галузі у Греції та Угорщині, надамо рекомендації для покращення цієї діяльності в Україні.

Як в Угорщині, так і в Греції давно зрозуміли, що процеси глобалізації, які домінують сьогодні у світі, створюють загрозу нівелювання, часткової зміни або повного зникнення національних культур. Тому на урядовому рівні у цих країнах розроблені відповідні державні програми підтримки культури, національних традицій, у цих документах значне місце відводиться використанню з цією метою туризму.

Туризм у зазначених країнах є провідною галуззю економіки. Завдяки своєрідним, не схожим на європейську культуру, національним традиціям ці країни приваблюють туристів зі всього світу. Так, в Угорщині важливу

роль відіграє оздоровчий туризм завдяки лікувально-термальним водам. Лише нагадаємо, що Угорщина входить до п'ятірки найбагатших термальними водами європейських країн. Минулого року угорці прийняли понад 14 млн, а греки понад 23 млн іноземних туристів [13]. Серед них провідне місце належить гостям із Австрії, Німеччини, Китаю, Румунії, туристам зі Словаччини, Сербії та Чорногорії. Не дивно, що питома вага туризму у ВВП Угорщини досягає 10 %, а Греції — 15 %. Зайнятість населення Греції тільки у сфері туризму (без суміжних з ним галузей) становить приблизно 75 % від загальної кількості. У туристичній сфері зайнято понад 20 % населення [9; 13].

В Угорщині створено дієву систему державного керівництва туристичної галузі. Існують: Державний секретаріат з туризму, сім регіональних туристичних комітетів, створений при Кабінеті Міністрів Іміджевий центр. Всі ці організації входять в Національну корпорацію “Угорщина-Туризм”. У 2015 р. на туризм виділено 39 млн дол. США (що приблизно на 32 % більше порівняно з 1999 р.). При цьому ця сума покривається з двох джерел, а саме: половина направляється із бюджету, а половину повинні внести підприємці, туристичні організації, ресторани, готелі тощо.

У Греції функціонує Міністерство економіки, розвитку і туризму, при якому створено державне підприємство — Грецьку Національну туристичну організацію. Ці державні установи Греції ініціювали створення Плану туристичного впорядкування, який є складовою частиною Національного координаційного плану і оперативних планів подальшого економічного розвитку країни [9, 165].

У Греції розроблено та активно діє система державного стимулювання будівництва туристської інфраструктури (готелів, ресторанів, культурних об'єктів тощо).

Греція — країна з великим історичним і культурним минулим та вважається колискою західної цивілізації.

Близько 3 тис. рр. до н. е. на о. Крит виникла високорозвинена мінойська цивілізація, культура якої згодом поширилась на мате-

рик. В античному світі розвивалися всі сфери культури — освіта, наука, література і мистецтво.

Греція загалом є унікальним зібранням пам'ятників стародавньої культури. У кожному місті є музеї або археологічні розкопки, розвалини театрів, храмів тощо. Серед найважливіших з них назово: Афінський акрополь, Парфенон (храм Афін Парфенос — 447–438 рр. до н. е.), Пропілеї — урочисті ворота, вхід в Акрополь (437–432 до н. е.), статуя Афін Промехос, театр Діоніса, храм Зевса Олімпійського, Кносський палац, Олімпійський стадіон Панатінаїкос, музей Бенакі та ін. [11, 99].

Натомість потрібно відзначити, що Греція славиться тим, що у витоках науки мистецтва і політики була і є стародавня Еллада, де активно використовуються народні ремесла. У країні налічується понад 260 музеїв, значна частина експозиції яких розташована просто неба, на руїнах храмів, цирків, культових споруд і має переважно археологічний характер [9, 263].

Важливу роль відіграє грецьке театральне мистецтво, де участь глядача передбачається в постановці поряд з актором. До речі, щорічно в Дельфах проводиться театральний фестиваль, а періодично — Дельфійські ігри. Стародавній театр Діоніса, а також театр під відкритим небом ставлять давньогрецькі постановки.

У Греції нараховується багато підземних музеїв, які демонструють зразки різних старовин: амфори, мозаїки тощо.

Отже, з давніх часів мистецтво відіграє важливу роль у Греції, не випадково ця країна, без перебільшення, є колискою всієї європейської культури. Культура стародавньої Еллади зробила вагомий внесок у сучасну цивілізацію загалом і в розвиток туризму зокрема [10].

У Греції більшу частину доходів, де туризм є провідною галуззю економіки країни, отримують, завдячуючи активному використанню історико-культурного потенціалу, особливо пам'яток історії та культури. Відомо, що з давніх часів культура має особливе значення в цих державах. Наприклад, спектаклі грець-

кої драми ставляться на майданчиках у стародавніх театрах, а в Угорщині у красивій долині між гір Бюкк і Матра, за 130 км від столиці, розташоване м. Егер — одне з найкрасивіших угорських міст з архітектурою в стилі бароко, яке зберегло середньовічне планування та пам'ятники архітектури. Щорічно в останній тиждень липня у фортеці проводиться історичний турнір “Забава Прикордонної фортеці” з лицарськими боями та музично-театральною програмою.

Державний секретаріат з туризму Угорщини розробив багаторічну концепцію розвитку туристичної галузі, яка на сьогодні активно впроваджується у життя. Основою цієї програми є традиційні напрями туризму, які продемонстрували високу конкурентоспроможність протягом останніх років. Особлива увага у цьому документі приділена підтримці культури у регіонах країни, проведенню різноманітних фестивалів, художніх виставок та міжнародних конференцій. Угорщина за кількістю таких заходів входить у першу десятку країн світу, як і за організацією оздоровчого туризму з його бальнеотерапією, в якій застосовується лікування природними мінеральними водами.

Угорщина як держава існує вже більше ніж 1100 років [6; 7]. По всій території країни можна зустріти історичні, культурні та природні пам'ятки світового значення. Угорські міста відрізняє неповторний архітектурний стиль і розкішні колекції численних музеїв і виставкових залів. Є тут і пам'ятники часів Римської імперії, і будівлі епохи турецького панування, романські храми Лебеньє, Паннохалме і Яке, середньовічні фортеці в Егер, Шюмеґ і Шіклоше. Розкішні палаци в Сіраков, Шереґейеше і Надьценке розташовані серед своєрідною місцевою архітектурою колоритних містечок. Покриті червоною черепицею, одноповерхові будинки містять як кімнати для проживання, так і господарські будівлі.

Бальнеологічні купальні Будапешта, озера Балатон з численними готелями та пансіонатами, понад 150 мінеральних термальних джерел, озеро Хевіз, у якому цілий рік температура води не опускається нижче

+22 °С, міста Балатонфельдвар, Балатонфюред, Дебрецена, Хайдусобосло, Шарвар тощо створили чудові умови для залучення в Угорщину туристів зі всього світу, а країні принесли заслужену славу одного з кращих курортних районів Європи.

В Угорщині є 755 музеїв, з них 89 — у Будапешті [7]. Також у столиці знаходяться Угорський національний музей, заснований у 1801 р., з колекцією з історії угорської культури IX ст.; Музей витончених мистецтв і Музей природознавства. Музей християнства у м. Естергомі — унікальна скарбниця церковного мистецтва і рідкісних старовинних рукописів.

Щорічно в Угорщині проводяться численні міжнародні фестивалі, зокрема Весняний винний фестиваль — велике культурно-гастрономічне шоу в Будапешті. В останні десятиліття вино все більше входить в моду. На такому фестивалі проводять і елітні заходи, і народні гуляння. Дегустація за участі спеціалістів та виробників вин проводиться в кращих будапештських ресторанах. У центрі міста відкривається ярмарок, під час якого всі бажаючі зможуть спробувати і порівняти різноманітні вина, побачити виступи артистів і музикантів, а також придбати сувеніри, зроблені руками угорських майстрів. Протягом вже 29 років існує Будапештський Весняний Фестиваль — найбільша культурна подія в Угорщині. У 2015 р. в останні два тижні березня проводилося близько 200 заходів у 50–60 місцях зустрічей, місцях проведення (театри, концертні зали тощо) в Будапешті. Крім концертів популярної та класичної музики, проводяться театральні вистави, демонстрація фільмів, програми під відкритим небом та інші заходи, характерні для фестивалів. Калейдоскоп програм охоплює хорову музику, оркестрові концерти, театральні вистави, джазові фестивалі та виставки музеїв прикладного і художнього мистецтва, театр маріонеток.

Найвідомішим шоу Угорщини останніх років став рок-фестиваль Szeget. Для Східної Європи подібний розмах не має прецедентів. Протягом тижня на острові Obudai (Szeget, до річі, у перекладі з угорської “острів”) у пів-

нічній частині Будапешта проходив великий концерт. На 60 майданчиках фестивалю, змінюючи один одного, з'являються блюзмени, грандж-рокери, панки, металісти.

Істинно угорським можна назвати інше свято — Парад квітів у м. Дебрецені. Ця подія має 40-річну історію і, крім демонстрації мистецтва садівників, передбачає також виступ фольклорних і театральних колективів на відкритій сцені, циркові номери на вулицях міста, а також участь духових оркестрів.

Багатим є народне мистецтво Угорщини: пісні і танці, вироби з кераміки, вишивка, виготовлення виробів із шкіри, кісток та дерева. Своєрідною є і угорська музика, якій притаманні східні мелодії та палкі циганські мотиви. Не випадково в країні упродовж року проходить велика кількість музичних, театральних, танцювальних фестивалів і квіткових карнавалів. У серпні–жовтні в Угорщині організовуються свята збору винограду, на які із-за кордону приїждять сотні тисяч туристів. Тут поєднується народне мистецтво і традиції. В Угорщині бережливо ставляться до культури купалень, яка бере свій початок ще від римських часів, а також була збагачена під час турецького панування. По всій країні розташовані численні купальні, деяким із них нараховується до 300 років [7].

Столиці Будапешт і Афіни відіграють провідну роль у поєднанні туризму та культури. І це не дивно, оскільки в них знаходиться велика кількість відомих музеїв, бібліотек, художніх галерей, виставкових центрів, театрів, торгово-розважальних точок, готелів. Ці міста приваблюють, звичайно, поціновувачів архітектури, а також відвідувачів численних фестивалів. До Другої світової війни Будапешт взагалі вважався музичною столицею Центральної та Східної Європи і славився численними театрами, а автор відомих оперет Кальман прославив запальні угорські мелодії на весь світ.

Слід відзначити, що більшість об'єктів культурної спадщини перебуває у хорошому стані роботи з їх реставрації або реконструкції; облаштування для туристичних відвідувань фінансуються як з державного, так і місцевого бюджетів.

У згаданих країнах на науковій основі розроблено методологію аналізу функціонування пам'яток історії та культури екскурсійного туристичного об'єкта. Внаслідок цього складові історико-культурної спадщини залучаються до туристичної галузі за чіткої системи, а їх пізнавальна функція використовується максимально. Заслужовує на підтримку практика залучення до культурно-історичного туризму школярів та студентів. Такі заходи включені у навчальні програми та фінансуються державою [12, 262].

Отже, туризм став визначальним чинником соціальної і культурної інтеграції та важливою ланкою розвитку держави.

Виникає питання, який досвід діяльності туристичної галузі з позиції соціально-культурного розвитку держави може запозичити в Угорщині та Греції Україна?

В Україні потрібно створити довгострокову програму підтримки туризму, акцентуючи увагу на її культурну складову. Цей документ необхідно забезпечити сталим фінансуванням для того, щоб зробити туристичні об'єкти привабливими та комфортними.

Створити центральний орган виконавчої влади може Міністерство культури України та його регіональні підрозділи в областях та великих містах.

Окрема робота має проводитися зі створення іміджевих туристичних брендів і ґрунтуватися на збереженні, раціональному використанні найвизначніших пам'яток історико-культурної спадщини [7].

Реалізація всіх цих заходів допоможе Україні посісти гідне місце у світовій туристичній спільноті, створити умови для покращення соціально-економічного становища держави.



Література

1. Манільська Декларація по світовому туризму. — Madrid: WTO, 1980.
2. Закон України "Про туризм" // Правове регулювання туристичної діяльності в Україні. — К.: Юрінком Інтер, 2002. — С. 5.

3. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування / О. О. Бейдик. — К. : Альтерпрес, 2001. — 234 с.
4. Ferreol J. Culture et styles de vie / J. Ferreol, J.-P. Noreck, A. Colin. — Paris, 2001.
5. Marcel G. Etre et Avoir / G. Marcel. — Edition Universitaires, 1991.
6. Урри Дж. Взгляд туриста и глобализация / Дж. Урри // Массовая культура: современные западные исследования. — М., 2005.
7. Гапоненко І. І. Особливості туристичної політики Угорщини / І. І. Гапоненко, І. М. Шамара // Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. — 2013. — № 1086. — С. 50–58.
8. Регіональне врядування та розвиток [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.rgd.org.ua (Назва з екрану).
9. Торгово-економічні зв'язки України і Греції: історичні традиції та сьогодення. — Київ, 2006.
10. Туристично-краєзнавчі дослідження: зб. наук. статей. Вип. 12. — Київ. — 473 с.
11. Смолій В. А. Енциклопедичний словник-довідник з туризму / В. А. Смолій, В. К. Федорченко, В. І. Цибух; за заг. ред. В. К. Федорченка. — К.: Слово, 2006.
12. Туризмолія: концептуальні засади теорії туризму: науково-навчальне видання. — К.: КУТЕП, 2015.
13. UN WTO [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.e-unwto.org> (Назва з екрану).

Аналізується досвід Греції та Угорщини у туристичній сфері, як важливого чинника соціально-культурного розвитку держави. На багатому фактологічному матеріалі показано, як у цих країнах здійснюється державна підтримка туризму. Особлива увага приділяється ролі туризму в культурному розвитку Греції та Угорщини. Пропонуються, на основі вивченого досвіду, шляхи покращення цієї діяльності в Україні.

The article analyzes the experience of Greece and Hungary in the tourism sector as an important factor of social and cultural development. The rich and factual material shows how these countries made government support of tourism. Particular attention is made to the role of tourism in the cultural development of Greece and Hungary. It is proposed based on learned experiences, improve this activity in Ukraine.

Анализируется опыт Греции и Венгрии в туристской сфере, как важного фактора социально-культурного развития государства. На богатом фактологическом материале показано, как в этих странах осуществляется государственная поддержка туризма. Особое внимание уделяется роли туризма в культурном развитии Греции и Венгрии. Предлагаются, на основе изученного опыта, пути улучшения этой деятельности в Украине.

Надійшла 14 вересня 2016 р.

КОНЦЕПТУАЛЬНЕ КОНСТИТУЮВАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Наукові праці МАУП, 2016, вип. 50(3), с. 53–56

Розглядаються основоположні засади конституювання прав людини на національному та загальносвітовому рівнях. Вказується на спільне й особливе в такому конституюванні, оскільки з концептуальної та змістовно-практичної точки зору в цьому процесі все ж є і певні відмінності.

Актуальність теми зумовлена загальносвітними й національними процесами суспільного розвитку політичних систем формування нових суспільних відносин. Драматичний перебіг подій в Україні за останні 25 років визначив демократичний напрям розвитку вітчизняної політики, який передбачає принципову відмову від авторитарних важелів впливу на особистість, забезпечення активної участі громадян у прийнятті політичних, суспільних рішень, формування поваги до думки опозиції та відстоювання свободи слова. Саме наявність цих імперативів розвитку Української держави спонукає до закріплення позитивних тенденцій у взаємодії держави та суспільства через удосконалення нормативної бази та механізмів виконання прийнятих рішень із захисту прав людини, стає цілком самодостатнім компонентом суспільно-політичної діяльності і входить до числа інтересів та дій політичних партій, громадських організацій, локальних самоврядних спільнот. Теоретичне дослідження зазначеної теми має також дати відповідь на питання щодо пошуку шляхів налагодження суспільної згоди та консенсусних методів вирішення конфліктних суперечностей, узгодження позицій щодо напрямів суспільної згоди політичних інститутів та процесів. Для суспільно-політичних процесів у сучасній Україні та багатьох країнах світу це має надто велике значення.

Проблематика захисту прав людини, толерантності, політичної стабільності тощо набуває важливості та актуальності також з точки зору співвідношення сучасного загальнолюдського змісту прав людини та національного, українського розуміння цього явища. Тобто просування демократичних цінностей, яке здійснюється державами Заходу, в багатьох випадках стає причиною формування негативного ставлення до самої ідеї прав людини та заперечення необхідності зусиль з їх захисту. У подібних випадках теорія та практика захисту прав людини стає джерелом дестабілізації політичної ситуації в окремих регіонах світу, що формує потребу політологічного обґрунтування стратегій та заходів послідовного узгодження універсального змісту прав людини з регіональними та національними моральними та релігійними доктринами.

Отже, політологічне вивчення сутності, взаємозв'язку багатовимірної проблеми захисту прав людини та політичної стабільності в суспільствах, у тому числі в Україні, покликане сприяти встановленню місця та ролі захисту прав людини у середовищі сучасних інститутів та процесів політики, дати нове уявлення про чинники формування та утримання політичної стабільності, визначити детермінанти впливу захисту прав людини на політичну стабільність у сучасній Україні.

Питання проблеми прав людини, їх сутності, забезпечення викликає гострий інте-

рес у провідних учених України, Росії, Європи та багатьох інших країн. Дослідження істотно важливих аспектів розвитку забезпечення політичної стабільності шляхом захисту прав людини здійснювали такі відомі вітчизняні та зарубіжні науковці, як Ф. Білі, М. Гарец, М. Головатий, Л. Даймонд, Р. Даль, О. Дідковська, Т. Сичова, І. Киянка, Ю. Левенець, С. Левицький, В. Литвин, А. Лійпхарт, А. Міхальченко, Р. Патнем, М. Примуш, Ф. Рудич, А. Сіленко, Ю. Сурмін, В. Халіпов, О. Чемшит, Г. Щедрова та ін. Водночас, незважаючи на ґрунтовне розроблення окремих аспектів, на сучасному етапі розвитку світової й вітчизняної політичної науки, інших суспільних наук стан розробленості проблеми є далеким від досконалого. Передусім, як не парадоксально, не існує більш-менш усталеного визначення поняття “права людини”.

Серед багатьох визначень поняття “права людини” нам імпонує те, що зроблене відомим російським політологом В. П. Халіповим у його кратологічному словнику “Власть” (мова — російська). “Права людини (human rights), — пише вчений, — це охоронювані державою, узаконені конституцією та іншими актами свободи людини, що обумовлюють її можливість діяти певним чином; система економічних, соціальних, політичних та юридичних прав і гарантій, спрямованих на розвиток людини” [11, 294].

За неможливості більш-менш однозначно, цілісно пояснити феномен “права людини” братимемо за зразок також визначення, наведене у навчально-енциклопедичному словнику “Політологія” (Львів, 2014). “Права людини — ціннісний еталон, який забезпечує індивідам вільний розвиток і самовизначення у рівноцінних умовах” (автор поняття — Н. Гедікова) [8, 543].

Варто вказати на кілька істотних характеристик (ознак) прав людини.

По-перше, вони є невід’ємним, обов’язковим елементом суспільних відносин, життя людини, людства загалом, хоча і по-різному виявляються у кожному окремо взятому суспільстві.

По-друге, права людини є мірилом рівня, стану розвитку суспільства, з огляду на

те, як окремо взята людина ними забезпечена.

Зауважимо, що права людини — не лише особливий вид невідчужуваних моральних прав. На думку авторів “Короткого оксфордського політичного словника” (2005), “вони однаковою мірою належать кожній людині, і то тільки тому, що це людина, незважаючи на расу, національність або належність до будь-якої конкретної соціальної групи. Права людини визначають мінімальні умови людської гідності і стерпного життя” [3, 543].

Фахівці вирізняють кілька “поколінь” (груп) прав людини, відносячи до них: а) громадянсько-політичні права (право на життя, свободу і свободу від тортур тощо); соціально-економічні права (часто їх називають ще своєрідними ідеалами, які потребують відповідної підтримки). У багатьох суспільствах через відсутність певних ресурсів, можливостей досить складно, а то і взагалі неможливо забезпечити ці права, наприклад, право на мир, розвиток, гуманітарну допомогу та ін. Зазначимо і те, що права людини мають нормативний і зобов’язуючий характер. Це питання потребує, однак, більш детального і предметного розгляду. Складність цієї проблеми тісно пов’язана з багатьма соціально-психологічними компонентами, які детально розглядаються в унікальній монографії “Трагедия свободы” американського вченого російського походження С. О. Левицького (мова — російська). Він наголошує, що поведінку, діяльність людини детермінують: свобода волі, свобода дії, свобода вибору, свобода бажання тощо [5, 9–45].

За багато століть сформувалися певні стандарти у галузі прав людини, тобто зразки правових актів, що в цьому випадку є взірцями, зразками для законодавчих процесів, практичних дій із забезпечення та реалізації прав людини. Ними, зокрема, є: Закони Ману (II ст. до н. е. — II ст. н. е.); Закони XII таблиць (451–45 рр. до н. е.); Салічна правда (бл. 507–511 рр.); Велика Хартія Вольностей (1215 р.); Біль про права (1628, 1789–1791 рр.); Декларація незалежності США (1776 р.); Декларація прав людини і громадянина (1789 р.) та ін. В Україні таким документом справедливо

во вважають Конституцію Пилипа Орлика (1712 р.).

У першій половині XX ст. величезну роль у забезпеченні прав людини стала відігравати прийнята у 1948 р. ООН Загальна декларація прав людини.

Нині права людини в переважній частині країн світу закріплюються конституційно. У Конституції України [2] права, свободи та обов'язки людини і громадянина закріплені вже у другому розділі. При цьому вони названі “невичерпними” [2, 8], тобто такими, що не можуть бути скасованими. У цьому розділі зазначається: “При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод” [2].

Оскільки права людини найбільш повно викладені у Загальній Декларації прав людини (Генеральна Асамблея ООН, 10 грудня 1948 р.), вкажемо на такі основні права людини, які за певними, звичайно, змінами, уточненнями, соціальними та іншими особливостями різних суспільств декларуються у головних правових документах країн. Це право на: життя; свободу і особистісну недоторканість; рівність перед законом; право вільно пересуватися і обирати місце проживання; право на громадянство; право вступати у шлюб і створювати сім'ю; право на володіння майном; право на свободу думки, совісті і релігії; право на свободу переконань; на свободу мирних зборів і асоціацій; соціальне забезпечення; працю, вільний вибір роботи та на справедливую і задовільну винагороду за неї, на відпочинок і дозвілля; на життєвий рівень; безкоштовну освіту тощо [9, 179]. За усієї, здавалося б, чистоти і прозорості прав людини вони є предметом немалих і досить широких дискусій, у тому числі і в сучасній Україні.

У частині прав людини, як і інших правових аспектів, існують певні правові стандарти для окремих регіонів, об'єднань країн тощо. Так, у забезпеченні, реалізації прав людини для України істотне значення, з огляду на політико-соціальні аспекти української інтеграції, мають правові стандарти ЄС. Це — своєрідні взірці, еталони, що втілюють най-

кращі здобутки європейської інтеграції і на які зобов'язані орієнтуватись у своїй діяльності держави — члени ЄС, а також і України, що має на меті інтеграцію з ЄС. Зазначеним стандартам притаманні такі ознаки:

а) основні ідеї, цінності (у тому числі і моральні), що сформувалися у річищі європейської правової традиції і є загальноновизнаними у європейському суспільстві та серед демократичних держав Європи;

б) правові стандарти, що виступають як оптимальні юридичні вимоги, на підставі яких здійснюються наднаціональні (інтеграційні) права ЄС та національні (внутрішні) права його держав-членів, а також третіх держав [9, 8].

До основних джерел правових стандартів ЄС належать: установчі договори ЄС; правові акти інститутів ЄС; міжнародні угоди ЄС; Рішення суду ЄС; загальні принципи права ЄС; “м'яке” право ЄС; міжнародно-правові стандарти. Пояснимо, що до “м'якого” права, зокрема (англ. “Soft Law”), відносять програмні, рекомендаційні, декларативні та інші акти ЄС, що не мають юридично обов'язкової сили, а саме: рекомендації та висновки, за допомогою яких інститути ЄС висловлюють пропозиції або офіційні позиції з різних питань.

При розгляді проблем концептуальних основ прав людини, мабуть, найскладнішим є питання узгодження політики (політична воля) і права (відповідна норма життя та ін.). Відома українська політолог-правознавець І. О. Кресіна з цього приводу зазначає: “Політика — найскладніший предмет правового опосередкування, оскільки в ній акумулюється величезна кількість суб'єктивних факторів, нерідко протилежних, рівноспрямованих. Знайти розумний баланс цих устремлінь і є завданням права і закону” [4, 469]. На тому, що політика і право не завжди можуть бути “співзвучними”, а часто мають і принципово відмінний характер, наголошують багато фахівців. Так, російський вчений М. Матузов вважає, що це зумовлено тим, що: різною є соціальна природа суспільств; різним є ступінь демократичного суспільного розвитку, цивілізованості суспільств; різним є стан

правосвідомості громадян у певному суспільстві, їхньої правової культури; неоднаковими є стан законності та правопорядку, форма влади та політична система суспільств, тип політичного режиму [6, 6]. Тобто таких складових досить багато. За такої ситуації має рацію український юрист В. Селіванов, який вважає, що право і політика мають доповнювати одне одного у досягненні спільної мети — розвитку суспільства. Політика, — зазначає автор, — має бути не тільки розумною, науково обґрунтованою, базуватися на пізнаних об'єктивних закономірностях, зокрема соціальних, а й справедливою стосовно більшості народу, засновуватися на праві [10, 9]. Така точка зору нам сповна імпонує.

Велике коло гострих проблем, що стосуються прав людини, пов'язані з мультикультуралізмом, потребою розбудови толерантних суспільств, управління суспільствами тощо. Український політолог М. Ф. Головатий зазначає: “Все гостріше у державному будівництві України сьогодні дається взначи принцип субсидіарності, як важливіша засада оптимального, розумного і раціонального розподілу владних повноважень: між державою і суспільством, між державною владою і громадянським суспільством та ін.” [1, 134]. Це, до речі, проблема багатьох суспільств, що стають на шлях розвитку ринкових механізмів господарювання і демократичних за характером соціальних відносин.

Отже, такими, у згрупованому плані, є основні аспекти концептуальної інституціоналізації прав людини у сучасній науковій думці.



Література

1. Головатий М. Національне буття і проблема формування політичних націй у ХХІ столітті: парадигмальні особливості і протиріччя / М. Головатий // Толерантність як соціогуманітарна проблема сучасності. Матеріали IV Міжнар. наук.-теорет. конф. Житомир, 1–2 жовт. 2015 р. — Житомир, 2015. — С. 127–135.
2. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. — Київ, 1996. — 42 с.
3. Короткий оксфордський політичний словник / за ред. І. Макліна, А. Макмілана; пер. з англ. — К.: Основи, 2005. — 789 с.
4. Кресіна І. О. Політика і право: проблеми співвідношення / І. О. Кресіна // Правова держава. — 2003. — Вип. 14. — С. 144–160.
5. Левицький С. А. Трагедія свободи / С. А. Левицький. — [2-е изд., фототипич.]. — Посев, 1958. — 349 с.
6. Матузов Н. И. Право и политика: антиподы или союзники / Н. И. Матузов // Правовая политика и жизнь. — 2001. — № 1. — С. 14–28.
7. Політико-правові стандарти ЄС і напрями вдосконалення моделі модернізації сучасної України: наук. записка / відп. ред. В. П. Горбатенко. — К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. — 108 с.
8. Політологія: навчальний енциклопедичний словник-довідник для студентів ВНЗ I–IV рівня акредитації / за наук. ред. д-ра політ. наук Н. М. Хоми [В. М. Денисенко, О. М. Сорта, Л. Я. Угрин та ін.]. — Львів: Новий Світ–2000, 2014. — 779 с.
9. Политологический словарь / сост. Р. Г. Григорян, А. А. Когтева, Т. А. Мальгина, В. Г. Смольков, В. Ф. Халипов. — К.: Инно Центр, 1991. — 260 с.
10. Селіванов В. Предмет дослідження — державна політика / В. Селіванов // Віче. — 2005. — № 1. — С. 6–12.
11. Халипов В. Ф. Власть: кратологический словарь / В. Ф. Халипов. — М.: Республика, 1997. — 431 с.

Права людини — всеохоплююче суспільне явище, що відповідним чином пояснюється та юридично (конституційно) закріплюється. У кожній країні є певні відмінності у його трактовці, однак принципова сутність була і є єдиною.

Human rights — a comprehensive social phenomenon that is explained properly and legally (constitutionally) fixed. In every country there are certain differences in its interpretation of, but the fundamental nature has been the only one.

Права человека — всеобъемлющее общественное явление, которое соответствующим образом объясняется и юридически (конституционно) закрепляется. В каждой стране существуют определенные отличия в его объяснении, однако принципиальная сущность была и остается неизменной.

Надійшла 7 вересня 2016 р.

ЕЛЕКТРОННА ДЕМОКРАТІЯ ТА ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВИХ ОРІЄНТИРІВ СУЧАСНОГО СВІТУ

Наукові праці МАУП, 2016, вип. 50(3), с. 57–62

Увагу зосереджено на специфічних особливостях електронної демократії, як такої, що реально відповідає сучасним потребам суспільного розвитку, способу її впровадження в різних країнах світу, проблемах і перспективах. Ключова пресупозиція розуміння сучасних концептів демократії полягає в тому, що кожна нова історична форма демократії перероджується в досконалішу, адаптуючись під вимоги часу. Проаналізовано основні показники ефективності електронної демократії, з огляду на основні тенденції світового політичного процесу.

Теорія та практика демократії нараховує понад два тисячоліття, впродовж яких вона завжди перебувала в центрі соціогуманітарного дискурсу. Навіть соціально-політичні проекти, які різко протиставляли себе демократії, як-то державний соціалізм та фашизм, в особі їх ідейних натхненників і вождів говорили мовою демократичних цінностей, обіцяючи цілковиту їх реалізацію. Політична теорія, реагуючи на соціально-політичні зміни, не припиняла процес змістовного наповнення поняття “демократія”, створювала та виявляла додаткові стандарти й характеристики демократії. Як наслідок, на місці демократії як визнаний ідеал постала її нова історична форма — ліберальна (парламентська, представницька) демократія, яка протягом кількох століть вважалася найдосконалішим суспільним ладом і ознакою цивілізованості. Втім, з настанням епохи постіндустріалізму проблема ліберальної демократії дедалі частіше центрується питанням її кризи та деградації. Інакше кажучи, специфіка сучасного інтелектуального простору щодо демократичної проблематики виявляється у скепсисі щодо можливостей ліберальної демократії вирішувати проблеми “нового типу”, а також у неабиякій стурбованості з приводу її майбутнього.

Виклики, кинуті “постсучасністю” представницькій демократії, помітно актуалізували дослідницьку думку, траєкторія руху якої спрямована на аналіз та осмислення сучасного стану демократії, принципи її діяльності і політичні наслідки сучасної демократичної практики. Так, наприклад, інтерес та евристичний потенціал становлять теоретичні напрацювання англійського дослідника Дж. Кіна, який спробував виявити специфіку нової форми демократії, яку він називає “моніторна демократія”. Отже, на думку Дж. Кіна, моніторна демократія — “це нова історична форма демократії, певний різновид “постелекторальних” політики та уряду, що визначаються швидким зростанням найрізноманітніших типів позапарламентських механізмів контролю влади” [3, 104–105].

Потреба у додаткових, позапарламентських, механізмах моніторингу діяльності владних політичних структур та політичних інститутів призвела до тотальної медіатизації політичного процесу. Такий активний і всеохоплюючий інформативний та інформаційно-комунікативний аспект політики сучасного постіндустріального суспільства зумовлює зсув пояснювальної схеми сучасного стану ліберальної демократії у бік електронної де-

мократії (е-демократії), що постає як нова, історично зумовлена форма демократії.

Сучасну епоху Дж. Кін маркує як революційну епоху “комунікаційного надлишку”. Комунікаційна революція все ще триває, але вже є її політичні наслідки: по-перше, демократизація інформації, тобто “скасування привілеїв у галузі інформації, раніше на обмеженій основі доступної лише елітами” [3, 37]; по-друге, медіатизація приватної сфери, яка спровокувала жваві дискусії з приводу “визначення та етико-політичного значення розподілу публічного та приватного” [3, 46]; по-третє, макреккерство — “активна діяльність громадян, журналістів та контролюючих інститутів, яка полягає у закидуванні органів влади “викриттями” та фактами, що вимагають “публічного оприлюднення” [3, 56]; по-четверте, помітне збільшення кількості “необраних представників”, під якими розуміються “захисники суспільних інтересів та цінностей, публічні особи, чий авторитет перебуває за межами електоральної політики” [3, 74]; по-п’яте, оформлення глобальної публіки. Ці та інші “загадкові новації”, якими переповнене суспільство, насичені медіа, змушують Дж. Кіна піддати сумніву старі способи осмислення й тлумачення медіа, влади та політики. Він закликає позбутися догм, припинити мислити “мертвими поняттями та зношеними формулами” попередників і вдаватися до нових “диких” ідей, які “дають змогу по-іншому поглянути на речі й осмислити їх, пропонуючи нам більш точні методи розпізнавання новацій нашого часу, їх демократичних потенцій та протилежних трендів, які здатні задушити нашу демократичну політику” [3, 32]. Власне, таким свіжим, сміливим та винахідливим поглядом є кінівська теорія моніторної демократії.

Електронна демократія, натомість, не є окремим різновидом чи результатом еволюції класичної ліберальної форми демократії. Це, радше, процес, який розпочався за умов дедалі більшого проникнення інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ) та Інтернету в політичну сферу життєдіяльності суспільства і відчутно впливає на неї. Створюються нові форми державного управління у вигляді

діяльності “електронного уряду”, системи сайтів державних установ, партій і громадських організацій, у багатьох країнах починають застосовувати різні способи “електронного голосування”. Внаслідок цього політика набуває все більш проникливого характеру, публічності і видовищності, долученості громадян до політичного творення, що істотно впливає на процеси демократизації. Це спричинило зародження явища, що отримало назву “електронна/мережева демократія”, яка збільшує можливості громадян бути задіяними в політиці та впливати на політичний процес принаймні на рівні прийняття рішень.

Отже, е-демократія — це нова історична форма демократії, певний різновид “пост-електоральних” політики та уряду, що визначаються швидким зростанням найрізноманітніших типів позапарламентських механізмів контролю влади. Провідна роль у виникненні та зміцненні е-демократії належить мережам моніторингу влади, які функціонують паралельно, а іноді й врозріз, з традиційними структурами представницької демократії. Однак виникнення нового типу демократії зумовили й інші чинники, що дає можливість обґрунтовано говорити про е-демократію як про результат численних, переплєтених між собою, впливів, що, зрештою, призвело до трансформації інститутів демократії [3, 126].

Ідеї, що передбачали прихід електронної демократії, висловлювали в різний час Ч. Кулі, Р. Парк, Дж. Геллап, Г. Лассуелл та ін. Проблема і перспективами політичної комунікації в загальному сенсі і в умовах збільшення впливу на них сучасних інформаційних технологій переймалися як зарубіжні дослідники (Д. Батлер, Б. Бірельсон, Х. Годе, Л. Гроссман, К. Дейч, Д. Істон, А. Етціоні, П. Лазарсфельд, У. Ліпшман, Н. Негропонт, Л. Пай, Т. Андреєва, М. Грачов, М. Вершинін, В. Пугачов, О. Соловйов), так і українські вчені (В. Бебик, С. Бойчун, Д. Дубов, О. Картунов, Н. Костенко, О. Кабачна, Ю. Ганжуров, Н. Нижник, Л. Малишенко, А. Серенок, М. Остапенко, Г. Почепцов, Ю. Шайгородський).

Проте стосовно тлумачення та застосування терміна “е-демократія” в наукових колах немає однозначного поняття, яке б повніс-

тю відображало використання комп'ютера у роботі політичної системи. Цікавим є підхід дослідників А. Міносян, Н. Чорної та І. Коршунової, які пропонують терміни “цифрова демократія”, “кібердемократія”, “віртуальна демократія” або “демократія століття інформаційних технологій” [5, 167–172]. Водночас автори не заперечують вживання загальноприйнятого терміна “електронна демократія”. Російський дослідник М. Вершинін стверджує, що “е-демократія — це будь-яка демократична політична система, в якій комп'ютери і комп'ютерні мережі використовуються для виконання найважливіших функцій демократичного процесу, таких як поширення інформації та комунікація, об'єднання інтересів громадян і прийняття рішень (шляхом обговорень і голосування)” [2, 275–278].

Електронна демократія є однією з базових основ інформаційного суспільства. Такі її властивості, як інтерактивність, швидкість передачі інформації, утворення мережевих спільнот — можуть позитивно позначитися на розвитку та функціонуванні демократичної політичної системи [1, 73].

Можна виокремити кілька передумов впровадження е-демократії. По-перше, невідповідність якості управління вимогам часу, до того ж по всій вертикалі. З огляду на це, саме для підвищення якості управління необхідно переходити на нові способи прийняття рішень. По-друге, активізація політичної участі громадян. У більшості демократичних країн розвиток демократії та її основних інститутів спирається не тільки на владу, а й на громадянське суспільство. Саме для підвищення активності громадян у суспільно-політичному житті країни необхідно впроваджувати нові механізми вироблення політики. По-третє, висунення пропозицій з боку громадян щодо реальних дій на рівні району, міста, області, оскільки е-демократія не обмежується лише голосуванням за допомогою Інтернету. Це спосіб прийняття суспільно значущих рішень за участю тих людей, кого вони стосуються.

Німецький дослідник М. Хаген пропонує типологізувати концепції електронної демократії на основі:

- видів ІКТ, які використовуються в політичному процесі;
- форми демократії, яка функціонує у політичній системі;
- рівня політичної участі громадян;
- політичного порядку денного [10, 17].

З огляду на зазначене, е-демократія виявляється у таких формах: організація голосування через світову мережу, надання громадянам можливості обговорення рішень органів влади на форумах, у чатах, блогах, “демократія з відкритим кодом”, “електронний уряд”, “напівпряма електронна демократія” тощо. “Демократія з відкритим кодом” (open source democracy) дає можливість зареєстрованому на відповідному сайті користувачу вносити зміни до закону. Ця форма передбачає спільну законотворчість парламенту і громадян [4, 109]. Зміст концепції “електронного уряду” (e-government) полягає в тому, що всі політичні інститути в обов'язковому порядку відображають процес своєї діяльності в онлайн-режимі. Оприлюднюються урядові звіти, створюється публічний портал, де в доступній для всіх формі міститься вичерпна інформація про діяльність уряду, а також існує можливість висловлення своєї думки стосовно певних нагальних проблем на форумі.

“Напівпряма електронна демократія” (semi-direct e-democracy) передбачає попереднє обговорення законопроектів у мережі Інтернет до їх ратифікації (або подання у парламент) [11, 67–69]. Організація е-консультацій через дискусійні форуми проводиться з метою збору даних про те, чи підтримує населення позицію влади. Остання визначає питання для консультацій, формулює запитання та керує процесом, а громадян запрошують висловити свою точку зору із запропонованих питань [6].

Ще однією формою е-демократії, яка, приміром, активно використовується в США, є комп'ютерне лобіювання. Комп'ютерне лобіювання — це використання комп'ютерних мереж як інформаційний ресурс для лобіювання; прямий інформаційний тиск через комп'ютерні мережі; використання комп'ютерних мереж для приватного спілкування з

особами державної влади або органів місцевого самоуправління [12]. Взаємодія органів влади з населенням за допомогою ІКТ реалізується через:

- розміщення інформації про діяльність органів влади, політичних інститутів, політичних лідерів у мережі Інтернет, що сприяє підтримці іміджу політичних акторів, а громадяни, своєю чергою, стають більш інформованими у конкретних питаннях;
- інформування населення про кандидатів на виборні посади;
- проведення електронного голосування, електронних виборів, що робить їх швидшими, дешевшими;
- пропагування електронної участі, тобто надання можливості громадянам безпосередньо впливати на прийняття рішень державної ваги, вносити пропозиції та корективи у проекти нормативно-правових актів.

Беручи до уваги зауважене, основними особливостями е-демократії є:

- публічність (звернення до органів влади та доступність результатів на запити широкому загалу);
- колективність (кожен може порушити будь-яке питання, висунувши його на розсуд громадськості, і формувати будь-які звернення в межах цього питання);
- оцінка якості роботи органів влади населенням (результати на звернення автоматично доводяться до відома, і громадяни можуть публічно їх оцінити. Такий зворотний зв'язок уможливорює отримання інформації про те, наскільки населення задоволене результатом розгляду звернення).

Вирізняють такі стадії розвитку інформаційно-комунікаційної взаємодії органів влади з населенням:

- 1) початковий вияв, що передбачає постійне перебування органів влади в онлайн-режимі;
- 2) розширена присутність — кількість сайтів органів влади постійно збільшується;
- 3) інтерактивна взаємодія, що забезпечує користувачам доступ до різного плану офіційних документів, дає змогу направляти звернення через електронну пошту;

4) проведення транзакцій, що дає можливість користувачам реально взаємодіяти з органами влади в онлайн-режимі [9, 64–68].

Таким чином, е-демократія сприяє дотриманню принципу транспарентності у діяльності владних структур за рахунок відкритого доступу громадян до інформації за допомогою сучасних інформаційних технологій. Це виправданий спосіб підтримки політичної діяльності та забезпечення більшої прозорості й відповідальності політиків перед електоратом, синонім партисипарності, що сприяє формуванню політичної культури, свідомості на базі тотальної обізнаності громадян з актуальних питань життєдіяльності соціуму та функціонування демократії. Е-демократія дає додаткові можливості для побудови та підтримки соціальної солідарності в суспільстві шляхом розвитку соціальних зв'язків [7]. Не викликає сумнівів, що активне впровадження механізмів електронної демократії як засобів впливу на управління та керівництво державою позитивно позначається на політичній участі населення. Використання новітніх технологій громадянами не тільки у власних цілях, а й як способу доступу до суспільно-політичних процесів на всіх рівнях публічного управління формує новий ступінь зрілості громадянського суспільства. Залучення більшої кількості людей до політичного процесу забезпечує реалізацію їхніх інтересів, сприяє відкритості політичної влади, допомагає спілкуванню громадян з владою.

Однак водночас не слід ідеалізувати е-демократію і засоби, якими вона оперує, адже це не панацея від кризи політичної системи, не шлях розв'язання проблем, а лише допоміжний засіб, доповнення до традиційних методів вироблення політики [8].

Е-демократія — це інструмент підвищення якості управлінських рішень, що стосуються і кожного окремого учасника політичного процесу, і суспільства загалом. Основним завданням політичних інститутів має стати робота з підвищення довіри до органів влади, розвитку громадянського суспільства й заохочення громадян до участі у вирішенні актуальних соціально-політичних проблем

за допомогою сучасних засобів комунікації. Популярним стало створення дискусійних груп, які надають детальну інформацію про нагальні й активно обговорювані питання у соціальних мережах і володіють нею. Важливо, що манера та повнота подання інформації повинна диференціюватися для різних мереж, а відтак, і їх аудиторії.

Численні статистичні дані і соціологічні опитування демонструють, що існує тенденція до підвищення уваги з боку населення до участі у різноманітних форумах, що автоматично виводить цей засіб спілкування й обговорення гострих питань на чільне місце серед інших механізмів отримання результатів суспільної думки. Тому видається доречним створення форуму на сайті органів влади, за допомогою чого і реалізовуватиметься принцип прямої демократії. Ще однією формою прямої участі громадян у політичному процесі є форма електронної петиції. В Україні вона тільки набирає популярності, але вже можна спостерігати перші результати впливу громадськості на дії влади.

Отже, влада отримала потужний засіб впливу і управління поведінкою людей через оперативний доступ до будь-якої інформації про конкретну особу, організацію чи інститут. Тому, погоджуючись з думкою О. Дубаса, потрібно чітко усвідомлювати, що “збільшення кількості інформації не обов’язково забезпечує реалізацію сподівань на вирішення політичних проблем через процеси інформатизації суспільства” [1, 137]. Ще одна проблема на шляху розвитку е-демократії — технічні перепони, що, по-перше, не дають змогу активно і повною мірою використовувати новітні технології, по-друге, не гарантують захист від проникнення в закриту систему, наприклад, з метою підтасування голосів. Щоб не лише задекларувати свою готовність демонструвати причетність до світової тенденції тотальної комп’ютеризації в усіх сферах суспільно-політичного життя, а й ефективно її запроваджувати, слід забезпечити технічну можливість здійснення доступу до публічної інформації, а також забезпечити її технічну захищеність.



Література

1. Дубас О. П. Електронна демократія: сутність і перспективи розвитку в Україні [Електронний ресурс] / О. П. Дубас. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vdakk/2011_1/43.pdf (30.05.16)
2. Вершинин М. С. Политические коммуникации в информационном обществе: перспективные направления исследований / М. С. Вершинин. — СПб.: Изд-во СПбГПУ, 2004. — 328 с.
3. Кин Дж. Демократия и декаданс медиа [Текст] / Дж. Кин; пер. с англ. Д. Кралечкина; под. науч. ред. А. Смирнова; Нац. исслед. ун-т “Высшая школа экономики”. — М.: Изд. дом Высш. шк. экономики, 2015. — 312 с.
4. Малишенко Л. О. Вплив електронної демократії на політичні процеси в європейських країнах [Електронний ресурс] / Л. О. Малишенко // Укр. наук. журн. “Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації”. — 2011. — № 4. — Режим доступу: <http://social-science.com.ua/article/674> (30.05.16). — Назва з екрану.
5. Міносян А. С. Електронна демократія в сучасному світі: досягнення та проблеми / А. С. Міносян, Н. В. Чорна, І. П. Коршунова // Вісн. Дон. нац. ун-ту економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. — 2011. — № 2. — С. 167–172. — (Серія: Гуманітарні науки).
6. Остапенко М. А. Політичний плюралізм як ціннісна основа демократичного суспільства: автореф. дис. ... д-ра політ. наук: спец. 23.00.03 “Політична культура та ідеологія” / М. А. Остапенко; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. — К., 2013. — 36 с.
7. Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про затвердження плану дій із впровадження Ініціативи “Партнерство “Відкритий Уряд” у 2014–2015 роках” від 26.11.2014 № 1176-р [Електронний ресурс] // ВРУ. Офіційний веб-портал. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1176-2014-%D1%80> (30.05.16). — Назва з екрану.
8. Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства” від 15.05.2013 № 386 / [Електронний ресурс] // ВРУ. Офіційний веб-портал. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80> (30.05.16). — Назва з екрану.
9. Саркісова К. Електронна демократія як форма політичної комунікації в сучасному суспільстві / К. Саркісова // Політ. менеджмент. — 2007. — № 1. — С. 66–74.
10. Харечко І. З. Політико-правові механізми участі громадян у процесі прийняття політичних рішень в умовах електронної демократії: автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.02 “Політичні інститути та проце-

си" / І. З. Харечко; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. — Львів, 2014. — 18 с.

11. Штурхецький С. В. Передумови використання е-комунікацій при вирішенні комунікативних завдань місцевого самоврядування / С. В. Штурхецький // Інвестиції: практика та досвід. — 2010. — № 2. — С. 81–84.

12. Clift S. von. E-democracy, E-governance & public network / S. von Clift // Open Source Jahrbuch 2004. — Berlin: Lehmanns Media, 2004. — P. 317–331.

13. Keane J. The life and Death of Democracy / J. Keane. — London: Simon & Schuster / W. W. Norton & Company, 2009. — 992 p.

Евреситичність концепції електронної демократії з-поміж іншого полягає в тому, що вона пропагує відхід від однобічного розуміння демократії, що ґрунтується на засадах лише чесних виборів, тримати міць влади у вузді, підпорядковувати уряди, корпорації та інші інституції тривалому громадському нагляду і контролю через моніторингові інституції, підвищувати якість політичної репрезентації, карати й усувати негідників із політики.

Innovation of the concept of e-democracy, among other things is that it promotes a departure from the one-sided understanding of democracy based only on fair elections principles and promotes to keep power under control, subordinate governments, corporations and other institutions due to the long public supervision and control through monitoring institutions to improve the quality of political representation, punish and eliminate the scoundrels out off politics.

Эвреситичность концепции электронной демократии среди прочего заключается в том, что она пропагандирует отход от одностороннего понимания демократии, основанной только на принципах честных выборов, сдерживать мощь власти, подчинять правительства, корпорации и другие институты длительному общественному надзору и контролю посредством мониторинговых институтов, повышать качество политической репрезентации, наказывать и устранять негодяев из политики.

Надійшла 26 липня 2016 р.

ФАКТОРИ, ЩО СПРИЯЮТЬ ІННОВАЦІЙНОМУ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ У СУЧАСНОМУ СВІТІ: ПАРАДИГМАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ

Наукові праці МАУП, 2016, вип. 50(3), с. 63–66

Досліджуються властивості та найбільш відчутні особливості інноваційного розвитку вищої освіти, які принципово впливають як на характер навчання, пізнавальну діяльність людини, так і на сутнісні особливості самої освіти.

Серед усіх ознак сучасної вищої освіти однією з найпомітніших є інноваційна ознака, що стосується кардинальних змін у технологіях та навчальних процедурах отримання знань. Про необхідність таких змін йтиметься у контексті: а) радикальних змін, трансформацій сучасних суспільств; б) принципових перебудов самих освітніх систем; в) зміни парадигм освітньої політики у світі загалом і в Україні зокрема.

Варто взяти до уваги те, що сучасні суспільства все більш трансформуються у бік формування постіндустріальних, або інформаційних суспільств. Тому, безумовно, принципова зміна технологій у навчанні, системі пізнання загалом істотно пов'язана зі змінами суспільств, які набули радикального змісту і характеру у ХХ – на початку ХХІ ст. Відомий філософ, політолог Е. Тоффлер назвав перехід від індустріального типу суспільства до так званого постіндустріального “третьою хвилею” суспільного розвитку. Виокремимо кілька істотних ознак, на які варто звернути увагу (за висновками К. В. Корсака) [5]:

1) після появи комп'ютерів і поширення високих технологій соціальні зміни дуже прискорилися, все частіше окремі країни “перестрибують через сходинок”. Наприклад, Ірландія одразу з аграрного стану (1972 р.)

використала “третю хвилю” і добудовує постіндустріальне суспільство (як заздрять обізнані українці – напрочуд успішно);

2) постійна зміна назв суспільства майбутнього свідчить про відсутність вдалої моделі, що задовольнила б усіх;

3) із часу введення Е. Тоффлером поняття “третья хвиля” відбулися настільки вагомі наукові відкриття, що запропонований ним і його послідовниками зміст втратив застосовність;

4) пропонуємо, – зазначає К. В. Корсак, – вважати “третю хвилю” тимчасовим соціально-економічним феноменом і використовувати поняття “четверта хвиля”, яке означатиме повну перемогу і тотальне поширення цілковито нешкідливих для біосфери і людини ноотехнологій (термін має грецькі витоки і означає “мудрі технології” [5, 358].

На думку вже цитованого нами К. В. Корсака, саме вказані суспільні технології і спроможні радикально змінити сучасні країни.

Безумовно, без принципової зміни характеру та статусу освіти, особливо вищої, радикальні трансформації суспільств взагалі уявити важко, а тому і науковий інтерес до цієї проблематики невпинно зростає.

Зазначимо, що загалом спеціальної літератури з питань освіти, як суспільного феномену, надто багато. Річ у тому, що досліджен-

ня освіти завжди мало міждисциплінарний формат (історія, філософія, соціологія, педагогіка, психологія, політологія, менеджмент, державна політика тощо). Тобто така література стосується надто широкого кола освітніх і філософських проблем, коли є потреба комплексного її аналізу. З огляду на зазначене, необхідно передусім говорити про загальноцивілізаційний вимір освіти. У цьому плані в Україні на перший порядок висуваємо спеціальні праці В. Андрущенка, М. Головатого, Л. Губерського, В. Журавського, І. Зязюна, В. Кременя, С. Кримського, В. Лугового, М. Поповича, В. Ярошовця та ін. Зазначені проблеми активно досліджують і російські вчені, науковці, що репрезентують різні країни світу — А. Адамський, А. Бердашкевич, М. Генсон, Г. Гершунський, В. Ледньов та ін.

Загалом можна погодитися з думкою української дослідниці О. В. Гальперіної, що “в Україні поки не склався відповідний напрям у суспільстві, метою якого є дослідження соціально-філософських засад освітньої політики, не напрацьовано конче необхідного наукового потенціалу для аналізу державної освітньої політики, механізму її розробки та впровадження” [3, 1].

Якщо звертатися до проблем саме освітньої політики, у тому числі і в сучасній Україні, про управління практичною реалізацією такої політики, то варто зазначити, що ці проблеми активно розроблені і розробляють А. Авер'янов, В. Бабкін, В. Бех, В. Бакуменко, В. Бебик, А. Білоус, С. Майборода, І. Надольний, Н. Нижник, С. Пирожков, В. Ребкало, Ю. Шемшученко, Г. Щокін та ін.

Методологічні проблеми змісту політичних трансформацій на пострадянському просторі у сфері освіти розглядаються у працях В. Андрущенка, М. Михальченка, В. Танчера, В. Пазенка, Ю. Римаренка, З. Самчука та інших вчених. Проблемам української політики, у її інституціональному та функціональному вимірах, які істотно впливають на модернізацію освіти, присвятили свої дослідження О. Бабкіна, В. Бебик, І. Варзарь, Д. Видрін, М. Головатий, В. Кремень, І. Курас, М. Михальченко, А. Пойченко, Ф. Рудич,

В. Ребкало, С. Рябов, В. Шаповал, А. Толстоухов та ін.

Зарубіжні дослідники П. Браун, С. Вайнінг, Д. Веймер, Л. Палл, Д. Стойн, Г. Саймон та ін. також вивчали різні аспекти освіти.

Загалом тенденції розвитку освіти у ХХІ ст. отримують здебільшого оригінальну, специфічну оцінку. Розмірковуючи про Європу, розвиток якої ґрунтується на знаннях, науці, український філософ, педагог В. П. Андрущенко у своїй великій монографії “Світанок Європи” робить дещо незвичні, а то й суперечливі висновки, які є сенс навести дослівно.

“По-перше, — пише він, — на практиці швидко розгортається суперечність між людиною і державою у сфері освіти. Наддержавні організації на зразок ГАТС і СОТ не вважають вищу освіту “суспільним благом” і тому спрямовують нормативну базу в комерційне русло. Освіта стає в неоліберальній парадигмі справою кожної окремої людини.

По-друге, спостерігається зростання автономності особистості, її відповідальності за власне життя та значна комерціалізація університетської освіти. Як наслідок, особистість повинна вчитися протягом життя. Освіта протягом життя — це загальна мета, у досягнення якої національні освітні спільноти можуть робити свої внески. Потрібно поєднати громадські й приватні зусилля, щоб створити в кожній з держав-членів основу для повноцінного права на початкове або постійне навчання упродовж усього життя. Ця ідеологема стає стрижнем суспільного діалогу на європейському рівні.

По-третє, Україна ще має вибрати свою ідеологему поведінки університету в ринковій моделі розвитку країни. Нині вона перебуває в точці біфуркації, оскільки робить вибір між комуністичною ідеологемою, яка полягає у збереженні державного патронування вищої освіти, і неолібералізацією, яка швидко охоплює країни Європейського Союзу в його прагненні створити “Європу знань”.

По-четверте, нова теорія “опертя на знання” у Європі дедалі сильніше індивідуалізує освіту. За задумом, вона має складатися з окремих європейських учнів, а не громадян

конкретних європейських націй-держав. За масштабами, амбіціями та, можливо, впливом на національну освітню політику європейський освітній простір, який постає нині, не має історичних прецедентів.

По-п'яте, Україна повинна стати учасником цього діалогу, якщо вона й надалі намагатиметься увійти до Об'єднаної Європи або "Європи знань", що потребує долучення її до неоліберальної ідеології. Фактично Україна не має вибору моделі розбудови державності, якщо хоче увійти до складу ЄС [1, 386–387].

Безумовно, що саме такий підхід до розвитку в ХХІ ст. освіти може сприяти її прогресивному, інноваційному розвитку.

Існують й інші, яскраві фактори, що підкреслюють інформаційний, інноваційний, максимально демократичний характер освіти у кращих вузах світу. Зазначимо дві найпомітніші ознаки. Першою істотною характеристикою безпосередньо вищої освіти нині є те, що в багатьох країнах вона втрачає елітарність, а характеризується тим, що охоплює максимально велику кількість громадян. Так, у США, наприклад, 83 % населення віком 18–25 років отримують вищу освіту, в Кореї — 98 %, Японії — 58 %, Великобританії — 57 %, в Україні — 79 % [4, 6].

І друге, провідні вузи світу, України нині все помітніше запроваджують у навчальний процес передусім так звані інтерактивні форми навчання, прогресивні навчальні технології: до лекцій, семінарів, практичних занять додаються "мозкові штурми", кейс-методи, тренінги, навчальні дискусії, навчальні ігри, рольові ігри, завдяки яким принципово змінюється технологія оволодіння знаннями, організація навчального процесу.

В останні кілька десятиліть багато вчених намагаються сформулювати так зване "компонентне поле оновлення системи освіти" загалом. Існують різні точки зору щодо складових такого поля, однак здебільшого називають такі напрями: гуманізація, гуманітаризація, диференціація, диверсифікація, стандартизація, багатоваріантність, багаторівневність, фундаменталізація, комп'ютеризація, інформатизація, індивідуалізація, безперервність [2].

Якщо спробувати пояснити вказані компоненти, то виглядає це у такий спосіб.

Гуманізація освітнього процесу відбувається за рахунок орієнтації на розвиток і становлення відносин взаємної поваги між учнями та педагогами, на збереження й зміцнення стану здоров'я і почуття власної гідності, на розвиток особистісного потенціалу тощо.

Гуманітаризація — це орієнтація на усвідомлення особистістю цінностей різних культур і народів, різних професій і спеціальностей, різних мов і власної, на економічну та правову освіту.

Диференціація — це орієнтація всіх учасників освітнього процесу на задоволення та розвиток своїх інтересів, нахилів і здібностей. Вона може здійснюватися різними способами, наприклад, поділ навчальних дисциплін на обов'язкові та за вибором, поділ навчальних закладів на елітні, масові та спеціальні.

Диверсифікація — це широке коло навчальних закладів, освітніх програм, органів управління тощо.

Стандартизація — це реалізація набору обов'язкових навчальних дисциплін у чітко визначеному обсязі.

Багатоваріативність означає створення умов вибору і надання кожному суб'єкту шансу для успіху. На практиці вона виявляється через вибір темпу навчання, типу навчального закладу, диференціацію умов навчання залежно від індивідуальних особливостей.

Багатоступеневість — це організація етапного освітнього процесу, що забезпечує можливість досягнення на кожному етапі того рівня освіченості, який відповідає запитам особистості. Кожний рівень — це період, який має свої цілі, термін навчання та характерні особливості.

Фундаменталізація передбачає підсилення взаємозв'язку теоретичної і практичної підготовки особистості до життєдіяльності в сучасних умовах. Особлива увага приділяється глибокому та системному засвоєнню науково-теоретичних знань з усіх дисциплін навчального плану.

Інформатизація пов'язана з широким і масовим використанням обчислювальної

техніки та інформаційних технологій у навчально-виховному процесі за рахунок використання сучасних видів аудіо- та відеотехніки і комп'ютерів.

Індивідуалізація — це врахування та розвиток індивідуальних особливостей особистості під час організації всіх форм взаємодії учасників навчально-виховного процесу.

Безперервність означає організацію постійної освіти особистості протягом усього життя (детально див.: [6, 182–183]).

На завершення розгляду означеної проблеми слід нагадати про те, що історія розвитку освіти свідчить про існування різних моделей освіти, насамперед вищої. Такі моделі формуються залежно від характеру освітньої політики суспільства, рівня розвитку культури, системи загальнолюдських цінностей тощо. Наведемо деякі моделі освіти, які чітко відображали сутність парадигм відповідно до пропонованої реалізації, а саме:

- традиційна модель освіти, що тривалий час застосовувалася в історії розвитку людського суспільства, пропонує реалізацію “знаннєвої” парадигми;
- раціоналістична модель освіти — “технократичної” парадигми;
- феноменологічна модель освіти — “гуманістичної” та “людино-орієнтовної” парадигми;
- державно-відомча модель — “соціетарної” парадигми [6, 181].

Відтак є підстави зауважити про формування у XXI ст. специфічної інноваційно-інтерактивної моделі освіти, пов'язаної з принципово новими підходами і технологіями організацій освітньо-пізнавальної діяльності.



Література

1. Андрущенко В. П. Світанок Європи: проблеми формування нового вчителя для об'єднаної Європи XXI ст. / В. П. Андрущенко. — К.: Знання, 2011. — 1099 с.
2. Бордовская Н. В. Педагогика: учеб. для вузов / Н. В. Бордовская, А. А. Реан. — СПб.: Питер, 2000. — 340 с.
3. Гальперіна О. В. Освітня політика в трансформаційному суспільстві: соціально-філософський аналіз: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 “Соціальна філософія та філософія історії”. — К., 2003. — 17 с.
4. Калинюк И. С. Развитие высшего образования и экономика знаний / И. С. Калинюк, О. В. Куклин. — [2-е изд. испр. и доп.]. — М.: Новое изд., 2014. — 383 с.
5. Корсак В. В. Новый термин “ноотехнології” та успішність фурсайтних проєктів / В. В. Корсак // Актуальні пробл. наук.-технол. та інноваційної політики в контексті формування загальноєвропейського наук. простору: досвід і перспективи: матеріали XXIII Київ. міжнар. сипм. з науковозн. і наук.-техн. прогнозування, м. Київ, 16–17 черв. 2010 р. — К.: Фенікс, 2010. — С. 357–360.
6. Курлянд З. Н. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмельюк, А. В. Семенова та ін.; за ред. З. Н. Курлянд. — [2-ге вид., перероб. і доп.]. — К.: Знання, 2005. — 399 с.

У систематичному огляді акцентовано увагу на основних факторах, що обумовлюють інноваційний характер вищої освіти у XXI ст.

In the systematic review that is given the attention on the major factors that lead in the XXI century innovative higher education is emphasized.

В систематическом обзоре акцентировано внимание на основных факторах, обуславливающих инновационный характер высшего образования в XXI в.

Надійшла 9 червня 2016 р.

ПРОБЛЕМА ЯДЕРНОЇ БЕЗПЕКИ НА КОРЕЙСЬКОМУ ПІВОСТРОВІ У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ США

Наукові праці МАУП, 2016, вип. 50(3), с. 67–72

Досліджується проблема ядерної безпеки на Корейському півострові у зовнішній політиці США та аналізуються способи впливу Вашингтона на зовнішню політику Пхеньяна.

Останнім часом адміністрація Барака Обами загалом зміщує свою зовнішню політику в Азію, де почала протистояти, зокрема, Китаю. Одним із найголовніших викликів у цьому регіоні для Сполучених Штатів Америки є Північна Корея та її ядерна програма. Якщо раніше на першому місці у списку загроз був Іран, то на 2016 рік ситуація змінилася. Загроза з боку Ірану серйозно ослабла, оскільки міжнародна угода заважає йому стати власником ядерної зброї. Північна Корея кидає нові військові виклики і регіону, і США. Вона не демонструє бажання вирішувати гострі питання дипломатичним шляхом і продовжує розробляти ядерні бомби і ракети для того, щоб насамперед зберегти свою авторитарну систему. Ситуація ускладнюється і тим, що Кім Чен Ір свого часу виявляв бажання вести дипломатичні переговори, пов'язані з ядерними і ракетними розробками, а його наступник Кім Чен Ін — ні, розглядаючи ядерні бомби і ракети як засіб, необхідний для підтримки політичної системи. Північно-корейському лідерові, вважають фахівці, не вистачає дипломатичного досвіду, тому він недовірливий і неврахований у взаємодії з міжнародною спільнотою. Як наслідок, лідер КНДР намагається продемонструвати стабільну владу за рахунок успішних ядерних і ракетних випробувань, а відтак посилення тоталітаризму в країні. 6 січня 2016 р., наприклад, Центральне телеграфне агентство

Кореї заявило, що Північна Корея здійснила випробування своєї першої водневої бомби, а в лютому того самого року — запуск ракетно-носія “Кванменсон-4” з випробувального полігону на північному заході країни. При цьому ракетна програма Пхеньяна має мирний характер, хоча світова спільнота не вірить в суто наукові цілі запуску — підозрюючи, що корейці таким чином здійснили чергове випробування міжконтинентальної балістичної ракети. Пізніше, за деякими даними американської розвідки, виявилось, що КНДР випробувала лише компоненти водневої бомби або випробування відбулося невдало. Проте було створено прецедент, і після випробування Північна Корея черговий раз погрожує Сполученим Штатам та Південній Кореї ядерним ударом.

Своєю чергою розроблення і створення ядерної зброї пояснюється як засіб захисту суверенітету Пхеньяна від американської “ворожої політики”. У поняття “ворожа політика” КНДР включає політичні, економічні та інші військові чинники, наприклад, такі як небезпека вторгнення з використанням звичайного озброєння, економічні санкції. Припинення “ворожої політики”, тобто зменшення американського впливу у цьому регіоні — головна умова Північної Кореї, за якої вона готова відмовитися від ядерної зброї [2].

У кінці 1980-х років американці одні з перших заговорили про ядерну загрозу з боку

Північної Кореї. Напруга навколо розвитку ракетно-ядерної програми Пхеньяна постійно наростала протягом останніх двадцяти років. Саме це дало можливість Штатам зберегти значний військовий контингент як у всій Східній Азії, так і на Корейському півострові зокрема. Сучасна “корейська політика” уряду Сполучених Штатів Америки вибудована в ключі “ліберального інтернаціоналізму”, який передбачає запобігання війни на Корейському півострові за допомогою проєктів щодо заморожування ядерних об’єктів і безконфліктного поглинання Півночі Півднем. Основу американських принципів впровадження становить процес жертвування державою, яка перебуває під опікою, частиною свого суверенітету на користь США, які зі свого боку зобов’язуються забезпечувати захист і економічну допомогу. Це не заважає США підтримувати Республіку Корея дипломатично щодо третіх країн, зокрема, Америка дотримується прокорейської позиції в територіальній суперечці Кореї та Японії, вважаючи спірний острів Токто корейським, не ставлячи під сумнів корейський суверенітет над ним.

З військово-політичної точки зору ядерна зброя істотно розширює арсенал засобів тиску Північної Кореї на США та їх союзників — Південну Корею та Японію. Не пов’язана міжнародним правом, ядерна держава фактично може, “брязкаючи зброєю”, “накладати вето” навіть на політичні рішення наддержав, не говорячи вже про те, що наявність у Пхеньяна ядерної зброї (і навіть імовірність цього) істотно зміцнює безпеку КНДР і може виступити стримуючим фактором, якщо у будь-яких сил виникне бажання вирішити корейське питання військовими засобами. У політичному сенсі наявність ядерної програми і гра навколо неї дають змогу Північній Кореї балансувати між США і Південною Кореєю, з одного боку, і Китаєм — з іншого, отримуючи вигоду з суперництва держав і зберігаючи свою незалежність [3, 310–311]. Існує реальна загроза, що північнокорейські ядерні розробки потраплять у руки терористів або авторитарних режимів. Так, у 2008 р. ізраїльські ВПС знищили ядерний реактор у

Сирії. За даними Вашингтона, такий реактор схожий на той, що базується у Йонбені, а в його спорудженні брали участь північнокорейські громадяни. Подібний реактор може виробляти плутоній для подальшого створення ядерної зброї.

Починаючи з 2007 р., Вашингтон і Пхеньян вживали певних заходів для обережного зближення з перспективою офіційної нормалізації двосторонніх відносин. Об’єднання Кореї призведе до зникнення з політичної карти світу КНДР, яка має імідж тоталітарної держави. Своєю чергою це послабить правовий статус військової присутності США в регіоні. Тому Вашингтон якоюсь мірою зацікавлений в існуванні двох корейських держав.

Сполучені Штати недостатньо володіють інформацією щодо внутрішніх резервів і можливостей КНДР, тому вони віддають перевагу вичікувальній тактиці економічної блокади замість рішучих дій. Однак силовий вплив на КНДР не дозволить США досягти певних результатів, оскільки повторення Іракського або Косівського сценарію неможливе хоча б тому, що Корейський півострів з геополітичної точки зору вважається традиційною зоною інтересів Росії та Китаю, які не сприймають втручання в свої інтереси. Проте на Корейському півострові американці стоять міцно і твердо. Їх позиція не потребує форсування силовими методами і підкріплена союзницькими відносинами і з Японією, і Республікою Корея, які не зацікавлені в “розморожуванні” великомасштабного конфлікту [1, 52–53].

Після тривалого періоду погроз КНДР, імовірно, стала реальним власником ядерної зброї. Так, у 2006 і 2009 роках проводилися ядерні випробування. 8 березня 2013 р. влада КНДР денонсувала Договір про перемир’я 1953 р. Юридично дві держави на Корейському півострові знову опинилися на межі війни. Бойова готовність військ з обох сторін демаркаційної лінії досягла межі, що створило ризик початку бойових дій. У 2013 р. Північна Корея провела третє ядерне випробування, Вашингтон направив два стратегічні бомбардувальники В-2 над територією Південної Кореї як демонстрації

сили. У відповідь Північна Корея пригрожує завдати ядерного удару по Сполучених Штатах [4, 81]. Однак експерти вважають, що США навряд чи вирішать повернути на територію Південної Кореї тактичні ядерні ракети, які були виведені в 1991 р. Одна з популярних позицій експертів — повне заперечення можливості початку бойових дій. Так, Сук-джун Юн стверджує, що випробування північнокорейської балістичної ракети і вибух третього ядерного пристрою — це спосіб консолідації і підвищення морального духу голодного і знедоленого народу, а також політичний сигнал для Вашингтона і його союзників, як засіб зміни політичної стратегії щодо Пхеньяна [5, 77–78]. Спеціальний представник Державного департаменту Кліффорд Харт таємно зустрівся з головним представником уряду Північної Кореї в ООН Хан Сун-райлом в Нью-Йорку в березні 2013 р. За інформацією американського журналу “Foreign Policy”, представник Держдепу вкотре закликав Північну Корею уникнути провокаційних дій і повернутися до дипломатії, якщо Північна Корея все ще прихильна до виконання своїх міжнародних зобов’язань і проводить шлях денуклеаризації [9]. Перемовини не дали ніякого реального прогресу чи якихось позитивних результатів для Білого дому, північнокорейська сторона просто погодилася передати цю інформацію назад до Пхеньяна. Експерти критикують підхід адміністрації Б. Обама щодо КНДР, яка заснована на принципі “стратегічного терпіння” або очікування, що Пхеньян змінить свою позицію і повернеться до багатосторонніх переговорів. Зустріч є лише останнім свідченням того, що політика адміністрації залишається на колишньому рівні без нових ідей. Судячи з усього, “канал Нью-Йорк”, який у минулому був важливою ланкою зв’язку між Пхеньяном і Вашингтоном, став місцем, де обмінюються шаблонними фразами. Це був головний канал для комунікації Білого дому з північнокорейським урядом.

Хоча КНДР поки що не має ракетносія, який би зміг доставити ядерний заряд до території США, вона, однак, вже неодноразово погрожує Штатам. Такі погрози можуть

здатися пустими, але КНДР у змозі нанести удар по Сеулу і Токію, які є американськими союзниками у цьому регіоні, тому уряд США доволі стурбовано ставиться до цих погроз. Дії Пхеньяна дуже схожі на те, що він намагається розробити таку балістичну ракету, яка зможе долетіти до США. У лютому 2016 р. директор американської національної розвідки Джеймс Клеппер виступив з пересторогою про те, що Північна Корея збільшила виробництво ядерних матеріалів збройового класу, і чітко дав зрозуміти, що тепер адміністрація Б. Обама як основну ядерну загрозу розглядає не Іран, а уряд у Пхеньяні. З цим застереженням Дж. Клеппер виступив у сенатському комітеті у справах збройних сил, представивши йому свою щорічну доповідь з аналізом світових загроз. Застереження прозвучало через день після того, як президент Б. Обама зателефонував лідерам Японії і Південної Кореї, щоб заспокоїти їх [8]. У зв’язку із запуском Північною Кореєю спеціального супутника виникли серйозні побоювання, що Пхеньян може завдати по цим двом країнам ракетно-ядерного удару. Американські розвідувальні відомства повідомляють, що Північна Корея розширила виробництво зі збагачення урану в своєму головному ядерному комплексі в Йонбені і знову запустила реактор з виробництва плутонію. Таким чином, КНДР незабаром може почати вилучення плутонію з відпрацьованого реакторного палива. Для уряду США дії Північної Кореї є великою провокацією, що загрожує не тільки безпеці Корейського півострова, а й безпеці регіону Північно-Східної Азії і Сполучених Штатів загалом.

Тепер, коли Північна Корея випробувала ядерний пристрій і запустила супутник, Білий дім все більше незадоволений тим, що виявився не в змозі впливати на уряд у Пхеньяні. За кілька днів до запуску супутника Б. Обама говорив з лідером КНР Сі Цзіньпіном, закликаючи його вплинути на КНДР і запобігти цим діям. Білий дім видав повідомлення про телефонні розмови президента Б. Обама з президентом Південної Кореї Пак Кин Хе і прем’єр-міністром Японії Сіндзо Абе. У них йдеться про те, що Вашингтон,

Сеул і Токіо погодилися працювати спільно над розробленням єдиної і потужної міжнародної реакції на останні безрозсудні дії Пхеньяна. Представник південнокорейських військових повідомив “Reuters”, що Сеул і Вашингтон обговорювали розгортання стратегічних засобів США на розділеному Корейському півострові, але не став вдаватися в подробиці [7]. Проте відомо, що Сполучені Штати почали переговори з Південною Кореєю про розміщення на Корейському півострові системи висотної зональної оборони (ТНААД) [12]. Питання про розгортання цієї системи досить напружено обговорюється в Сеулі, оскільки такі дії можуть ускладнити його і без того непрості відносини з Китаєм. До запуску міжконтинентальної ракети та ядерного випробування з боку КНДР Південна Корея затягувала час та відкладала на пізніше розміщення американських комплексів “ТНААД”. Ймовірно, що тепер розміщення комплексів буде прискорено. Китайський уряд, а також Росія і Північна Корея досить стурбовані можливим розгортанням системи ПРО в регіоні, оскільки зона дії РЛС цієї системи охоплює їхню територію.

Протягом тривалого періоду є тенденція до постійного посилення санкцій з боку Ради Безпеки ООН і, зокрема, персональних санкцій: США, Південної Кореї, Японії та інших розвинених країн світу проти Північної Кореї. КНДР — це країна, яка найбільше в світі потерпає від санкцій, то яким же чином їй вдається просуватися вперед у розробленні балістичних ракет та ядерної зброї, і звідки на це беруться кошти? Очевидним є те, що далеко не всі держави дотримуються санкцій, накладених Радою Безпеки ООН. М'янма і Таїланд підтримують торговельні відносини з Пхеньяном, до В'єтнаму і Малайзії заходять судна, що прямують до північної частини Корейського півострова. Японія є ініціатором посилення контролю для того, щоб в КНДР не могли потрапити запчастини для виробництва зброї масового ураження і санкційних товарів. Можливо, Японія застосовуватиме високотехнологічне обладнання, яке дасть змогу виявити у вантажі запчастини для ядерних ракет. У 2005 р. США завда-

ли економічного удару по Північній Кореї, заморозивши рахунки республіки в банку “Banco Delta Asia” в Макао. Проте зараз північнокорейський капітал розбитий на кілька рахунків, тому здійснювати подібні заходи досить складно. КНР є ключовим актором у підтримці економіки Північної Кореї. Пекін активно бере участь у боротьбі за вплив у Північній Кореї через надання помірної економічної допомоги цій країні. Існуюча ситуація на півострові влаштовує Китай і розглядається ним як один із способів захисту своїх стратегічних інтересів у регіоні. Пхеньян у своїх відносинах з Китаєм, крім економічної складової, високо оцінює безпеку і стабільність північнокорейської політичної системи, гарантом якої виступає Пекін. Офіційні дані говорять про те, що Китай не експортує нафту в КНДР, однак насправді це не так: у районі річки Ярлунг, недалеко від китайсько-корейського кордону, прокладений 11-кілометровий трубопровід. США вимагають від Китаю припинити експорт нафти в КНДР, однак він відмовляється, аргументуючи свою відмову тим, що це негативно позначиться на житті простих громадян і викличе величезний потік біженців. За інформацією ООН, у Китаї і Росії працює близько 50 тис. північнокорейських робітників. Щорічно вони заробляють 1,2–2,3 млрд дол. Робоча сила з Північної Кореї коштує дешевше китайської, тому Китай охоче її використовує. Наразі Радбез ООН ввів найжорсткіші санкції проти Пхеньяна за 20 років. Останнім часом навіть дружній КНДР Китай незадоволений діями північнокорейського уряду. Американська розвідувально-аналітична компанія “Stratfor” прогнозує, що Пекін все ж таки почне виконувати санкції, але північнокорейський уряд все одно продовжить ракетно-ядерні випробування [10]. Причиною, через яку Північна Корея поводить себе фактично зухвало, може бути впевненість у собі. Проте головне питання полягає в тому, що за допомогою цієї країни Китай вступив у велику силову боротьбу з США, і за такими рішучими діями Північної Кореї стоїть її впевненість у Китаї.

Отже, з огляду на зазначене, можна дійти висновку, що ситуація на Корейському

півострові досить складна. Для США північнокорейські ядерні розробки є не тільки зовнішньополітичним викликом, а й починають ставати реальною загрозою національній безпеці. Дії Сполучених Штатів Америки свідчать про те, що Білий дім усіма силами хоче уникнути збройного конфлікту. Однак КНДР згодна йти на поступки тільки за умов зменшення американського впливу і військової присутності у регіоні Північно-Східної Азії, на які, очевидно, Вашингтон не погодиться. Адміністрація Б. Обама втратила майже всі важелі впливу на Пхеньян, проте якщо КНР справді виконуватиме санкції, то виникне реальний шанс, що економічні проблеми змусять КНДР знову сісти за стіл переговорів.

Сполучені Штати Америки і Китайська Народна Республіка ведуть надзвичайно небезпечну боротьбу, використовуючи Корейську кризу. Обом країнам вигідна ситуація, яка склалася навколо Корейського півострова. Вашингтон використовує ядерну загрозу з боку Пхеньяна для виправдання військової присутності у Північно-Східній Азії. Пекін, своєю чергою, розігрує карту КНДР для послаблення ролі США на міжнародній арені. Таким чином, можна прогнозувати, що проблема північнокорейських ядерних розробок буде актуальною в найближчому майбутньому.



Література

1. Андреева Ю. В. Проблемы безопасности корейского полуострова как реликт "холодной войны" / Ю. В. Андреева, А. Б. Волинчук // Территория новых возможностей. Вестн. Владивостокского гос. ун-та экономики и сервиса. — 2009. — № 4 (4). — С. 47–55.
2. Артюков Е. Г. Причины создания ядерного оружия Северной Кореей / Е. Г. Артюков // Актуальные пробл. гуманит. и естественных наук. — 2009. — № 11.
3. Дьячков И. В. Влияние ядерной проблемы КНДР на безопасность в Северо-Восточной Азии / И. В. Дьячков // Вестн. Тамбовского ун-та. — 2012. — № 5. — Т. 109. — С. 308–313. — (Серия: Гуманитарные науки).
4. Кан Д. Ракетно-ядерная проблема Северной Кореи / Д. Кан // Мировая политика. — 2015. — № 4. — С. 66–84.
5. Ильин А. В. Северокорейский кризис через призму резолюций Совета Безопасности ООН / А. В. Ильин, О. Ю. Курныкин // Сравнительная политика. — 2014. — № 1. — С. 77–94.
6. Мишин В. Ю. Корейский полуостров: проблемы ядерной безопасности и их влияние на экономическую интеграцию / В. Ю. Мишин, В. Е. Болдырев // Ойкумена. Регионоведческие исслед. — 2015. — № 2 (33). — С. 121–127.
7. Park Ju-min. South Korea seeks U.S. strategic weapons after North's nuclear test [Електронний ресурс] / Ju-min Park and Se Young Lee // Reuters. — Режим доступу: <http://www.reuters.com/article/us-northkorea-nuclear-idUSKBN0UKOG420160107>
8. Landler M. North Korea Nuclear Threat Cited by James Clapper, Intelligence Chief [Електронний ресурс] / M. Landler // The New York Times. — Режим доступу: http://www.nytimes.com/2016/02/10/world/asia/north-korea-nuclear-effort-seen-as-a-top-threat-to-the-us.html?_r=0
9. Rogin J. Exclusive: U.S. and North Korea held secret meeting in March [Електронний ресурс] / J. Rogin // Foreign Policy. — Режим доступу: <http://foreignpolicy.com/2013/04/09/exclusive-u-s-and-north-korea-held-secret-meeting-in-march/>
10. Second-Quarter Forecast 2016 [Електронний ресурс] // Stratfor. — Режим доступу: <https://www.stratfor.com/sample/forecast/second-quarter-forecast-2016>
11. Shim E. U.S. to ask China to ban oil exports to North Korea, report says [Електронний ресурс] / E. Shim // United Press International. — Режим доступу: http://www.upi.com/Top_News/World-News/2016/01/22/US-to-ask-China-to-ban-oil-exports-to-North-Korea-report-says/8901453473437/
12. Tiezzi S. South Korea Eyes THAAD, China Urges 'Caution' [Електронний ресурс] / S. Tiezzi // The Diplomat. — Режим доступу: <http://thediplomat.com/2016/01/south-korea-eyes-thaad-china-urges-caution/>

Результати дослідження дають можливість стверджувати, що адміністрація Б. Обама використала майже всі важелі впливу на Пхеньян, зокрема, економічні санкції і санкції проти тих країн і осіб, хто допомагає Пхеньяну в ядерних дослідженнях. Проте Північна Корея налаштована досить рішуче і не збирається йти на поступки, продовжуючи погрожува-

ти США та їх союзникам ядерним ударом. Навіть якщо з роками санкції проти КНДР лише посилювалися, вони не були достатньо дієвими через те, що Китай активно співпрацює з цією державою в економічній сфері, ігноруючи міжнародні санкції для того, щоб послабити роль США на міжнародній арені.

Results of the research make it possible to assert that the administration of Barack Obama has used almost all the levers of influence on Pyongyang, including economic sanctions and sanctions against those states and persons who help Pyongyang with nuclear research. However North Korea is set very decidedly and not going to make concessions and continues to threaten the US and its allies with a nuclear strike. Although over the years, the sanctions have been only intensified against the DPRK. These sanctions haven't been effective enough due to the fact that China is actively cooperating with this state in the economic sphere ignoring international sanctions making it in order to weak the US role in the international arena.

Результаты исследования позволяют утверждать, что администрация Б. Обамы использовала почти все рычаги влияния на Пхеньян, в частности, экономические санкции и санкции против тех стран и лиц, кто помогает Пхеньяну в ядерных исследованиях. Однако Северная Корея настроена весьма решительно и не собирается идти на уступки, продолжая угрожать США и их союзникам ядерным ударом. Даже если с годами санкции против КНДР только усиливались, они не были достаточно эффективными из-за того, что Китай активно сотрудничает с этим государством в экономической сфере, игнорируя международные санкции для того, чтобы ослабить роль США на международной арене.

Надійшла 3 червня 2016 р.